

Skötselplan för Gotska Sandöns nationalpark

Skötselplan för Gotska Sandöns nationalpark

NATURVÅRDSVERKET

Beställningar

Ordertel: 08-505 933 40

E-post: natur@cm.se

Postadress: Arkitektkopia AB, Box 110 93, 161 11 Bromma

Internet: www.naturvardsverket.se/publikationer

Naturvårdsverket

Tel: 010-698 10 00, fax: 010-698 16 00

E-post: registrator@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, SE-106 48 Stockholm

Internet: www.naturvardsverket.se

ISBN 978-91-620-8810-1

© Naturvårdsverket 2018

Tryck: Arkitektkopia AB, Bromma 2018

Omslagsfoto: Erik Hellberg Meschaks

Övre vänster, raggbock.

Nedre vänster, båttrafik.

Höger, vy över strand.

Förord

Denna skötselplan för Gotska Sandöns nationalpark har tagits fram av Naturvårdsverket i nära samarbete med Länsstyrelsen i Gotlands län och ersätter tidigare skötselplan från 1990. Några av utgångspunkterna vid framtagandet av skötselplanen har varit den nya kunskap som framkommit om Gotska Sandöns natur, att Gotska Sandön och dess omgivande havsområde pekats ut som ett Natura 2000-område samt nya målsättningar för besökare i Sveriges nationalparker.

De största förändringarna av skötseln av Gotska Sandöns nationalpark är att branden som ekologisk process återinförs genom kontrollerade naturvårdsbränningar och att de kustnära dynerna hålls öppna och att invasiva växtarter bekämpas. Skötselplanen innebär också åtgärder för att på ett bättre sätt kunna erbjuda besökare berikande upplevelser i ett av Sveriges mest sevärda och välbevarade naturområden. Detta görs bl.a. genom utveckling av ledssystem och nya platser att övernatta på.

Enligt nationalparksförordningen ska nationalparker vårdas och förvaltas i enlighet med de syften för vilka de har bildats. Nationalparkens syfte och föreskrifter är styrande för förvaltningen. Skötselplanen anger närmare hur nationalparken ska vårdas och förvaltas. Skötselplanen är förvaltningens verktyg för att lyckas med sitt uppdrag att förvalta ett av Sveriges finaste naturområden, en av Sveriges nationalparker.

Naturvårdsverket, 17 maj 2018

Claes Svedlindh
Chef Naturavdelningen

Innehåll

FÖRORD		3
A	BESKRIVNINGSDDEL	11
A1	Översikt	11
A1.1	Administrativa data	11
A1.2	Översiktskartor	12
A1.3	Markslag och naturtyper	13
A1.4	Ingående naturtyper och arter i Natura 2000	14
A2	Grund för beslutet	14
A2.1	Bildandet av Gotska Sandöns nationalpark	14
A2.2	Syftet med Gotska Sandöns nationalpark	15
A3	Naturförhållanden	15
A3.1	Riksintresse för friluftsliv och naturvård	15
A3.2	Klimat	15
A3.3	Kvartärgeologi	16
A3.4	Naturtyper	16
A3.4.1	Sandbankar (1110)	16
A3.4.2	Sandstränder vid Östersjön (1640)	17
A3.4.3	Fördyner (2110)	17
A3.4.4	Vita och grå dyner (2120 och 2130)	18
A3.4.5	Dynvåtmarker (2190)	19
A3.4.6	Trädklädda dyner (2180)	20
A3.4.7	Slåtterängar i låglandet (6510)	22
A3.4.8	Lövängar (6530)	23
A3.5	Växt- och djurliv	23
A3.5.1	Skalbaggar	24
A3.5.2	Steklar	25
A3.5.3	Tvåvingar	25
A3.5.4	Nätvingar	25
A3.5.5	Fjärilar	25
A3.5.6	Däggdjur	26
A3.5.7	Fåglar	26
A3.5.8	Kärlväxter	26
A3.5.9	Lavar och svampar	27
A3.6	Naturupplevelser i Gotska Sandöns nationalpark	28
A3.6.1	Vidsträckta stränder och dynerna vid havet	28
A3.6.2	Tallskogens ständiga sus	29
A3.6.3	Vedlevande insekter	29
A3.6.4	Sandlevande insekter	29
A3.6.5	Den blommande ön	29
A3.6.6	Fåglarna på ön	30
A3.6.7	Sälar	30
A3.6.8	De historiska kulturmarkerna	30

A4	Gotska Sandöns kulturhistoria	31
A4.1	Riksintresse kulturmiljövård	31
A4.2	Nyttjande av Gotska Sandön	31
A4.3	Biologiskt kulturarv	33
A4.4	Statliga byggnadsminnen	34
A4.4.1	Fyren	34
A4.4.2	Fyrbyn	35
A4.4.3	Bourgströms jaktstuga vid Sankt Annae	35
A4.4.4	Tomtebo/Österbo vid Säludden	36
A4.4.5	Gottbergs lada vid Kapellänget	36
A4.4.6	Visthusbod vid gamla gården, "Gottbergs fängelse"	37
A4.4.7	Östra skogshuggarbaracken vid gamla gården	37
A4.4.8	Kabelbod på öns västra sida	37
A4.5	Övrig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse	37
A4.5.1	Bagarstugan vid Tärnudden	37
A4.5.2	Manskapsbaracken vid Tärnudden	38
A4.5.3	Hörlins stuga vid Hamnudden	38
A4.5.4	Nymans vid Sankt Annae	38
A4.5.5	Kapellet i Kapellänget	39
A4.5.6	Området vid Gamla gården	39
A4.5.7	Rälsboden söder om Gamla gården	39
A4.5.8	Kyrkogården och Söderlunds mausoleum	40
A4.5.9	Bourgströms mausoleum	40
A4.5.10	Kyrkuddens och Hamnuddens fyrrar	40
A4.5.11	Diverse förråd, verkstäder och byggnader för förvaltningen	40
A4.6	Fornlämningar och kulturhistoriska lämningar m.m.	40
A4.6.1	Vrak och förlisningar runt en ö	41
A4.6.2	Namnbruk på en ö	41
A4.6.3	Att färdas på en ö	41
A5	Besökare, tillgänglighet och anordningar	42
A5.1	Gotska Sandön som besöksmål	42
A5.2	Tillgänglighet	42
A5.3	Befintliga anordningar för besökare	43
A5.3.1	Vägskylltning	43
A5.3.2	Entréer	43
A5.3.3	Skyltar	43
A5.3.4	Ledsystem	43
A5.3.5	Rastplatser, utsiktsplatser, gömsle	44
A5.3.6	Boende, toaletter, färskvatten, sopor	44
A5.3.7	Eldning	44
A5.3.8	Tryckt information, hemsida	44
A5.3.9	Organiserat nyttjande	45
A6	Övriga intressenter	45
A6.1	Riksintresse för sjöfarten	45
A6.2	SMHI	45
A6.3	Kyrkogården	45

B	PLANDEL	46
B1	Zonindelning	46
B1.1	Principer	46
B1.2	Zoner på Gotska Sandön	46
B1.2.1	Zon I – stillhetszon	46
B1.2.2	Zon II – lågaktivitetszon	47
B1.2.3	Zon III – högaktivitetszon	49
B2	Disposition och skötsel	50
B2.1	Skötsel av naturtyper och indelning i skötselområden	50
B2.1.1	Skötselområde 1: Sandbankar	50
B2.1.2	Skötselområde 2: Stränder	51
B2.1.3	Skötselområde 3: Grå och vita dyner (öppna dyner)	51
B2.1.4	Skötselområde 4: Dynvåtmark	53
B2.1.5	Skötselområde 5: Tallskogen (trädklädda dyner och gråa dyner)	53
B2.1.6	Skötselområde 6: Lövskogsområden	55
B2.1.7	Skötselområde 7: Ängs- och gräsmarker	55
B2.1.8	Skötselområde 8: Säludden	57
B2.1.9	Skötselområde 9: Trädgårdar och växtlighet kring fyrbyn och kulturhistoriskt intressanta byggnader	57
B2.1.10	Skötselområde 10: Miljöer runt kulturhistoriskt intressanta byggnader	58
B2.1.11	Sköstelområde 11: Fornlämningar och kulturhistoriska lämningar	59
B2.1.12	Skötsel av mark inom funktionsytor (exklusive tidigare nämnda skötselområden)	61
B2.2	Begränsningar i allmänhetens tillträde	61
B2.3	Skydd av växt- och djurarter	61
B2.3.1	Växt- och djurskyddsområden	61
B2.3.2	Rödlistade arter och åtgärdsprogram för hotade arter	61
B2.3.3	Invasiva eller för landet eller regionen främmande arter	62
B2.4	Brand	64
B2.5	Storm, insektsangrepp, torka och andra storskaliga händelser	65
B2.6	Införsel av material och utrustning m.m.	65
B2.7	Framförande av motorfordon	66
B2.8	Oljeutsläpp	66
B3	Besökare, tillgänglighet och anordningar	66
B3.1	Övergripande mål, arbetssätt och principer	66
B3.1.1	Målsättningar för Sveriges nationalparker	66
B3.1.2	Övergripande mål för Gotska Sandöns nationalpark	67
B3.2	Tillgänglighet	68
B3.2.1	Mål och riktlinjer/aktiviteter	69
B3.3	Entréer/Informationsplatser	69
B3.3.1	Nynäshamn/Fårösund	69
B3.3.2	Stränder	69
B3.3.3	Lägerplatsen	69
B3.3.4	Museer i fyrbyn och i fyren	70

B3.4	Nationalparksmarkör och gränsmarkörer	70
B3.5	Leder och besöksplatser	70
B3.5.1	Mål och riktlinjer/aktiviteter	71
B3.6	Cykling	72
B3.7	Boende	72
B3.7.1	Fyrbyn	72
B3.7.2	Lägerplatsen	72
B3.7.3	Nymans	73
B3.7.4	Tärnudden	74
B3.7.5	Källahamn	75
B3.7.6	Boende på övriga delar på Gotska sandön	75
B3.8	Övriga anordningar	75
B3.9	Eld	75
B3.10	Båtankring	75
B3.11	Fiske	76
B4	Naturvägledning och skyltning	76
B4.1	Mål	76
B4.2	Informationsskyltar	77
B4.3	Foldrar och vägledning	77
B4.4	Hemsida	78
B5	Turism och organiserad verksamhet	78
B6	Förvaltning	79
B6.1	Förvaltning av nationalparken	79
B6.2	Adaptiv förvaltning	79
B6.3	Fastighetsförvaltning	80
B6.3.1	Nödvändiga byggnader för förvaltningen	80
B6.3.2	Byggnader för besökare	81
B6.3.3	Övriga byggnader	81
B7	Uppföljning och utvärdering	81
B7.1	Uppföljning och utvärdering i nationalparken	81
B7.1.1	Uppföljning av naturtyper och arter	81
B7.1.2	Uppföljning av besökare	82
B7.2	Tillämpning av EU:s art- och habitatdirektiv samt fågeldirektiv	82
B7.3	Forskning och miljöövervakning	82
B7.4	Revidering av skötselplan	82

KÄLLFÖRTECKNING	83
BILAGA 1. GOTSKA SANDÖNS NATIONALPARK	87
BILAGA 2. UTBREDNING AV NATURTYPER ENLIGT NATURA 2000	89
BILAGA 3. RÖDLISTADE ARTER I GOTSKA SANDÖNS NATIONALPARK	91
BILAGA 4. KARTA ÖVER GOTSKA SANDÖN FRÅN 1772 AV LANTMÄTARE MAGNUS ISRAEL LALLERIUS	96
BILAGA 5. BYGGNADER OCH ANLÄGGNINGAR PÅ GOTSKA SANDÖN	97
BILAGA 6. FORNLÄMNINGAR PÅ ELLER INVID GOTSKA SANDÖN ENLIGT RAÄ	107
BILAGA 7. VANDRINGSLEDER	113
BILAGA 8. ZONERING	115
BILAGA 9. SKÖTSELOMRÅDEN	117
BILAGA 10. CYKELLEDER	119
BILAGA 11. TÄLTPLATSER	121

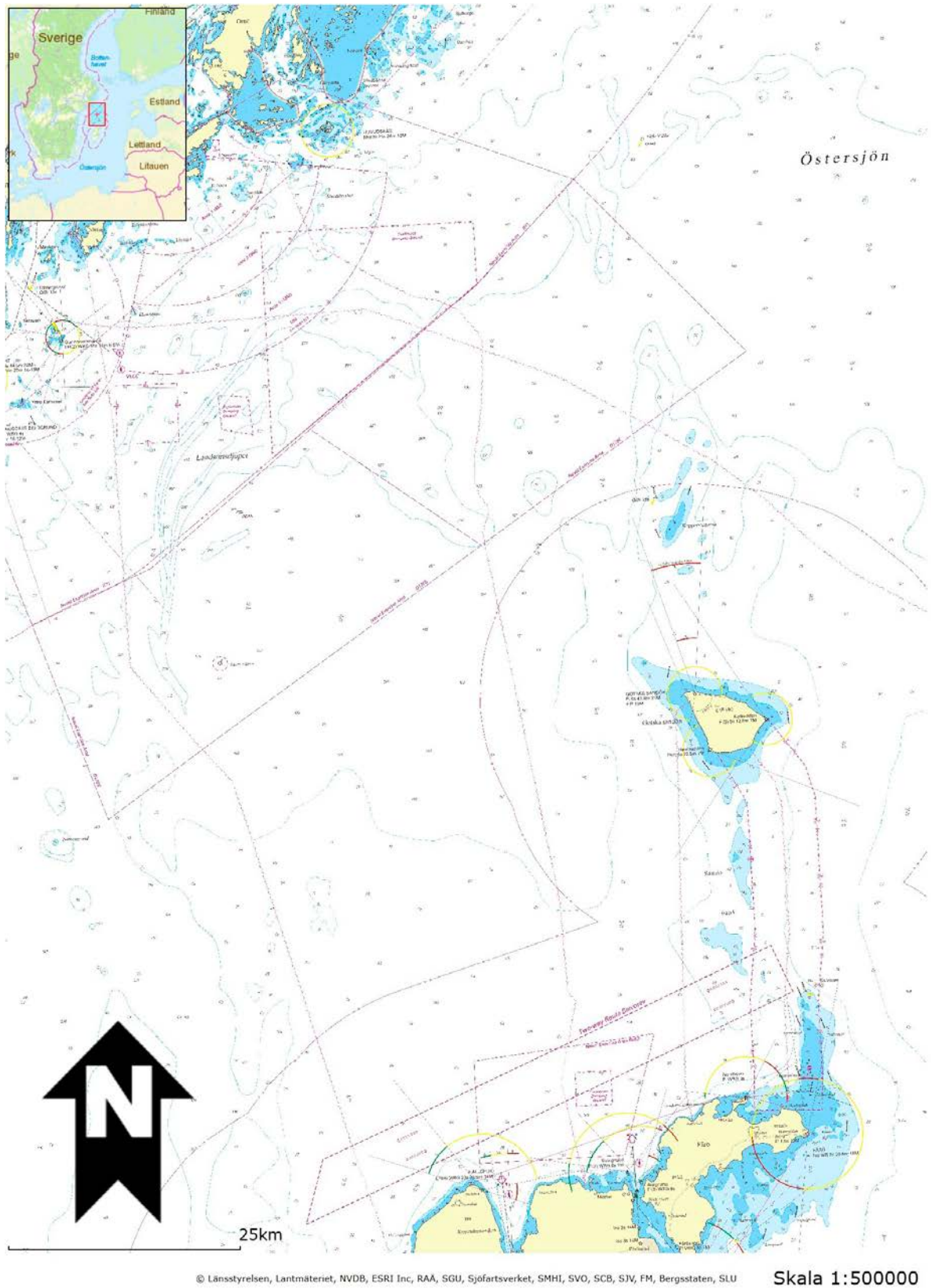
A Beskrivningsdel

A1 Översikt

A1.1 Administrativa data

Nationalparkens namn	Gotska Sandöns nationalpark
Objektsnummer	00-01-009
Beslutsdatum	1910-12-30 del av ön, SFS 195/1910, 368 ha, 1963-06-28 hela ön SFS 419/1963, 1988-11-10 vattenområdet runt ön 133/1988
Län	Gotland
Kommun	Gotland
Fastighet	Gotska Sandön 1:1
Fastighetsägare	Naturvårdsverket
Övriga fastighetsägare	Gotska Sandön 1:2 ingår inte i nationalparken. Fastigheten ägs av Fårö pastorat. Den utgörs av kyrkogården norr om Hamnudden, ett område på cirka 20x24 meter
Läge	38 km norr om Fårö och 85 km sydost om Landsort
Areal	4 464 hektar varav 3 676 hektar land och 788 hektar vatten
Naturgeografisk region	14, Öland och Gotland
Natura 2000-område	Gotska Sandön–Salvorev (SE0340097)
Förvaltare	Länsstyrelsen i Gotlands län

A1.2 Översiktskartor

Figur 1. Sjökort över Gotska Sandön och omgivande havsområde samt landområden som inkluderar angörande hamnar i Nynäshamn och Fårösund.

Figur 2. Nationalparkens område markerat med svart raster (se även bilaga 1).

A1.3 Markslag och naturtyper

Nationalparkens totala areal är 4 464 hektar, varav 3 676 hektar utgör land och 788 hektar vatten. Huvuddelen av landarealen består av tallskog.

Tabell 1. Naturtyper i nationalparken. Arealuppgifter från KNAS¹.

Naturtyp	Areal (hektar)
Tallskog	2 977,2
Barrblandskog	23,7
Granskog	1,4
Lövblandad barrskog	8,6
Triviallövskog	1,9
Triviallövskog med ädellövinslag	0,3
Ädellövskog	0,3
Övriga skogsimpediment	472,7
Substratmark	180,6
Övrig öppen mark	4,3
Exploaterad mark	5,5
Hav	787,7
Total areal	4 464,0

¹ Naturvårdsverket 2004. Kartering av skyddade områden. Kontinuerlig naturtypskartering. Rapport 5391.

A1.4 Ingående naturtyper och arter i Natura 2000

Tabell 2. Naturtyper i nationalparken som ingår i art- och habitatdirektivet (se karta bilaga 2).

Naturtyper	Kod	Areal (hektar)
Sandbankar	1110	852,2 ¹
Sandstränder vid Östersjön	1640	58,2
Fördyner	2110	8,4
Vita dyner	2120	48,1
Grå dyner	2130	534,5
Trädklädda dyner	2180	2 957,0
Dynvåtmarker	2190	0,1
Slätterängar i låglandet	6510	2,0
Lövängar	6530	3,6
Total areal		4 464,1

¹ Sandbankar ska vara permanent täckta av vatten varför arealsiffran bör korrespondera med den för "Hav" i tabell 1. Skillnaderna i areal kan troligen förklaras av skillnader i vattenstånd och/eller noggrannheten i de olika karteringarna.

Tabell 3. Arter i nationalparken som ingår i art- och habitatdirektivet.

Anmälda arter	Vetenskapligt namn	Kod
Gråsäl	<i>Halichoerus grypus</i>	1364
Smal skuggbagge	<i>Boros schneideri</i>	1920

A2 Grund för beslutet

A2.1 Bildandet av Gotska Sandöns nationalpark

Grundtanken med de svenska nationalparkerna är att bevara delar av vårt nationella naturarv. Sveriges nationalparker är en bärande del av landets skyddade natur. Nationalparkerna har betydelse både som skyddade naturlandskap med höga naturvärden och besöksmål för den naturintresserade allmänheten. De är också turistattraktioner på internationell nivå.

Bildandet av nationalparker i Sverige föregicks av en folklig opinion samt bildandet av Naturskyddsföreningen (SNF) den 16 maj 1909. Två veckor senare beslutades att Sverige som första land i Europa skulle inrätta nationalparker. Den 25 juni samma år antog riksdagen en naturskyddslag som lagfäste nationalparksformen.

Gotska Sandöns nationalpark bildades redan 1909, men då endast ett mindre område i nordvästra delen. Samtidigt bildades också åtta andra nationalparker, främst i norra Sverige. Albert Engström lyfte frågan efter sitt första besök 1921, om att hela ön borde bli nationalpark. Vetenskapsakademien tog upp förslaget 1926, men fick avslag. Entomologer (bl.a. Anton Jansson) förde frågan vidare, då Gotska Sandöns insekter framstod som synnerligen intressanta. Hans Hansson tog upp frågan igen 1946 och 1963 blev hela Gotska Sandön nationalpark (med undantag för kyrkogården). 1988 kom också omgivande vatten att omfattas av skyddet.

A2.2 Syftet med Gotska Sandöns nationalpark

Enligt § 1 nationalparksförordningen (1987:938) anges att syftet är att bevara Gotska Sandön i dess naturliga tillstånd.

Syftet uppnås genom att:

- inte tillåta exploaterande verksamheter,
- djurlivet skyddas från jakt, fiske och störningar,
- förvalta områdets naturvärden genom varsam och ändamålsenlig skötsel för att långsiktigt bevara det rika växt- och djurlivet,
- lämpliga åtgärder genomförs för att utveckla tillgängligheten för besökare, samtidigt som vissa områden lämnas fria från anläggningar och anordningar för att där bibehålla upplevelsen av orördhet, natur och stillhet.

A3 Naturförhållanden

A3.1 Riksintresse för friluftsliv och naturvård

Gotska Sandön är av riksintresse för naturvård enligt beslut av Naturvårdsverket 2000-02-07 (NRO09001) och friluftsliv enligt beslut av Naturvårdsverket 2014-06-24 (FI05) enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Den sammanfattade värdetexten för friluftsliv lyder:

”Sandön har främst stora natur-, kultur- och skönhetsvärden. Attraktivt för friluftslivet främst på grund av sitt isolerade läge, sin orördhet och sin fascinerande natur. Här finns också fina sandstränder för bad.”

Den sammanfattade värdetexten för naturvård lyder:

”Gotska Sandön är en egenartad, isolerad ö med dyner och delvis förtorkad tallskog. Entomologiskt intressant område med bland annat ytterst särpräglad insektsfauna. Enda lokalen i Norden för ett tiotal insektsarter. Intressant flora med bland annat timjansnyltröt, luddvedel, näbbtrampört, martorn och rödsyssla. Geologiskt intressant.”

A3.2 Klimat

Klimatet på Sandön skiljer sig från klimatet på det svenska fastlandet på flera punkter. Våren kommer betydligt senare, sommaren kan vara het och torr, hösten är lång och mild men kan vara blåsig, vintern är vanligtvis mildare och isen lägger sig sällan runt hela ön. Det omkringliggande havet har en utjämnande effekt på temperaturen (vilket även gäller Gotland generellt) som varierar mindre än på fastlandet. Nederbörds mängden är en av de lägsta i Sverige. Nedanstående uppgifter är tagna från SMHI:s sammanställningar för gällande standardnormalperiod, dvs. 1961–1990.

- Årsmedelnederbörden är ca 500 mm.
- Årsmedeltemperaturen är 6,6 grader.
- Den högsta uppmätta medelvinden är 32 m/s, från 1 november 1969. Detta är också den högsta för länet Gotland.

- Den varmaste tropiska natten (medeltemperatur > 20 grader) är 23,6 grader från 4 augusti 2014.
- Den första höstfrosten inträffar normalt i början av november och den sista vårfrosten i april/maj.
- Vegetationsperioden är ca 190 dagar (genomsnittligt antal dygn med medeltemperatur över +5 grader).

Klimatförändringar kommer att bli en allt mer påtaglig del av tillvaron i världen och i Sverige. Uppvärmningen på Gotland beräknas bli 3–5 grader till slutet av seklet. Den största uppvärmningen väntas ske under sommaren vilket kan komma att medföra att vegetationsperioden ökar med 2–4 månader. Samtidigt förväntas årsmedelnederbörden att öka med 20–30 % vid seklets slut.

A3.3 Kwartärgeologi

Gotska Sandöns översta lager består till allra största delen av flygsand. Under flygsanden finns morän (direkt avsatt av isen) och även isälvsmaterial (transporterat av vatten). Sand är en speciell jordart som låter sig transporteras och därmed också sorteras av både strömmande vatten och vind på ett speciellt sätt. Gotska Sandön har bildats under den senaste inlandsisens avsmältningsskede. Smältvattenmassorna från inlandsisen förde med sig en stor del av det material isen brutit loss. Genom att olika kornstorleksfraktioner transporterades olika effektivt med vattnet sorterades materialet. Smältvattnet har alltså bidragit till att de osorterade jordmassor som isen brutit loss, förflyttats långa sträckor, sorterats och därefter avsatts.

Sandön steg upp ur havet (Littorinahavet) för cirka 7 000 år sedan och är under kontinuerlig förändring. Omedelbart började vinden påverka de mäktiga sandavlagringarna. Grövre material kan vinden inte flytta annat än i begränsad omfattning. Mycket små partiklar har dock en tydlig tendens att hålla samman vid varandra och låter sig inte påverkas av vinden på samma sätt som just sand. Den sand som bygger upp sandområdena har alltså sorterats och transporterats ganska långt med vatten medan vinden korttransporterat och ytterligare finsorterat sanden.

A3.4 Naturtyper

Naturtyperna på Gotska Sandön beskrivs väl genom kvalificeringen av naturen enligt naturtyper i EU:s art- och habitatdirektiv (92/43/EEG). Siffrorna inom parentes anger respektive habitatkod enligt bilaga 1 till direktivet. För utbredning av dessa naturtyper, se karta i bilaga 2.

A3.4.1 SANDBANKAR (1110)

Naturtypen utgörs av sandbankar som permanent täcks av havsvatten men det innebär inte att de är statiska i läge och form. De ligger vanligtvis på relativt grunt vatten men kan nå ett maximalt djup på 30 meter, varpå grundare delar av bankarna påverkas mer av havets rörelser än de djupare belägna.

Bankarna består i huvudsak av sandiga sediment men andra kornstorlekar kan också förekomma, t.ex. ler, grus, sten och block. Bottnarna runt Sandön saknar till stor del vegetation på grund av sandkornens ständiga förflyttning men mer stabila element kan vara täckta av sjögräs och/eller makroalger. Ett varierat bottensubstrat erbjuder livsmiljöer för både mjuk- och hårdbottenlevande organismer. Vattnet runt Gotska Sandön är viktiga miljöer för flera fiskarter, främst piggvar (*Scophthalmus maximus*) och skrubb-skädda (*Platichthys flesus*). För att utvärdera de långsiktiga biologiska effekterna och fiskets påverkan på ekosystemen har ett fiskefritt område inrättats runt ön (mars 2006). Fredningsområdets gräns sträcker sig fyra sjömil utanför Gotska Sandöns strandlinje och innefattar en yta på 36 000 hektar.

A3.4.2 SANDSTRÄNDER VID ÖSTERSJÖN (1640)

Sandstränder förekommer längs i stort sett hela Sandöns kust, undantaget stranden vid Högaland och Hamnudden som består av klappersten. Stränderna omformas ständigt av vågor och vind. Den förhärskande vindriktningen är från sydväst vilket leder till en mer eller mindre kontinuerlig sandtransport åt norr och öster. Detta får till följd att stränderna på syd och sydvästra sidan utsätts för erosion samtidigt som en påbyggnad av stränderna eller i havet utanför, sker på motsatta sidan. Släke (driftvallar med tång) samt snäck- och musselskal förekommer men inte i någon större omfattning. Trots det finns en rik fauna av sandlevande insekts- och spindelarter, vilka framför allt lever av alger, detritus som nedbrytare eller rovdjur. Många av dessa är mycket små och kryper omkring mellan de lösa sandkornen i den fuktiga sanden (t.ex. kortvingen *Bledius baudii*). De är därför känsliga för kraftig och återkommande komprimering av sanden. Flera av arterna gynnas av döda djur som spolats i land.

Den viktigaste och mest hänsynskrävande växten är näbbtrampört (*Polygonum oxyspermum*). Näbbtrampörten är ettårig och kan byta växtplats mellan år. Det är alltså omöjligt att förutse precis var kommande plantor kommer dyka upp. På strändernas övre delar växer också marviol (*Cakile maritima*) och strandmålla (*Atriplex littoralis*).

A3.4.3 FÖRDYNER (2110)

Naturtypen fördynner förekommer runt hela öns kust, mellan de öppna sandstränderna och de vita dynerna inåt land. Fördynner är det första stadiet i sanddynssuccessionen. Fördynerna utgörs av sandanhopningar som uppkommer då sand, med vindens hjälp, transporteras upp på stranden och vidare upp mot uppstickande vegetation, tidigare dyn eller liknande begränsningar där sanden avsätts. Denna transport sker kontinuerligt vid relativt låga vindhastigheter av fin torr sand. Vid storm uppkommer normalt hål i partier av fördynen så att passager för sanddriften öppnas mot de efterföljande dynmiljöerna. Vid etablering av vresros i fördynen kan sanden bindas så hårt att hela sanddynamiken hindras med följd att även de grå och vita dynerna växer igen med skog. Fördynerna kan under vissa mer extrema väder- och klimatförhållanden även påverkas av vattenrörelser (högt vattenstånd).

A3.4.4 VITA OCH GRÅ DYNERN (2120 OCH 2130)

De grå och vita dynerna beskrivs samlat här då det finns en naturlig dynamik dem emellan samt en gemensam historik och hotbild.

Vita dynern har fått sitt namn av att den öppna ljusa sanden dominerar. Dynerna förekommer längs hela kusten, undantaget Högaland, och är det följande stadiet efter fördyner. Dynamiken består av aktiv sandrörelse som skapar både abrasion och ackumulation. Vegetationen domineras av det sandbindande gräset sandrör (*Ammophila arenaria*). När sandröret över-sandas stimuleras tillväxten och sandröret växer högre. Vinden deponerar ytterligare sand som binds av gräset som då växer till ytterligare på höjden och så vidare. Dynerna kan vara flera meter höga med en brant lutning mot sjösidan och en flackare läsida inåt land. Andra arter som trivs i denna miljö är strandråg (*Leymus arenarius*), strandvial (*Lathyrus japonicus*), sandstarr (*Carex arenaria*) och martorn (*Eryngium maritimum*). Närmare strandlinjen hittas mer salttåliga arter såsom saltarv (*Honckenya peploides*), sodaört (*Salsola kali*), marviol och strandmålla. På platser där släke ansamlats och överlagrats kan mjölkört (*Epilobium angustifolium*) och andra närings-gynnade växter dyka upp.

De vita dynerna övergår längre upp mot land i grå dyner. Sand ackumuleras fortfarande, men de grå dynerna är mer stabila och ingen vandring sker. De grå dynernas färg kommer av att den låga vegetationen är utrustad med små hår, vaxade blad eller liknande anpassningar som skyddar mot det starka ljuset och uttorkning. Vegetationen är ofta mosaikartad och dynerna kan vara bevuxna med mer eller mindre perenn vegetation och rikligt förekommande moss- och lavmattor, men kan också vara glest bevuxna med ettåriga arter. Vanliga arter är borsttåtel (*Corynephorus canescens*), sandstarr, renlavar och mossor samt inslag av enstaka tuvor med sandrör. Även backtimjan (*Thymus serpyllum*) och inslag av andra örter som kan erbjuda nektar och pollen förekommer. Vissa delar är också helt vegetationsfria med blottad sand som skapats genom slitage eller stormar. Vinden får tag i sandkornen och sandgropar vidgas. Den blottade sandgropen ackumulerar värme och ger vindskydd. Dessa strukturer är mycket viktiga för sandlevande gaddsteklar, spindlar och myrlejonsländor m.fl. som gräver ut bohålor, fångstgropar eller jagar. Nektar och pollen kan insekterna hämta från den låga hedvegetationen intill. Groparna växer så småningom igen och ersätts av andra blottor. Vissa av insekterna som letar föda i de grå dynerna, har sina bohål i nästa dynmiljö i de intilliggande gamla träden och torrakorna.

Mellan de grå dynerna och randdynen inåt land finns flacka klapperstens-fält, så kallade burgar. De förekommer längs öns stränder men är bäst utbildade på Sandöns norra del. Under senaste decennierna har en kraftig igenväxning med tall skett. Numer är burgarna relativt artfattiga och främst bevuxna med skorplavar och andra lavar, samt med mossor och borsttåtel på de sandiga delarna. På 1960 och 70-talet gjordes intressanta iakttagelser i form av så kallade "fönsteralger". Dessa alger består främst av blågröna alger som växer strax under markytan på kvartsstenar och andra ljusgenomsläppliga stenar.

Algerna är beroende av att stenarna ständigt slipas av vind och sand för att kunna fungera som fönster. Fönsteralger har i Sverige bara rapporterats från Gotska Sandön. Företeelsen är annars rapporterad från arida och semi-arida områden (öken eller ökenartade områden) i världen.

Från medeltiden, med en kraftig utökning av antalet individer från senare delen av 1700-talet, fram till slutet på 1800-talet, har får hållits på Gotska Sandön. Betet påverkade dynernas dynamik och utbredning. Under de perioder då betet var mest omfattande, var påverkan stor framför allt under vinterhalvåret då betesbegärlig vegetation främst fanns i randdynernas växtlighet. Mot slutet av 1800-talet var dynvandringen omfattande och sanden hotade bl.a. Fyrbyn. På grund av detta genomfördes ett omfattande arbete med sandbekämpning genom insatser med planteringar av sandgräs och tall (främst bergtall) och anläggande av sandhinder. Antalet vilda får begränsades vid 1800-talets slut. Kring 1925 hade planteringsåtgärderna gett resultat och arbetet ebbade ut.

Under de senaste decennierna har tallen expanderat kraftigt in på de grå och även de vita dynerna och på burgarna. Tallens expansion bedöms främst bero på det upphörda betet och därmed stabiliserade dyner. Men även avsaknaden av brandstörning kan vara en påverkande faktor. En ytterligare faktor är ett ökat kvävenedfall vilket skapar bättre förutsättningar för tallen att etablera sig. På senare år har också vresros etablerat sig på Gotska Sandön. Vid inventeringen genomförd 2017 uppskattades utbredningen vara 13 000 m². Den växer främst längs Norra Sidan och österut till Franska bukten. Vresrosen klassas som en främmande och invasiv art och hotar naturvärdena i sanddynerna genom att den tränger ut naturlig vegetation samt binder sanden och hindrar därmed dynens naturliga dynamik.

Det är svårt att avgöra vilken omfattning och dynamik dynområdena på Gotska Sandön har i ett naturligt tillstånd. Det finns ett stort behov av kunskap på detta område. Men ett naturligt tillstånd bedöms dock utifrån nuvarande kunskap omfatta aktiv dynbildning genom naturlig abrasion och ackumulation i en betydligt större omfattning än idag. Den pågående igenväxningen hotar därmed både förekomsten av ett naturligt fungerande ekosystem och dess flora och fauna. Flera insekter hotas till sin existens, förmodligen är det därför den baltiska sandstiletflugan (*Acrosathe baltica*) inte har återfunnits på många år.

A3.4.5 DYNVÅTMARKER (2190)

Dynvåtmarker är fuktiga eller vattenfyllda fördjupningar i sanddynssystem vid kusten, vilka vanligtvis har uppkommit till följd av vindens erosion av sanden ner till grundvattennivå. Sandöns grunt liggande grundvatten medför en högre kalkhalt. På Bredsandsudde fanns det tidigare två dynvåtmarker, Yttre och Inre Dynkärret. Yttre Dynkärret hade en annan och mer artrik karaktär men försvann delvis ut i havets vågor 1997. Det kan dock fortfarande anas då viss dynvegetationen finns kvar i form av östersjötåg (*Juncus balticus*), kärrknipprot (*Epipactis palustris*), jolster (*Salix pentandra*) och fibblor.

Örtvegetationen i Inre Dynkärret är rik med bl.a. majviva (*Primula farinosa*), kattfot (*Antennaria dioica*), spindelblomster (*Listera cordata*), purpur- och kärknipprot (*Epipactis atrorubens* och *E. palustris*); arter som indikerar en viss kalkpåverkan i den annars så sura sandmiljön. Den täta yngre tallskogen som omger kärret medför att det där blir torrare. Träden växer också långsamt in i kärret. Dynkärret och dess vegetation hotas dessutom av den mycket invasiva hårnervmossan (*Campylopus introflexus*) som upptäcktes på Sandön 2014. Främst i kärrets norra del är mossan rikligt förekommande, däribland fertila exemplar med kapslar, se vidare under B2.3 ”Skydd av växt- och djurarter”. Strax intill Inre Dynkärret finns ett grävt vattenhål (brya). Då sötvatten är en bristvara ger vattenhålet möjlighet för fåglar och andra djur att enklare komma åt vatten.

Det finns ytterligare dynsänkor med våtmarksberoende växtlighet; vid Kyrkudden och vid Tärnudden. Den förstnämnda har nästan försvunnit och vid Tärnudden hotas dynvåtmarken av yngre tallar som invaderar området. Tallarna tar upp överskottsvattnet och de minskar också vindens påverkan i dynsänkorna. Kraftiga vindar kan blåsa bort sanden och ”gröpa” ur svackorna så att grundvattnet kommer närmare ytan. I dynkärret vid Tärnudden växer bl.a. fräken- och starrarter (*Equisetum* sp. och *Carex* sp.), fjällgröe (*Poa alpina*), majviva, östersjötåg och orkidéer.

A3.4.6 TRÄDKLÄDDA DYNER (2180)

Trädklädda dyner är den naturtyp som täcker den i särklass största delen av Gotska Sandön. Skogen växer på sanddyner som bildats sedan istiden och vegetationen karakteriseras av det geologiska underlaget och av det torra klimatet och består främst av gles tallskog med markvegetation med ljung (*Calluna vulgaris*), mjölon (*Arctostaphylos uva-ursi*), lingon (*Vaccinium vitis-idaea*), ren- och bägarlav (*Cladonia* sp.), samt vägg-, kvast- och husmossa (*Pleurozium schreberi*, *Dicranum scoparium* och *Hylocomium splendens*). Död ved i form av stående träd, högstubbar och lågor förekommer relativt rikligt och utgör livsmiljöer för vedlevande organismer. Blottad sand förekommer i delar av området, främst på och längs Höga Åsen, samt kring Arnagrop och som långa stråk längs Slyngdynerna i söder. I ett tjugotal områden förekommer även mindre lövskogspartier, där grundvattnet tränger fram. På sydsidan av Höga Åsen ligger bl.a. Snabbkjusan, Grandalen och Sälbo lövskog. Andra lövområden är Vulcans kulle och flera partier innanför Högaland. I dessa områden är markskiktet betydligt frodigare och artrikare än i omgivande tallskog. Markfloran utgörs av bl.a. blåsippa (*Hepatica nobilis*), myska (*Galium odoratum*), hässlebrodd (*Milium effusum*), skogskovall (*Melampyrum pratense*), örnbräken (*Pteridium aquilinum*), ekorrbar (*Maianthemum bifolium*), mjölon, skogsviol (*Viola riviniana*), sårläka (*Sanicula europaea*), vispstarr (*Carex digitata*), kruståtel (*Deschampsia flexuosa*), stenbär (*Rubus saxatilis*), linnéa (*Linnaea borealis*) och backvicker (*Vicia cassubica*). Bland orkidéer kan nämnas vanlig och grönvit nattviol (*Platanthera bifolia* och *P. chlorantha*), nästrot (*Neottia nidus-avis*), vit- och röd skogslilja (*Cephalanthera longifolia* och

C. rubra). Lavfloran är också relativt artrik. På de trädklädda dynerna finns också två större lövskogsområden som avviker tydligare i karaktär och historik. Lövskogsområdena beskrivs separat nedan.

Skogen har spår av tidigare skogsbränder i form av brandljud och förkolnade torrakor. Noggranna undersökningar visar på att Sandöns tallskogar har brunnit vid minst 30 tillfällen sedan 1487. Ibland har bränder skett med mycket täta intervall, med bara ett eller ett par års mellanrum (1523 och 1525, respektive 1599–1600–1601). De senaste stora bränderna inträffade 1880 och 1917. Branden är således en del av Gotska Sandöns historia och en grundläggande ekologisk process i ekosystemet. Bekämpning av bränder under de senaste seklerna har kraftigt minskat brandens påverkan. Under senaste åren har två bränder uppkommit genom blixtnedslag, 2006 och 2015. Båda släcktes snabbt och fick liten areell omfattning. Flera av bränderna under historien har säkerligen varit anlagda av människan, troligen för att förbättra framför allt fårbetet. Men, även utan människan skulle branden ha haft en betydande roll i Gotska Sandöns ekosystem då förutsättningarna för brand (torrt bränsle och blixtantändningar) funnits genom historien. Branden är därför att betrakta som en naturlig process på Gotska Sandön och dess närvaro är en del av ett naturligt tillstånd.

Stormar har också påverkat dynamiken i skogen på Gotska Sandön. Den senaste större stormen inträffade 1951. En relativt omfattande betesdrift med får bedrevs på ön under 1700- och 1800-talet (se beskrivning av fårbetet i avsnitt A3.4.4). Under denna period är det troligt att skogen var öppnare och att det fanns mer blottad sand.

Skogen på Gotska Sandön har avverkats i omgångar sedan 1800-talet: 1826–1859, 1893–1895, 1922–1925, 1937–1938 och 1939–1941. Vid varje omgång avverkades ca 20 000–30 000 kubikmeter virke. Utöver detta togs mindre mängder ut till bl.a. ved och byggnader. Idag är spåren av avverkningar tydliga då skogen på många håll är jämnårig och enskiktad. I dessa områden finns dock ofta enstaka äldre träd som har överlevt skogsavverkningarna. Den mest påtagliga påverkan av skogsbruk finns på öns södra sida. De mest naturskogsliknande områdena finns längs Höga Åsen och i den gamla nationalparken.

Död ved i form av högstubbar samt stående och liggande lågor förekommer rikligt på sina håll. De har dels uppkommit genom intern dynamik, dels efter storskaliga störningar som brand, stormar eller vid sanddrift. Kombinationen av kontinuitet av gamla och döda träd i ljusa och varma miljöer, samt frånvaro av stora populationer av generalister har gett Sandön en unik vedlevande insektsfauna (se vidare i A3.5.1). Olika delar av skogen på ön har skilda ekologiska förutsättningar beroende på miljö och typ av substrat. Tallinsekter som lever i nyligen död ved återfinns i täta självgallrande bestånd med döda och döende träd som angripits av blånadssvamp. Stora långhorningar behöver däremot grövre, hård död ved, och andra småkryp behöver de vedkomposter med svamp som bildas där långhorningarna har levt.

Skogen har under de senaste århundradena lidit brist på de naturliga störningarna av brand och sanddrift, vilket resulterat i en förtätning av den tidigare luckiga och glesa skogen. Inventering av skogarna på Gotska

Sandön från 1859, 1890 och 1934 visar på genomsnittliga virkesförråd på ca 80 kubikmeter per hektar, vilket är mycket lågt. Idag skattas volymen till ungefär det dubbla. Tjocka humus- och mosslager samt lavar och mossor och till slut träd har expanderat ut över sandblottor och de grå dynerna. Just övergången mellan skog och dyner är en viktig miljö för många arter, där gamla grova träd, stående och liggande döda träd med gott om ljus är avgörande. Till exempel lever både reliktböck och svart praktbagge i solbelysta äldre träd med tjock bark i just dessa miljöer. Dessa skalbaggar är i sin tur nyckelarter för andra hålträdslevande arter som använder gamla larvgångar som holkar. Ett fint exempel finns vid stigen på Norra sidan där stranden övergår i gles gammal skog som ger plats för blommande örter på marken. Här finner insektslarver sin föda i varm, lämplig ved med de rätta svamparna och de adulta skalbaggararna finner bohålor, pollen och nektar bland örterna. Lövskogsområden är viktiga områden för många lavararter och de äldre asparna i de mer naturskogsartade delarna hyser en intressant insektsfauna.

Många av öns sällsynta och unika insektsarter har en trängd tillvaro idag på grund av tätare skogar och på längre sikt hotas deras möjligheter att fortleva på grund av brist på lämpliga substrat. De är helt beroende av att delar av ön brinner och brandens påverkan på träden. Det är också viktigt att områden med tätare föryngring av tall får successivt självgallras och utvecklas efter brand.

Två större lövområden, Stora och Lilla Idemoren, belägna på nordvästra delen av ön utgör ingen egen naturtyp utan ingår i trädklädda dyner. Sins emellan skiljer sig de två Idemorerna mycket åt. Stora Idemoren som ligger nära Kapellänget uppvisar spår av tidigare ängsbruk, då dessa två områden förr var en sammanhållande ängsenhet. I Stora Idemoren breder nu idegranen ut sig rejält med stor negativ påverkan på lövträden, hasseln, samt lav- och markfloran. Lilla Idemoren-Vassestensmoren är ett blandskogsparti på den västligaste delen av Höga Åsen. Skogen är relativt öppen och markfloran är betydligt rikare än i omgivande tallskog. Lilla Idemoren har brukats mindre intensivt historiskt. Här är inte heller igenväxningen av idegran lika långt gången.

Spritt över ön finns mindre lövområden. Vid Högaland/Vinbukten (längs Nymans bilväg) växer rikligt med lövträd insprängda i den annars så dominerande tallskogen. Bland annat finns här en stor ek som i princip är helt översandad, där enbart den övre delen sticker upp ur sanden. Eken är en besöksplats och kallas just Eken. Alldeles norr om finns lövområdet Braustens ängar. Strax nordost om Tärnuddens fyr ligger Tärnuddens lövskog. Då fyren var i bruk användes området som trädgård/åker. Här finns fortfarande några exemplar kvar av de jordgubbar som planterades för drygt 100 år sedan.

A3.4.7 SLÅTTERÄNGAR I LÅGLANDET (6510)

Gamla gården ligger i sydvästra delen av Gotska Sandön. Området utgjorde centrum för öns fasta bosättning från 1700-talets mitt med boningshus, handelsbod, äng och åkrar. Det forna åker- och ängsbruket återspeglas

i floran. Blomsterrika slåttermarker har en mycket stor betydelse för många organismer knutna till odlingslandskapet, inte minst slåttergynnade kärlväxter och många insekter som t.ex. fjärilar och vildbin. Men Gotska Sandöns isolerade läge har dock medfört att många av dessa arter saknas. Idag hävdas gräsmarkerna med slåtter och fagning vid behov. Strax söder om, i närheten av Hamnudden, finns Tersords ängar som tidigare brukades som åker.

Alldeles i anslutning till Bourgströms mausoleum i söder finns en gräsmark som under flera år har skötts som hävdad äng. Vid Hamnudden i sydvästra hörnet av Sandön finns en öppen torräng. Här växer den sällsynta luddvedeln (*Oxytropis pilosa*). Platsen används som reservlandningsplats för helikopter. Slutligen finns Enelyckan strax söder om Säludden. Området har tidigare använts bland annat för slåtter och odling. Fortfarande finns en förhållandevis rik flora tillsammans med en rad kulturväxter.

A3.4.8 LÖVÄNGAR (6530)

Kapellänget ligger alldeles söder om Fyrbyn/Lägerplatsen. Området var under 1700–1800-talet betydligt större då det tillsammans med Stora Idemoren utgjorde en sammanhängande hävdad yta. Under första halvan av 1900-talet användes Kapellänget som plantskola för växter som skulle binda sanddynerna. Därefter växte ängeten igen men rövdes i slutet av 1980-talet. Numer bedrivs traditionell ängsskötsel med fagning, slåtter och röjning. Området präglas av glest stående äldre ekar med en mycket rik och skyddsvärd lavflora, samt hassel, en och idegran. I fältskiktet växer bl.a. vitsippa (*Anemone nemorosa*), fältsippa (*Pulsatilla pratensis*), gulmåra (*Galium verum*), ängskovall (*Melampyrum pratense*), teveronika (*Veronica chamaedrys*), axveronika (*Veronica spicata*), äkta johannesört (*Hypericum perforatum*), smörblommor (*Ranunculus* sp.) och vårbrodd (*Anthoxanthum odoratum*). Centralt i ängeten finns en liten gjuten damm. Dammen utgör en av de få platser med sötvatten på ön, den är därför välbesökt av öns fåglar. I det omkringliggande området runt ängeten finns flera större ekar som vittnar om en tidigare betydligt öppnare miljö.

A3.5 Växt- och djurliv

Gotska Sandöns flora och fauna präglas både av dess naturgivna förutsättningar, men också dess isolerade läge i Östersjön.

Nedan ges en kortfattad beskrivning av öns växt- och djurliv, samt information om de viktigaste naturvårdsarterna. En fullständig förteckning över rödlistade arter funna på ön återfinns i bilaga 3.

Inom parentes anges ArtDatabankens rödlistekategori 2015:

CR – Critically Endangered, Akut hotad

EN – Endangered, Starkt hotad

VU – Vulnerable, Sårbar

NT – Near Threatened, Nära hotad

A3.5.1 SKALBAGGAR

Gotska Sandöns skalbaggsfauna är unik. Flera arter har här sin enda svenska förekomst. Skälet till detta är inte helt klarlagt. Förmodligen rör det sig om flera faktorer i samverkan. En förklaring är att de är så kallade relikarter, dvs. de har överlevt på ön sedan värmeperioderna efter istiden, tack vare Sandöns gynnsamma klimat. En annan förklaring kan vara att deras relik-artade förekomst snarare återspeglar en, i jämförelse med fastlandet, lägre intensitet i skogsutnyttjandet, samtidigt som de frekventa bränderna och eventuellt betet har hållit skogen öppen och givit en stor mängd lämpliga substrat. Det kan också vara så att de för Sandön sex unika arterna tidigare har funnits i södra Sverige men har utrotats för mer än 150 år sedan. Vidare kan det förklaras genom att Gotska Sandön saknar många vanliga arter, däribland konkurrerande arter eller viktiga predatorer. De för Sandön unika arterna är *Temnoscheila caerulea* (EN), tallbarkbrunbagge (*Rushia pareyssi*, VU), strandblombagge (*Nacerdes carniolica*, VU) tidigare *Xanthochroa carniolica*, finns även på Fårö), slät barkbock (*Asemum tenuicorne*, EN), *Plegaderus sanatus* var. *Gobanzi* (EN), och *Medon dilutus* (VU).

Smal skuggbagge (*Boros schneideri*, EN) är känd från flera områden i Sverige men sentida fynd är bara gjorda från Gotska Sandön, samt efter branden i Västmanland (2015) och i Örebro län (2017). Larven är helt beroende av nyligen döda träd (främst tall) som infekterats av olika svampar. Den gynnas av självgallring och naturliga störningar såsom skogsbränder.

En annan skalbaggsart som gynnas av skogsbränder är raggbock (*Tragosoma depsarium*, VU) som här har sin största population i landet. Bränderna gynnar raggbocken på flera sätt; dels blir skogen glesare, befintlig ved svärtas och blir mer solexponerad, dels utgör brandpräglade, senvuxna branddödade tallar lämplig och långlivad hård ved när de fallit till marken. Raggbock och andra stora långhorningar skapar ”vedkomposter” efter sig, som är gynnsamma för andra småkryp som exempelvis gnagmjölbagge (*Menephilus cylindricus*, VU).

Smedbock (*Ergates faber*, NT), landets största barrskogsskalbagge (3–6 cm), är tidigare funnen i Skåne och Blekinge samt på Gotland. Senare fynd är endast gjorda på Gotland (inklusive Gotska Sandön). Larvutvecklingen sker i döda tallar, stående såväl som liggande.

Avlång barkborre (*Orthotomicus longicollis*, VU) var tidigare känd från flera landskap men de senaste 100 åren har dess förekomstområde minskat drastiskt. Numer är artens enda svenska förekomst på Gotska Sandön. Larvutvecklingen sker under den tjocka barken nedtill på nyligen döda liggande eller stående grova tallstammar, i träd som redan är angripna av andra barkborrar eller tallvivel. Larven är rovlevande.

En annan art som drastiskt minskat är plattkäkbagge (*Prostomis mandibularis*, EN). Förutom på Gotska Sandön har sentida fynd endast gjorts från två andra platser i Sverige. Plattkäkbaggen kräver brunrötad, starkt nedbruten ved av ek eller tall. Den kan missgynnas av brand.

Dynfrölöpare (*Harpalus neglectus*, NT) lever i torra, öppna flygsandfält med sparsam vegetation. Den trivs bäst nära havet, såväl i låga dynor med gles vegetation, samt i de yttre dynerna med sandrör och strandråg. Den missgynnas av igenväxning av sanddynerna. Eftersom arten är knuten till tidiga successionsstadier har bland annat skogsbrand varit en viktig faktor för att skapa nödvändiga habitat.

A3.5.2 STEKLAR

Den sandlevande rödpannade vägstekeln (*Agenioideus ciliatus*, EN) finns bara på Gotland (Fårö, Stånga och Gotska Sandön). Det finns misstankar om att populationerna minskar. Denna minskning torde bero på att sanddynerna växer igen. Igenväxning med tall och tätvuxna gräs är sålunda ett stort hot mot arten.

A3.5.3 TVÅVINGAR

Dynöronblomflugan (*Pelecocera lusitanica*, VU), tidigare kallad dyndvärgblomfluga, förekommer sällsynt på några områden i södra Sverige. På Gotska Sandön förekommer den, åtminstone vissa år, talrikt. Den förekommer främst i gränsområdet mellan sanddynor beväxna med sandrör och de grå dynerna beväxna med ungtallar, men även i öppna sandpartier. Flugan tros behöva lagom störda sandområden för sin utveckling.

A3.5.4 NÄTVINGAR

Fläckig myrlejonslända (*Euroleon nostras*, VU) är endast känd från två lokaler på Öland, fyra på Gotland inklusive Gotska Sandön, samt från två lokaler i Skåne. Den lever på gammal dynsand som är bunden av rötter och växter samt i skyddande lägen under tallrötter.

A3.5.5 FJÄRILAR

Tallsvampmal (*Agnathosia sandoeensis*, EN) har sin enda förekomst i Sverige på Gotska Sandön. I resten av världen har den endast en känd lokal i Lettland. Larven lever i murken kullfallen tallved, ved som på undersidan ska vara angripen av den gulvita citrontickan (*Antrodia xantha*). Den fullbildade fjärilen flyger i mitten av juli till någon vecka in i augusti. Arten lär gynnas av störningar såsom vindfällen.

En av Sandöns mest exklusiva fjärilsarter är grå strimmätare (*Horisme aemulata*, EN). I Sverige har den bara ytterligare en känd livskraftig population: på Hejnum hällar på Gotland. På Sandön är den relativt utbredd i lämpliga miljöer. Larven lever säkerligen på ranunkelväxter och då främst på fältsippa. Fjärilen hotas av igenväxning och igenplanteringar av öppna torrängar, som då minskar mängden fältsippor. De historiska åtgärderna med att stoppa sandflykten genom plantering av strandråg, tall och bergtall medförde säkerligen försämrade livsvillkor.

A3.5.6 DÄGGDJUR

Däggdjursfaunan på Gotska Sandön är artfattig. Av landlevande däggdjur finns endast populationer av skogshare och fladdermöss representerade. Det finns uppgifter om att skogsharen introducerades till ön på 1840-talet. Ute på Sandön betar sig skogsharen lite annorlunda genom att den gräver hålor att bo i, vilket inte sker på andra delar av landet. Det kan också finnas vissa morfologiska skillnader, vilket på sikt kan leda till att skogsharen på Gotska Sandön utvecklas till en egen underart/ras.

Fladdermusfaunan är synnerligen artfattig. Med säkerhet är det endast nordisk fladdermus som är stationär, däremot kan flera arter besöka Sandön under flyttning.

I vattnet runt ön är gråsäl vanligt förekommande, framför allt på nordöstra sidan. Där kan de ses vid Säludden alldeles intill stranden. Detta område är avsatt som sälskyddsområde med tillträdesförbud året runt (se vidare i B2.3.1).

A3.5.7 FÅGLAR

Gotska Sandöns isolerade läge, i kombination med brist på sötvatten, har också medfört en artfattig fågelfauna. Ön är dock en viktig rastplats för sträckande och rastande arter under vår och höst.

I tallskogen är grå flugsnappare, svartmes och bofink de klart vanligaste arterna. Större och mindre korsnäbb är karaktärsarter för ön, där de ses och hörs i stora flockar till och från vattenhållet i Kapellänget. Bland de mer ovanliga arterna kan lundsångare och sommargylling höras (och ses) under våren/försommaren. Längs stränderna och i sanddynerna, främst på Bredsandsudde men även vid Franska bukten, finns kolonier av silltrut och fisktärna. Bland övriga häckande arter kan nämnas havstrut, ejder, strand-skata, större strandpipare och småskrake. Bland rovfågeln häckar lärkfalk, sparvhök och duvhök regelbundet samt sporadiska häckningar av havsörn och kungsörn.

A3.5.8 KÄRLVÄXTER

Den sällsynta luddvedeln (*Oxytropis pilosa*, EN) växer på kalkrika öppna torrängar, örtrika timjanhedar och liknande torra platser. I Sverige har den två helt skilda utbredningsområden; ett i Östergötland och ett på Gotland främst utefter västra kusten samt på Gotska Sandön. Här finns den i ett område från Hamnudden till Gamla gården. Luddvedeln är känslig för igenväxning. Det är därför av stor vikt att områden där luddvedel växer hålls fria från sly och buskar.

Näbbtrampörten (*Polygonum oxyspermum*, EN) har sin världsutbredning begränsad till kuststräckor vid Skagerack, Kattegatt och Östersjön. Den finns numer endast på en lokal i Bohuslän, en på Öland och på ett drygt tjugotal lokaler på Gotland. Näbbtrampörten växer nära vattenlinjen på sand- och grusstränder. Ett alltför hårt slitage från mänskliga aktiviteter kan drabba arten negativt. Dock torde inte vandrares tramp utgöra någon större risk. Näbbtrampörten är mycket oförutsägbar i sin utbredning på Sandön. Vid

inventeringen 2017 hittades 69 plantor på helt nya växtplatser, däremot hittades inga exemplar på tidigare kända växtplatser.

Martorn (*Eryngium maritimum*, EN) har sin största svenska population på Gotska Sandön. Huvuddelen av dessa finns i dynsystemet från Kyrkudden ner till Vinbukten. Öppen sand i vita dyner anses gynna arten. Däremot missgynnas martorn av, den på senare år, etablerade vresrosen. Vresros binder sanden och tränger effektivt undan all naturlig vegetation.

A3.5.9 LAVAR OCH SVAMPAR

Grå skärelav (*Dendrographa decolorans*) som ofta växer tätt tillsammans med gammelekslav (*Lecanographa amylacea*, VU) utgör två karaktärsarter i Kapellänget. Dessa två är utmärkta signalarter som vittnar om kontinuitet av gammal solbelyst ek, hög luftfuktighet och ett stabilt lokalklimat.

Den mycket sällsynta daggklotterlaven (*Lecanographa lyncea*, CR) är i Sverige bara känd från ytterligare en lokal på södra Öland (på tre träd). På dessa två platser växer daggklotterlaven på grova ekar i halvöppet landskap och brynmiljöer. Enligt ArtDatabanken lär ett av de tre träden på Öland dö inom kort, vilket medför att Sandöns lilla population i Kapellänget blir alltmer värdefull.

Blå halmlav (*Lecanora sublivescens*, VU) växer på Sandön främst på grova ekar i lövängar. Flera av Kapellängets ekar hyser blå halmlav. I Sverige har den en sydostlig utbredning.

Matt pricklav (*Pachnolepia pruinata*, NT) är en sällsynt lav men är relativt vanlig i Kapellänget där den växer på flera gamla ekar med grov och hård bark. Stora och fina exemplar finns i ängets nordvästra hörn. I Sverige finns den även i Skåne, Blekinge och på Öland.

Gul dropplav (*Cliostomum corrugatum*, NT) är en karaktärsart för eklandskap. På Gotland och på Sandön är den inte lika vanlig som i de fina ekmiljöerna på fastlandet. På några av ekarna norr om kapellet i Kapellänget växer den dock rikligt.

Vid basen på flera hasslar i bl.a. Stora Idemoren och söder om Kapellänget växer liten havstulpanlav (*Thelotrema suecicum*, NT). Förutom på Gotska Sandön är arten bara känd från ytterligare sju lokaler i Sverige.

Lunglav (*Lobaria pulmonaria*, NT) är en verklig karaktärsart i Kapellänget och i omgivande lövområden. Den är en signalart och vittnar om höga naturvärden och stabilt klimat med hög luftfuktighet. Såsom många andra lavararter är den svårspredd och finns därför bara i lövmiljöer med lång kontinuitet.

En mycket bra signalart för skyddsvärda lövmiljöer med hög luftfuktighet är ädelkronlaven (*Gyalecta carneola*, VU). Den är dock främst en västlig art men är även känd från bl.a. Öland och Gotland. På Kapellängets ekar växer den alltid på trädets skuggsida, samt gärna i kanten av äng mot den tätare skogen. Den finns även på några av Höga Åsens ekar.

Vid inventeringar 2005 och 2006 hittades gropig skägglav (*Usnea barbata*, VU) och ringlav (*Evernia divaricata*, VU) i norra delen av Kapellänget. Dessa påträffades på grenar som fallit från högt belägna trädkronor. Vid samma

inventering hittades även strigula (*Strigula jamesii*, EN) som då var första fyndet för Gotland. Tidigare har den endast påträffats på två lokaler i Bohuslän och tre på mellersta Öland. Den har numer påträffats på flera träd på Gotska Sandön.

Dynstinksvamp (*Phallus hadriani*, VU) finns sällsynt i Skåne, Halland, Öland, Gotland (Fårö och Gotska Sandön) och i Stockholmstrakten. Den växer i sanddyner nära havet tillsammans med t.ex. sandrör och strandråg. Den hotas av ett för starkt slitage som innebär att dynvegetationen förstörs. Samtidigt torde svampen gynnas av att delar av markytan hålls sandig, öppen och porös och inte växer igen med tall eller ett för tätt grästäck.

En annan sällsynt svamp i sanddynerna på Sandön är dynspröding (*Psathyrella ammophila*, NT). Den finns dessutom på några få lokaler i Skåne och södra Halland. Svampen är helt knuten till sanddyner, där den brukar växa i anslutning till bestånd av sandrör. Troligen lever den bl.a. av att bryta ned gräsets döda rötter. Dynspröding hotas av igenväxning eller av att värdväxten sandrör decimeras i antal och utbredning.

A3.6 Naturupplevelser i Gotska Sandöns nationalpark

Gotska Sandöns nationalpark erbjuder unika upplevelser i ett av Sveriges mest sevärda naturområden. Ett besök på Gotska Sandön ger både möjlighet att uppleva ursprunglig natur där naturens krafter format stränder, dyner och skogar, spännande växt- och djurarter samt upplevelser av ett rikt biologiskt kulturarv i öns ängen. Nationalparken är förhållandevis liten till storlek och geografi vilket gör det möjligt för besökare att uppleva och ta del av näst intill alla naturvärden vid ett och samma besök. I nedanstående stycken beskrivs upplevelserna av landskap, naturtyper och arter närmare.

A3.6.1 VIDSTRÄCKTA STRÄNDER OCH DYNERNAS VID HAVET

Gotska Sandön är Östersjöns mest ensliga ö och omgiven av öppet hav. Långa vidsträckta sandstränder finns runt öns västra, norra och östra sida. På södra sidan är däremot flera av stränderna steniga, så även på vissa av uddarna. Stränderna är oexploaterade och havshorisonterna är obrutna. Upplevelsen av stränderna och havet förstärks av att naturligt ljus och ljud får råda. Vid Högaland reser sig ön ur havet och visar upp lager av geologiskt material som berättar om Gotska Sandöns geologiska historia. Gotska Sandöns sex uddar: Bredsandsudde, Hamnudden, Tärnudden, Kyrkudden, Säludden och Stora Beckrevet och stränderna som sammanbinder dessa, visar det märkliga dynlandskapet och ger en bild av hur föränderlig ön är. Östersjön bearbetar, formar och omformar ständigt öns yttersta gränser. Samspelet mellan hav, vind, sand, land och vegetation tydliggörs i dynekosystemen. De öppna och aktiva dynerna upplevs på vandring längs kusten. Förståelsen av dynernas omfattning upplevs bäst på vandring genom öns skogar som växer på dyner som stabiliserats. Mäktigheten i sanddynerna är påtaglig på vandring längs Höga Åsen.

A3.6.2 TALLSKOGENS STÄNDIGA SUS

Vid en vandring på Gotska Sandön blir det tydligt hur närvarande och mäktig tallskogen är. Som ljudupplevelse möter besökaren det milda suset i tallkronorna under en stilla sommardag eller som ett starkt dån när stormvinden rister i kronorna. Stammarna skiftar i färg från silvrigt grått till rött och gyllene förstärkt av solens strålar som silar in genom krontaket. På den sandiga marken varierar grundfärgerna av sandblottor, mossor, lavar och ljung, förstärkta av blommor, lilatonad ljung eller knallröda lingon beroende på årstid. Tallarna uppvisar stor variation i ålder och det finns riktiga åldringar bland träden på runt 500 år. Flera av både döda och levande tallar bär på ärr och spår från tidigare händelser: brandljud från skogsbränder för upp till 400 år sedan, stämplingar från planerade avverkningar, gnag- och kläckhål från insekter, hack och nästen av fåglar. Det myllrande livet i döende eller död ved är påtagligt. Längs Höga Åsen kan besökaren uppleva stor variation bland tallarna och också få ett fågelperspektiv över öns vidsträckta, blågröna tallskog.

A3.6.3 VEDLEVANDE INSEKTER

Gotska Sandön hör till en av Nordeuropas absolut främsta lokaler för sällsynta insekter knutna till tall såsom strandblombagge, blå mörkbagge, slät barkbock, tallbarkbrunbagge, raggbock och hårig blombock. Den unika insektsfaunan uppmärksammades tidigt. Entomologer (insektsexperter) lyfte frågan om att öns natur behövde skyddas och deltog i bildandet av nationalparken. På död stående ved (torrakor) och på död liggande ved (lågor) runt om på ön påträffas kläckhål efter de vedlevande skalbaggarna. Storleken på kläckhålen, från några millimeter till ett par centimeter, ger besökarna en fingervisning om hur stora de färdiga skalbaggarna faktiskt är. Den som har tur och är uppmärksam kan få höra reliktboken spela från en solbelyst gammal tall. Att se, och kanske t.o.m. höra skalbaggarna i verkligheten och få förståelse för varför de finns kvar just på Gotska Sandön är en unik upplevelse.

A3.6.4 SANDLEVANDE INSEKTER

I de öppna sandmarkerna kryllar det av liv trots att miljöerna är torra, varma och utsatta för sol och vind. Insekter och växter är väl anpassade till det extrema klimatet. Myrlejonen är myrlejonsländornas larver och deras fångstgropar finns i öppen sand. På Gotska Sandön finns både den mindre myrlejonsländan och den sällsynta fläckiga myrlejonsländan. I sandmiljöerna finns många arter av gaddsteklar t.ex. grävsteklar. Steklarna gräver sina larvkammare i sanden och jagar i omgivningarna. En del insekter jagar nattetid som t.ex. kramplöparen och sandvargspindeln.

A3.6.5 DEN BLOMMANDE ÖN

Gotska Sandöns flora väcker uppmärksamhet hos många besökare. Flera arter är spektakulära och växternas anpassningar till den speciella miljön väcker förundran. Flera orkidéer är med sin skönhet och frodighet i den annars karga miljön sevärda. Bland dessa kan nämnas röd skogslilja, som

är vacker att se vid Högaland och Sankt Annae, och vit skogslilja, som växer nära flyttblocket Elefanten vid Kapellänget och vid Bourgströms mausoleum. Hybriden röd och vit skogslilja kan ses vid Högaland. Mer undanskymt och utan samma färgprakt, men med samma skönhet, växer knäroten och spindelblomster inne i skogen. Den blålila, nästan självlysande martornen finns på flera ställen runt ön. Vid Tärnudden och vid Franska bukten växer martornen rikligt och lättillgängligt för besökarna att få se den. Den lilla rara majvivan växer i Inre Dynkärret där även bl.a. kattfot och spindelblomster påträffas. Vid Hamnudden finns torrängar där den sällsynta luddvedeln växer. Här kan också den märkliga timjansnyltroten ses tillsammans med ett tiotal orkidéer.

A3.6.6 FÅGLARNA PÅ ÖN

Gotska Sandön är en viktig rastplats för flyttande fåglar under vår och höst. Vid Bredsandsudde finns goda möjligheter för besökare att skåda sträckande fågel. Kolonier av silltrut och fisktärna finns vid Bredsand och vid Franska bukten, där fisktärnorna bryskt påminner besökarna var gränsen går till fåglarnas häckningsplatser. På ön häckar även havstrut, ejder, strandskata, större strandpipare och småskrake. Under de torra sommarmånaderna söker småfåglarna vatten i dammen i Kapellänget, vid pumpen i Fyrbyn och vid pumpen vid Nymans och tålmodigt stilla väntande kan ge resultat. Större och mindre korsnäbb, grå flugsnappare, svartmes och bofink kommer fram med liv och rörelse och dricker vatten. Under våren/försommaren kan sommargylling och lundsångare ses och höras. Rovfåglarna lärkfalk, sparvhök, duvhök och ibland havsörn och mer sällan kungsörn häckar på ön. Fåglarna är ständigt närvarande vid vandring på ön och bidrar till små och stora naturupplevelser.

A3.6.7 SÄLAR

I vattnet runt Gotska Sandön trivs gråsäl. Säl är vattenlevande däggdjur. Människan har sedan stenåldern jagat säl, så också på Gotska Sandön. Vid Säludden låg fåröbornas bas för säljakt från medeltid fram till 1700-talets mitt. Numera är hela udden sälskyddsområde året runt. Ibland kan hundratal sälar ses på stenarna och i vattnet utanför Säludden. Stilla kvällar hörs sälarnas råmanden långt. Säludden är en av öns mest besökta platser. Det är en upplevelse att iaktta sälarna i deras naturliga miljö.

A3.6.8 DE HISTORISKA KULTURMARKERNA

Ett besök på Gotska Sandön ger möjlighet för besökaren att uppleva traditionellt brukade miljöer med dess intressanta flora vid Kapellänget och Gamla gården. Miljöerna är rogivande med öppna ängen, hasselbuskar och knotiga gamla träd. Ett besök ger också en bild av hur livet kunde se ut under äldre tider på Gotska Sandön och vad detta betytt för öns utseende idag. Ekar och hasselbuskar i Kapellänget hyser dessutom en rik och sällsynt lavflora.

A4 Gotska Sandöns kulturhistoria

A4.1 Riksintresse kulturmiljövård

Gotska Sandön är utpekad som riksintresse för kulturmiljövård enligt beslut RAÄ 1997-08-18 (I 49, Fårö socken) och den sammanfattande värdetexten lyder: *”Gotska Sandön är med sitt läge, sin specifika miljö och historia, präglad av havet och dess villkor, av största natur- och kulturhistoriska värde. Ett mycket pedagogiskt, om dock ej så lättillgängligt område, där kontinuiteten från tidigaste forntid in i nutid lätt kan avläsas i landskapet.”*

A4.2 Nyttjande av Gotska Sandön

Gotska Sandön har brukats av människor under mycket lång tid. Nyttjandegraden har växlat mellan perioder av extensivt brukande och perioder av intensivt brukande. Den äldsta perioden av extensivt nyttjande inleddes under yngre stenålder (800–1500 f. Kr.) och pågick fram till järnåldern/vikingatiden (400–1050 e. Kr.). Människorna kom till Gotska Sandön framför allt för sälens skull. Fynden från stenåldern och bronsåldern är sex stycken (bl.a. flintdolkar). Förmodligen bodde säljägarna på ön endast under jaktsäsongen. Från järnåldern finns framför allt gravanläggningar (stensättningar) bevarade.

Under tidig medeltid nyttjades ön mer intensivt. Det finns mäktiga boplatslämningar både vid Säludden och vid Varvet. Stora mängder sälben har hittats i kulturlagren, så säljakten var viktig. Fyndmaterialet är mycket rikt. Det verkar som om både kvinnor och män vistades på ön. Att det finns samtida begravningsplatser tyder på längre sammanhållna säsonger. Kanske kom de första fåren hit under denna period. Från 1500–1600-talet är fårbetet etablerat. Öns brandhistorik visar att under 1500- och 1600-talet brann ön ofta. Bränderna kan ha varit en åtgärd för att skapa ett smakligare bete av ljungen.

Under perioden 1361–1645 hörde Gotska Sandön och Gotland till Danmark. I och med freden i Brömsebro, övergick Gotland i svensk ägo. Fåröborna har troligen nyttjat Gotska Sandön väldigt länge, deras fiskeläge vid Säludden och Källahamn har använts åtminstone från medeltiden. Kanske kom stenålderns första säljägare från Fårö. Först under 1600-talet kan dock skriftliga källor bekräfta att det var fåröbor som brukade och arrenderade Gotska Sandön. Östra och västra Fårö hade brukningsrätten vartannat år. Fåröborna, danskar fram till 1645, var stundom i konflikt med svenskar från Roslagen och ester från Ösel rörande rätten till säljakt. Utöver säljakt, höll fåröborna får på ön. Totala antalet får kunde uppgå till ca 200 stycken. Skogen tillhörde Kronan från slutet av 1600-talet och fick inte röras.

Mellan 1758 och 1781 pågick diverse förhandlingar mellan staten, privata intressen och fåröborna om rätten att bl.a. arrendera, köpa, bruka, betala skatt och bekosta lantmäterikostnader för Gotska Sandön. Ön skattlades 1772 av lantmätare Magnus Israel Lallerius och den äldsta kartan med textbeskrivning är från denna tid (se karta i bilaga 4). År 1783 auktionerades öns arrende till slut ut. Så småningom såldes Gotska Sandön och köptes inte tillbaka av staten förrän 1859. Mellan åren 1783 och 1859 var Gotska Sandön privatägd. Marken kom att nyttjas mer intensivt i vinstdrivande syfte. ”Nybygget”

(dagens Gamla gården) etablerades. Fåröbornas boendecentrum vid Säludden övergavs, även om platsen framgent användes för säljakt. Markytors togs i anspråk till åker, ängsmark och betesmark. Antalet får var år 1785 150–200 stycken och hade år 1791 utökats till 300–400 stycken. Skogen nyttjades bl.a. som virke till uppförandet av Nybygget samt att en tjärugn anlades. Den förste ägaren Magnus Benedictius förde även in renar till ön. År 1791 lär antalet renar ha varit 40 stycken. Ända fram till 1828 fanns en renko kvar.

Från 1801 till 1828, med ett avbrott 1816–1818, bodde Petter Gottberg med sin familj på Sandön. Han var först arrendator, därefter anställd fårskötare på ön. Det går ett otal sägner och historier om honom. Allt är förmodligen inte sant, men att han plundrat och sålt lasten från ett förlist fartyg råder det inget tvivel om. Han erkände dessa brott och han blev även dömd. Familjen bestod av döttrarna Sophia och Gustava från ett tidigare äktenskap samt frun Maria Pehrsdotter Ahlbom med barnen Johanna, Hedvig och Jan Peter. Gottberg och hans hustru och barn är de som har bott längst tid på ön innan fyrstationens tillkomst.

Efter Gottbergs tid arrenderades Gotska Sandön först av ”Karlskronaborna” (1828–1840), därefter av ”Västerviksborna” (1840–1849) samt slutligen av ”Stockholmarna” och av ”Paterssen” (1849–1859). Under perioden 1828–1840 påbörjades skogsavverkningar och troligen även skeppsbyggeriet. År 1842 var vädersågarna vid Hamnudden och Säludden i bruk. Skeppsbyggeriet var i full gång vid Varvet mellan Gamla gården och havet. Periodvis bodde upp mot 100 personer på ön. Fårnäringen intensifierades. En veterinär, Julius Bourgström, anställdes för att bygga upp fårbesättningen. Han blev sedan kvar som firmästare från 1859. Fårbesättningens storlek varierade något men från 1850-talet fanns ca 400 djur och från år 1891 finns en uppgift om 400 till 600 får. På 1880-talet inhägnades ca 400 hektar till betesmark för de förvildade fåren på öns sydvästra sida. Syftet med inhägnaden var att begränsa fårbetet i dynmiljöerna. Bete förbjöds på resterande ön, men de förvildade fårens antal låg alltså 1890 på ca 50 stycken. Först år 1893 sköts den siste förvildade baggen. Rester av hägnaden finns bevarade i skogen.

Fyrstationens tid varade från 1859–1970. Staten köpte Gotska Sandön genom förvärv av mark 1859 och 1861, så ön blev ånyo i statens ägo. År 1859 uppfördes två fyrar vid Bredsand: den norra fyren och den södra fyren, som placerades ovanpå den nuvarande jordkällaren i Fyrbyn. De stod i enlinje och varnade för de förrådiska Kopparstenarna två mil norr om Sandön. Men fyrarnas ljus syntes inte från söder. År 1883 byggdes därför fyren vid Tärnudden. På grund av det ständiga hotet från de vandrande sanddynerna, avvecklades fyrplatsen redan 1913. Den ersattes av fyrarna vid Hamnudden och Kyrkudden.

Julius Bourgström blev som sagt öns första firmästare år 1859 med hustrun Matilda. Han efterträddes av sonen Karl Bourgström med hustrun Hulda år 1892. Därefter följde Oskar Ekman 1926–1941 med hustrun Jenny Elina Fredrika, Ivar Karlsson 1941–1947 med hustrun Anna Gustava, Gunnar Hörlin 1947–1968 med hustrun Fanny och slutligen Hans Hörlin 1968–1969 med

hustrun Kerstin. Förutom skötsel av fyren, skötte fyrpersonalen väderrapporteringen och bistod vid sjöräddningar. Både kvinnor och män hjälpte till att inkvartera, utspisa, ta hand om skador och dela ut torra kläder i samband med att båtflyktingar kom från öster under andra världskriget t.ex. anlände 863 flyktingar i september och oktober 1944. En lotsbarnskola fanns på ön mellan 1898–1963. Tre av lärarinnorna var kvar i flera år: Alma Dörning (1898–1925), Karin Jansson (1933–1939) och Gunhild Carlsson (1946–1960). Den 1 januari 1970 automatiserades fyren och Domänverket fick ansvaret för bemanningen av ön. Öns bofasta familjer flyttade och fyrpersonalen blev tillsynsmän för nationalparken. Den 1 januari 1984 övertog Naturvårdsverket personalansvaret. År 2004 övertog sedan Länsstyrelsen i Gotlands län förvaltningen och personalansvaret för tillsynsmännen från Naturvårdsverket.

Skogsavverkningarna fortgick under fyrstationens tid. Mellan 1893–1896 avverkades 50 000 träd för att bekosta flygsandsplanteringarna. Skogshuggarna kom framför allt från Norrland och fick själva bygga sina bostäder söder om Säludden. Skogsarbetarnas tillvaro på ön var svår och det var ont om mat. Området där deras baracker uppfördes, kallas alltjämt för Norrlänningarna. Utöver skogsavverkning lade skogsarbetarna öns första järnväg. År 1894 kom räls ut för att underlätta virkestransporterna. Skogsavverkningarna pågick i omgångar fram till 1940-talet. En markant ökning av avverkningsvolymen skedde mellan 1922–1924 då runt 60 000 träd avverkades. Det är under denna period som Östra och Västra skogshuggarbarackerna vid Gamla gården uppfördes, rälsboden byggdes och järnvägsspåren utökades fram till 1930-talet. Som mest har det funnits sex kilometer räls i bruk samtidigt på Gotska Sandön. Rälsen byggdes och revs efter behov så totalt lades det ett tiotal kilometer räls. Under 1940-talet avvecklades rälsen.

A4.3 Biologiskt kulturarv

Definition från RAÄs hemsida: ”Det biologiska kulturarvet utgörs av ekosystem, naturtyper och arter som uppstått, utvecklats eller gynnats genom människans nyttjande av landskapet och vars långsiktiga fortlevnad och utveckling förutsätter eller påverkas positivt av brukande och skötsel.”

Prioriterade delar av öns biologiska kulturarv kan göras utifrån riksintresset för kulturmiljövård och beskrivningen av det statliga byggnadsminnet på Gotska Sandön enligt följande:

- Slätter- och ängsområden kring kulturbyggnader eller på annan plats.
- Kulturväxter med anknytning till trädgård och odling kring fyrplatserna vid norra fyren och Tärnudden.
- Kulturväxter kring övrig bebyggelse t.ex. Bourgströms, Nymans, Hörlins, Gamla gården, mausoleerna samt kyrkogården.
- Tallar med ristningar och inskriptioner på Höga Revarn (Culture Modified Trees, CMT, Tallarna är registrerade i RAÄ:s fornminnesregister RAÄ Fårö 323:1 och 325:1–6).
- Träd med egennamn t.ex. Sälutkikstallen (RAÄ Fårö 243:1).

- Träd med märken efter stämplar, ljud etc.
- Växter med anknytning till sandflyktsbekämpning t.ex. bergtall och sandrör.

Växtmaterial från jordgubbar, narcisser, gräslökar, pärlhyacinter och persiljeplantor har samlats in från olika lokaler 2004 och 2005 och bevaras hos Programmet för odlad mångfald (POM) och Centrum för biologisk mångfald (CBM). Växtmaterialet har samlats från Fyrbyn, Hamnudden, Bourgströms, Tärnudden m.fl.

A4.4 Statliga byggnadsminnen

En sammanställning av Gotska Sandöns byggnader och anläggningar samt deras huvudsakliga funktion inom nationalparken finns i bilaga 5. På kartor redovisas byggnaderna och anläggningarna samt de områden som är statliga byggnadsminnen.

På Gotska Sandön är 21 byggnader och två områden skyddade enligt förordning (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m. (SBM) vilket innebär att det statliga byggnadsminnet inte får förvanskas och att de kulturhistoriska värdena inte får minska. För dessa är Riksantikvarieämbetet (RAÄ) tillsynsmyndighet, vilket innebär att denna myndighet ska följa vård och underhåll av byggnaderna och bevaka att arbetena utförs på ett från kulturhistorisk synpunkt riktigt sätt och i enlighet med skyddsföreskrifterna. Naturvårdsverket har förvaltningsansvar för de statliga byggnadsminnena och områdena på Gotska Sandön, utom fyren vilken Sjöfartsverket har ansvar för. Åtgärder i anslutning till de statliga byggnadsminnena och områdena bör samrådats med RAÄ. Tillstånd ska sökas hos RAÄ för åtgärder som strider mot skyddsbestämmelserna.

1981 gjorde Riksantikvarieämbetet en inventering av den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen på Gotska Sandön och sammanfattar att samtliga byggnader har betydelse för förståelsen av öns alldeles speciella historia och bidrar till helhetsperspektivet. En del av byggnaderna är statliga byggnadsminnen och några är registrerade i fornminnesregistret. I definitionen för riksintresset för kulturmiljövård anges ”Byggnader från 1800- och 1900-tal med för ön stora historiska värden.” Här nämns även fyrstationerna och mausoleerna.

Följande byggnader och miljöer är statliga byggnadsminnen: Fyren, Fyrbyn (delar av), Bourgströms vid Sankt Annae, Tomtebo vid Säludden, Gottbergs lada nära Kapellänget, Gottbergs fängelse och skogshuggarbaracken vid Gamla gården samt kabelboden på öns västra sida. Samtliga byggnader bör visas och vara tillgängliga för besökare.

A4.4.1 FYREN

Fyren uppfördes 1858–1859 som en av två fyrar på norra delen av Gotska Sandön efter ritningar av Nils Gustaf von Heidenstam. Södra fyren revs 1903. Norra fyren blev statligt byggnadsminne 25 januari 1935. Fyren är registrerad i RAÄ:s fornminnesregister som RAÄ Fårö 331.

Besöks- och upplevelsevärde: Fyren är ett populärt besöksmål. Det är möjligt att med guide gå upp i fyrtornet, varifrån nationalparken kan upplevas ur fågelperspektiv. Fyren var livsviktig för sjöfarten. Just denna fyr representerar ett nytt sätt att bygga fyrar på och har numera en ytterbeklädnad av eternit – på sin tid ett nytt material. I fyren finns idag en utställning om livet i Fyrbyn och på ön.

A4.4.2 FYRBYN

Fyrbyn består av fem bostäder/uthyrningsrum (Litt. A, B, C, D och E), museum/besöksvårdsbostad (före detta skola/läraryrkestuga), konferenslokal (före detta tvätt- och bagarbod), källare, två uthus, ladugårdsgrund, tre stugor ("Lillebo", "Tottebo" och "Valfrid", "Valfrid" hyrs ut till besökare), före detta telefonväxelhus, två TC, lekstuga, brunnsfundament samt diverse som en kanon på lavett (RAÄ Fårö 328:1, rysk kanon från Wsadnik), ett ankarspel, en signalmast, en mina, en OBS-kur, en regnmätare m.m. För mer detaljerade beskrivningar om byggnaderna i Fyrbyn och förvaltningens byggnader, se bilaga 5.

Fyrbyn är som område statligt byggnadsminne sedan år 2000 och valda delar av byggnadsbeståndet ingår: bostadshuset Litt A (före detta fyrmästarebostaden), Litt B (före detta fyrvaktarbostaden), Litt C (före detta fyrvaktarbostaden), Litt D (före detta fyrvaktarbostaden), före detta skolan/läraryrkestugan, före detta tvätt- och bagarboden, källare, två uthus och två TC.

Besöks- och upplevelsevärde: De flesta av öns besökare upplever Fyrbyn. Delar av Fyrbyn ingår i uthyrningsverksamheten. I Fyrbyn bor besöksvärdar och tillsyningsmän. I gamla skolan är ett museum inrymt med information om Gotska Sandön. Fyrbyn möjliggör för besökaren att uppleva hur livet kunde te sig för fyrpersonalen, men även för de kvinnor och barn som bodde här bl.a. genom trädgårdarna, den gamla skolan och lekstugan. Hierarkin inom arbetsplatsen mellan fyrmästare, fyrvaktare och fyrbiträden är visuellt synlig.

A4.4.3 BOURGSTRÖMS JAKTSTUGA VID SANKT ANNAE

Bourgströms består av fyra byggnader: jaktstuga med verkstad (tidigare båthus), båthus med TC och förråd, förrådsbyggnad med vedbod (och före detta TC) samt jordkällare.

Bourgströms uppfördes ca 1900 som jakt- och fiskestuga av dåvarande fyrmästaren Karl Bourgström och hans hustru Hulda. Om- och tillbyggnader av stugan och uppförandet av flera byggnader gjordes fram till ca 1930. Familjen lämnade ön 1926 men släkten fortsatte att använda byggnaderna som sommarställe fram till 1970, då sonen Torsten Bourgström avled. 1979 såldes byggnaderna till Naturvårdsverket och är sedan år 2000 statligt byggnadsminne. Underhållet av byggnaderna vid Bourgströms har i "modern tid" framför allt skötts av Gotska Sandöns Hembygdsförening (GSH).

Konstnären Malin Bourgström (född Engström) kom till Gotska Sandön genom sin make och fyrmästarens son Bror Bourgström. Målningar av Malin Bourgström finns bevarade på skåpluckor och lådfronter i både Bourgströms jaktstuga och Tomtebo. Malins pappa var författaren Albert Engström,

som genom dottern också kom till Gotska Sandön. Albert Engström kom att verka aktivt för utvidgning av nationalparkens område under 1920-talet bland annat genom föredrag och olika skrivningar. Under besöken på ön, uppehöll han sig ofta vid jaktstugan. Hans bok ”Gotska Sandön” utkom 1926 och är till stor del författad vid skrivbordet i Bourgströms jaktstuga. Genom Albert Engström kom fler kulturpersonligheter till ön t.ex. Carl Larsson och Anders Zorn.

Besöks- och upplevelsevärde: För de besökare som kommer till Gotska Sandöns sydvästra delar är Bourgströms stuga en upplevelse. Huset, som är uppbyggt av tillvarataget och återvunnet material, är en tidsresa från tidig jaktstuga till sommarställe. Det är också en bild av firmästarens privilegierade möjlighet att faktiskt uppföra ett privat boställe för jakt och rekreation. Bourgströms är också en viktig plats för arbetet med nationalparkens bildande, inte minst genom Albert Engström. Då husen rymmer många bevarade inventarier och små detaljer, är det lämpligt att de visas tillsammans med en guide.

A4.4.4 TOMTEBO/ÖSTERBO VID SÄLUDDEN

Tomtebo/Österbo består av en byggnad och rester av en jordkällare. Tomtebo uppfördes av Karl Bourgström år 1899 för att huvudsakligen användas vid de årliga säljakterna och var i Bourgströms ägo fram till år 1926. Byggnaden är sedan år 2000 statligt byggnadsminne. Tidigare fanns även en bodbyggnad (flyttad till Norra sidan och senare ombyggd till bastu) och ett stall på platsen. Det finns rester bevarade efter en jordkällare. Underhållet av Tomtebo har i ”modern tid” framför allt skötts av Gotska Sandöns Hembygdsförening. Nära stugan står också den s.k. ”Sälutkikstallen”, registrerad i RAÄ:s fornminnesregister RAÄ Fårö 243.

Besöks- och upplevelsevärde: Tomtebo/Österbo knyter på ett pedagogiskt vis ihop berättelsen om självhushållningen och den månghundraåriga traditionen att jaga säl på Gotska Sandön. Med sin närhet till Säludden, besöks Tomtebo av många besökare.

A4.4.5 GOTTBERGS LADA VID KAPELLÄNGET

Gottbergs lada uppfördes som en av två lambgiftar 1823–1824 av Petter Gottberg. Byggnaden användes för förvaring av foder till fåren, dvs. hö bärgat från slåtterytorna i och kring Kapellänget, och som enkelt fårstall. Den andra giften låg nära Enelyckan och finns ännu kvar som en ruin av trä. Gottbergs lada restaurerades av Gotska Sandöns Hembygdsförening 1977 och är sedan år 2000 statligt byggnadsminne.

Besöks- och upplevelsevärde: Gottbergs lada ingår i sägnerna och sagorna om Gotska Sandön. Petter Gottbergs rykte som vrakplundrare lever starkt kvar. Även så historierna om hur besättningsmän blivit ihjälskjutna i ladan. Här finns också intressanta parallella historier om Gottbergs familj med döttrar och söner och deras liv på Gotska Sandön. Ladan är också ett tydligt minne från fårhållningens tid, då allt insamlat vinterfoder var betydelsefullt. Gottbergs lada ligger nära Lägerplatsen och många besökare kommer hit.

A4.4.6 VISTHUSBOD VID GAMLA GÅRDEN, ”GOTTBERGS FÄNGELSE”

Visthusboden är en liten förvaringsbod uppförd på 1830-talet. Boden har en gallerförsedd glugg och kallas därför ofta för ”Gottbergs fängelse”. Gottberg själv lämnade dock ön redan 1828. Gallret för gluggen kom till för att skydda varorna i boden från stöld och annan skadegörelse. Boden helrenoverades år 1976 av Gotska Sandöns Hembygdsförening och är sedan år 2000 statligt byggnadsminne. Området vid Gamla gården är som helhet statligt byggnadsminne.

Besöks- och upplevelsevärde: Visthusboden/”Gottbergs fängelse” ligger i området runt Gamla gården och många besökare kommer hit. Den ingår i sägnerna och sagorna om Gotska Sandön genom Gottbergs rykte som vrakplundrare.

A4.4.7 ÖSTRA SKOGSHUGGARBARACKEN VID GAMLA GÅRDEN

Östra skogshuggarbaracken uppfördes 1922 av Domänverket som en av två bostäder till skogsarbetare under avverkningarna 1920–1930-tal. På 1960-talet revs den ena baracken (Västra skogshuggarbaracken). Den andra baracken flyttades av Gunnar Hörlin till Hamnudden där den nyttjades som bl.a. fiskestuga. 1982–1983 flyttades baracken igen och återuppfördes på ursprunglig plats vid Gamla gården genom Gotska Sandöns Hembygdsförening. Skogshuggarbaracken är sedan 2000 statligt byggnadsminne. Området vid Gamla gården är som helhet statligt byggnadsminne.

Besöks- och upplevelsevärde: Östra skogshuggarbaracken är en av få kvarstående byggnader som berättar om skogsarbetarnas levnadsvillkor, avverkningarna och det ekonomiska nyttjandet av Gotska Sandöns skog. Baracken besöks flitigt och visas vid guidningar.

A4.4.8 KABELBOD PÅ ÖNS VÄSTRA SIDA

Kabelboden uppfördes 1898 som kabelbod då telegrafkabeln lades från Stockholm till Gotland via Gotska Sandön. I kabelboden kopplades land- och sjökabeln ihop. Kabelboden är sedan år 2000 statligt byggnadsminne.

Besöks- och upplevelsevärde: Kabelboden är en byggnad som berättar om den tekniska utvecklingen genom ett funktionellt utseende.

A4.5 Övrig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

A4.5.1 BAGARSTUGAN VID TÄRNUDDEN

Bagarstugan vid Tärnudden uppfördes 1883 och fungerade också som tvättstuga. Det är den enda bevarade stående byggnaden från fyrplatsen vid Tärnudden. Själva fyrhuset flyttades 1913 till Idö utanför Västervik och står där ännu. Bagarstugan uppfördes efter typritningar för fyrboställen från 1878. Byggnaden har höga kulturhistoriska värden bland annat genom välbevarad och i originalskick intakt inredning och byggnadsdetaljer från 1880-talet. Under första världskriget användes Bagarstugan som bostad åt bevakningspersonal.

Besöks- och upplevelsevärde: Bagarstugan är för besökare på ön ett påtagligt bevis på sanddynernas obeveklighet då den nästan är dold av sand. Ledord

för fyrplatsen vid Tärnudden var att hugga ved och skotta sand. Bagarstugan synliggör också kvinnorna på Gotska Sandön, då brödbakning och tvätt på den tiden var sysslor associerade med kvinnor. En liten hälsning från Tärnuddenkvinnorna och barnen finns också bevarad genom några jordgubbsplantor i kanten av den forna odlingen i Tärnuddens lövskog. Förutom jordgubbar, odlades potatis och rosor samt att nio aspar planterades för att hejda sanden. Bagarstugan är värd att visas och bevaras för sina höga kulturhistoriska värden genom att den i stort sett är i originalskick.

A4.5.2 MANSKAPSBARACKEN VID TÄRNUDDEN

Vid Tärnudden uppfördes under andra världskriget en manskapsbarack som bostad till militärer. Huset är uppfört på fyrplatsens källare.

Besöks- och upplevelsevärde: Materialmässigt håller byggnaden hög kvalitet med fina detaljer. Den bedöms som lämplig för att kunna användas både som raststuga och eventuellt för enklare övernattnings med enkel standard och bibehållen militär stramhet och funktion.

A4.5.3 HÖRLINS STUGA VID HAMNUDDEN

Hörlins stuga var tidigare en visthusbod till en skogshuggarbarack vid Sankt Annae. Den flyttades till platsen av fyrmästare Gunnar, hans hustru Fanny Hörlin och deras son Hans Hörlin ca 1950. Visthusboden kompletterades med en spis och inredning t.ex. väggfasta sängar och användes för jakt, fiske och rekreation. Skogshuggarbaracken flyttades 1950 och användes därefter som militärförläggning.

Besöks- och upplevelsevärde: Vid Hamnudden låg en såg, en skogshuggarbarack och en visthusbod. Här skeppades virke ut och rälsen hade en vändplats. Visthusboden är, om än i ombyggt skick, den enda kvarvarande byggnaden från denna period. Stugan bedöms lämplig att fungera som enklare raststuga.

A4.5.4 NYMANS VID SANKT ANNAE

Nymans (tidigare kallat för Ekmans) består av fyra byggnader: Lilla stugan (bostad med kök), Stora stugan (bostad), bod (vedbod, uthus, snickarbod) samt TC och en gårdspump.

Lilla stugan uppfördes 1926 av fyrmästare Oskar Ekman och hans hustru Jenny Elina Fredrika för jakt och fiske. År 1941 köpte sjöfartsrådet Jaques Nyman Lilla stugan av Oskar Ekman och flyttade Stora stugan till platsen 1942. Stora stugan var ursprungligen ett uthus från 1890-talet till gamla kapellet i Kapellänget (nedbrunnet 1934). Jaques Nyman var uppvuxen på ön. Hans far var fyrvaktare. Jaques Nyman använde Nymans som sommarställe fram till sin död 1970. Uthuset är en intressant sammanbyggnad av fyra mindre före detta krutbodar (snickarbod) samt en tillbyggnad åt öster.

Besöks- och upplevelsevärde: Platsen berättar om personer och levernet på ön. Genom närheten till Bourgströms så illustreras berättelsen också om nationalparkens historia väl för besökaren, som lätt kan titta på husen där Albert Engström satt och skrev.

A4.5.5 KAPELLET I KAPELLÄNGET

Gotska Sandöns nya kapell invigdes 1950. Det föregicks av ett kapell från 1893, som brann ner till grunden 1934. Uthuset till gamla kapellet flyttades till Nymans (Stora stugan). Till kapellet hörde en klockstapel, som dömdes ut i slutet av 1990-talet och ersattes av en takryttare. Pengar till att uppföra det nya kapellet donerades av fru Karin Ekenberg.

Besöks- och upplevelsevärde: Kapellet är inrett med milda färger och sjöfartspräglad inredning. Det ligger nära Lägerplatsen och många besökare kommer hit både enskilt och till andakter.

A4.5.6 OMRÅDET VID GAMLA GÅRDEN

Området kring Gamla gården etablerades som ”Nybygget” under slutet av 1700-talet. Området består idag av ”Madam Söderlunds stuga”, visthusboden som kallas ”Gottbergs fängelse”, Östra skogshuggarbaracken samt husgrunden efter Västra skogshuggarbaracken, träruiner efter ”Veterinärens hus”, husgrunden efter ”Herrgården”, en igenlagd brunn och husgrunder efter ett magasin/handelsbod, en ladugård samt matkällare och ett TC. Området vid Gamla gården är som helhet statligt byggnadsminne. Valda byggnader ingår i byggnadsminnet såsom Östra skogshuggarbaracken och Visthusboden (”Gottbergs fängelse”).

Herrgården var en magnifik manbyggnad av trä från sent 1700-tal. Här bodde familjen Gottberg 1801–1828. På ett fotografi från 1920-talet står huset fortfarande upp och det bör ha varit ett av de största bevarade trähusen på Gotland från 1700-talet. Veterinärens var ett knuttimrat bostadshus troligen uppfört på tidigt 1800-tal och som så småningom blev Julius och Anna Maria Matilda Bourgströms bostad. Madam Söderlunds stuga är uppkallad efter Johanna Albertina Söderlund som bodde här från 1850-talet till 1877. Byggnaden är troligen uppförd på 1840-talet och kan ursprungligen ha varit magasin och bagarstuga, men så småningom fått en ny funktion som bostad. Området i övrigt övergavs som permanent boplats när Fyrbyn anlades 1858–1859. Från slutet av 1800-talet har Madams stuga använts som bostad åt skogshuggare i omgångar. Gotska Sandöns Hembygdsförening renoverade stugan 1978–1981 och huset har det utseende det hade på 1890-talet.

Besöks- och upplevelsevärde: Området är flitigt besökt och visas ofta med guide. Platsen har en spännande kulturhistoria inte minst genom berättelserna om Petter Gottberg, öns skiftande ägostruktur, skogsavverkningar, fårhållningen och berättelserna om den färgstarka Madam Söderlund m.m. Information och bilder finns på plats. Delar av Madams stuga visas som ett tittskåp när det inte finns guide på plats.

A4.5.7 RÄLSBODEN SÖDER OM GAMLA GÅRDEN

Rälsboden uppfördes under 1920-talet för förvaring av järnvägsmateriel och är idag i starkt förfallet skick.

Besöks- och upplevelsevärde: Boden utgör en del av berättelsen om skogsavverkningsepoken. Besökarna går nära den då den ligger intill ledsystemet.

A4.5.8 KYRKOGRÅRDEN OCH SÖDERLUNDS MAUSOLEUM

Kyrkogården invigdes 1845 och blev officiell begravningsplats. Fastigheten ägs av Fårö församling. Här uppförde fyrvaktare Hjalmar Söderlund år 1899 ett mausoleum för sin familj. Här vilar bl.a. hans mor Madam Söderlund. Kyrkogården används alltjämt för begravingar. Kyrkogården, mausoleet samt fyndplatsen för flintdolkar är registrerad i RAÄ:s fornminnesregister RAÄ Fårö 308:1–2.

Besöks- och upplevelsevärde: Kyrkogården är en del av öns historia och mausoleet familjen Söderlunds. Många besökare passerar här på väg mellan Gamla gården och Hamnudden.

A4.5.9 BOURGSTRÖMS MAUSOLEUM

Bourgströms mausoleum är uppfört under 1920-talet och här vilar delar av familjen Bourgström. Byggnaden är registrerad i RAÄ:s fornminnesregister RAÄ Fårö 314.

Besöks- och upplevelsevärde: Området runt mausoleet hävdas som slätteräng. Platsen besöks av de som går längs körvägen och information finns på plats.

A4.5.10 KYRKUDDENS OCH HAMNUDDENS FYRAR

Fyren vid Kyrkudden uppfördes 1913. Tillsammans med en fyr på Hamnudden ersatte de fyren vid Tärnudden, som under första decenniet av 1900-talet så starkt hotades av vandrande sanddyner att den övergavs 1913. Både Kyrkudden och Hamnuddens fyrrar var automatiska AGA-fyrrar. År 1971 togs Hamnuddens fyr ur bruk för att havet kommit hotande nära. Fyren ersattes då av en stålmast. 1983 föll fyren slutligen omkull. Kyrkuddens fyr ligger ensligt och ensamt. Namnet Kyrkudden kan komma från att det funnits en begravningsplats/gravar på udden. På Lallerius karta från 1772 står det ”Kyrkogård” (se bilaga 4).

Besöks- och upplevelsevärde: Vid Kyrkuddens fyr upplever besökaren tydligast känslan av en ”öde ö”. Fyren berättar en viktig del av Gotska Sandöns historia med förlisningar och vrak. Kyrkuddens fyr vakar över en av Östersjöns största skeppskyrkogårdar.

A4.5.11 DIVERSE FÖRRÅD, VERKSTÄDER OCH BYGGNADER FÖR FÖRVALTNINGEN

Av högre kulturhistoriskt värde har maskinhuset som hörde till fyren. Maskinhuset är numera snickarverkstad. Övriga byggnader listas i bilaga 5.

A4.6 Fornlämningar och kulturhistoriska lämningar m.m.

För att vara en ö långt ut i havet, så är Gotska Sandön förhållandevis rikt på fornlämningar och kulturhistoriska lämningar från olika tider. Riksintresset för kulturmiljövård framhåller: ”Ö, vars historia och miljö präglats av sitt isolerade läge mitt i Östersjön, och som från vikingatid till våra dagar tidvis haft en permanent bosättning.” Uttrycket lyder vidare: ”...boplatzlämningar av säsongskaraktär från sten- och bronsålder, skärvestenshögar samt gravar

från historisk tid". En lista på fornlämningarna med tillhörande kartmarkering finns i bilaga 6. Alla fornlämningar, både kända och ej registrerade, är skyddade enligt kulturmiljölagen (1988:950).

År 1868 omnämns Gotska Sandöns fornlämningar för första gången på karta. Arkeologen Oskar Wennersten gjorde en del undersökningar år 1900. Materialet försvann dock i samband med ett skeppsbrott på återresan från ön. 1925 och 1928 kartlades flertalet lämningar av Gustaf Hallström. Även arkeologiska undersökningar gjordes. Riksantikvarieämbetet genomförde 1938–1940 fältinventeringar på Gotland och besökte Gotska Sandön under en dag. År 1977 genomfördes en ny mer omfattande fornminnesinventering av Riksantikvarieämbetet. Från Gotska Sandön har två större arkeologiska privatsamlingar funnits. Söderlunds samling, den största som skapades av fyrvaktaren Hjalmar Söderlund, skingrades efter hans död. Bourgströms samling, skapad av Julius och Karl Bourgström under sent 1800-tal/tidigt 1900-tal, förvärvades av Gotlands Fornsal.

A4.6.1 VRAK OCH FÖRLISNINGAR RUNT EN Ö

Runt Gotska Sandön finns flertalet vrak och uppgifter från olika förlisningar. En del finns registrerade i RAÄ:s fornminnesregister.

A4.6.2 NAMNBRUK PÅ EN Ö

Namnbruket på platser och företeelser är intressant på en isolerad plats som Gotska Sandön. På Gotska Sandön finns influenser både från gutamålet och från svenskan. En del namn är direkt beskrivande av hur naturen ser ut, t.ex. Höga Åsen eller Bredsandsudde. Somliga platser har bytt namn under årens lopp till exempel Nybygget som heter Gamla gården idag. Andra namn knyter an till händelser på ön genom strandningar eller personer såsom t.ex. Sankt Annae eller Norrlänningarna. Även händelser i världen har lämnat spår, t.ex. Schipkapasset. Att bevara namn och berätta historien bakom platsers namn är en viktig del av ett områdes kulturhistoria.

A4.6.3 ATT FÄRDAS PÅ EN Ö

Vägar, transportleder och stigar är också delar av kulturlandskapet. Fram till 1700-talets slut var behovet av transporter på Gotska Sandön begränsat. Säljägarna kom med båt och vattenvägen nyttjades. På kartan från 1772 fanns det vägar/stigar till Bodarna (husen) vid Säludden, till källor för dricksvatten, till närliggande ängsmarksområden och längs Las Palmas och Källahamns stränder (se bilaga 4). När Nybygget etablerades vid Tersords ängar, ökade behovet av transporter till och från det nya brukningscentrumet. Den största förändringen av öns vägnät inträffade när norra fyrplatsen och sedan även Tärnudden etablerades som fyrplatser och när motordrivna fordon kom till ön.

A5 Besökare, tillgänglighet och anordningar

A5.1 Gotska Sandön som besöksmål

Gotska Sandöns nationalpark ligger svårtillgängligt mitt i havet 38 km norr om Fårö och 90 km från närmaste svenska fastland. De flesta besökare kommer med turbot från Nynäshamn och Fårösund. Turboten går under perioden maj–september. De flesta besökare övernattar en eller flera nätter. Det är dock möjligt att göra dagsbesök. Utanför sommarsäsongen går inga reguljära båturer, men ibland finns möjligheten att åka med personalbåten från Fårö.

Ön besöks årligen via turboten av 3 000–4 000 turister som genererar ca 11 000 gästnätter. Som mest har det varit 5 000 besökare som kommit med turboten under en säsong. Ett stort antal personer kommer till ön med egen båt. Tillförlitlig statistik på hur många som kommer med egen båt och går iland saknas. Fina sommarkvällar kan det ligga uppemot 100 båtar för ankar vid ön. Det är främst personer bosatta i Sverige som besöker ön.

På Gotska Sandön finns möjlighet att uppleva välbevarad och oförstörd natur. Havet, sanden och skogen upplevs påtagligt genom att vandra och bara vara på ön. På ön finns tystnad, naturligt ljus och fria horisonter. Öns isolerade läge gör att besökarna har goda möjligheter att avskärma sig från vardagens stress och kommer naturen nära. Bäst upplever man öns olika värden genom att vandra längs leder och stränder, att stanna upp då och då och verkligen ta sig tid att se, höra och ”känna in” den omgivande naturen under vandringen.

A5.2 Tillgänglighet

Införandet av nationalparksidentiteten med utformning av skyltning och information om bland annat ledssystem, avstånd mellan platser, var TC finns m.m. underlättar för de flesta av öns besökare. Genom ledssystem, vandringskartor och annan information kan besökarna komma till stora delar av ön och ta del av öns natur- och kulturbesöksplatser. Att lederna är tydligt markerade i terrängen ger en ökad trygghet för alla att ta sig runt på ön. Tydliga leder gör det också lättare för besökare att hitta rätt och gå rätt i samband med ilandstigning i skymningen.

Terrängen på Gotska Sandön är delvis kuperad och stigar och vägar är bitvis både sandiga och rotiga. För besökare med nedsatt rörelseförmåga kan terrängen utgöra ett hinder. Idag finns få hårdgjorda ytor på ön. Ön saknar en hamn och turboten lägger till vid olika stränder beroende på väder- och vindförhållanden. Landstigning kan göras från turboten via en fristående trapp eller genom läktring med gummibåt. Det är därför svårt att förutsäga hur landstigningen genomförs och hur terrängen ser ut vid landstigning samt fortsatt vandring till platsen för boende. Möjligheten att i förväg själv bedöma vilket hinder landstigningen eller terrängen kan utgöra är alltså begränsad. För människor med nedsatt syn kan det också vara svårt att ensam ta del av Gotska Sandöns natur- och kulturvärden. I dagsläget finns inga anpassade ledstråk.

A5.3 Befintliga anordningar för besökare

A5.3.1 VÄGSKYLTING

I Fårösund och Nynäshamn finns vägskyltning med brun botten och vit text samt tecken för sevärdhet (kringla) som visar ner mot kajen som turbåten utgår från.

A5.3.2 ENTRÉER

Nationalparken har flera entréer som består av informationsskyltar, samt folderställ i Nynäshamn och Fårösund i anslutning till där turbåten angör. Vid hamnen i Lauter på Fårö finns informationsskylt eftersom många seglare utgår härifrån när de seglar till Sandön. Vidare finns enskilda större informationsskyltar på åtta platser runt ön för att möta anländande besökare med tydlig och relevant information. Att entréerna är utformade på detta sätt beror på att landstigning sker genom att turbåten kör upp på stranden alternativt läktrar passagerarna med gummibåt. Beroende på vindförhållanden kan detta ske på flera olika ställen längs öns stränder. Besökarna kan också anlända med egen båt och ankra upp längs stränderna beroende på vindförhållandena.

Väl i land och på strand möts turbåtens besökare av besöksvärdar och tillsynsmän som håller en genomgång om vad som gäller på ön. Besökare med egen båt får söka information på någon av informationsskyltarna med tillhörande folderställ.

Vid Lägerplatsen, där de flesta besökare bor, finns en större informationsplats med information om Gotska Sandöns nationalpark, dess upplevelsevärden och hur man kan ta del av dem. Här finns även allmän information om ön och vistelsen. I gamla skolhuset och i fyren finns museer med information om öns natur och kultur och livet på fyrplatsen.

A5.3.3 SKYLTA

Längs lederna finns information om de upplevelsevärden av natur och kultur som finns längs varje led.

A5.3.4 LEDSYSTEM

På ön finns (år 2017) 56 km markerad led fördelat på nio olika leder (tabell 4 och bilaga 7). Samtliga leder är tematiska även om några är mer av karaktären transportsträcka. Genom ledsystemet kanaliseras besökare till olika delar av ön och olika upplevelser av Gotska Sandöns natur och kultur. Lederna kan följa olika teman. Till exempel när leden går genom skogen förstärks temat med pedagogiskt informativa skyltar om skogens ekologi, om insekter, skogsbrand, död ved m.m. I de flesta korsningar längs lederna och även på en del ställen utanför lederna finns vägvisare.

Tabell 4. Ledsystemet på Gotska Sandön.

Led	Längd	Upplevelsevärden	Ledmarkering
Bredsandsslingan	2,5–4 km	Fåglar, sanddyner, hav	Röd
Kapellslingan	1,5 km	Kultur, fåglar, lövskogar	Gul
Säludden	6,3 km	Skog, sälar, kultur	Orange
Tärnudden	8,1 km	Skog, transportsträcka	Lila
Hamnudden	6,8 km	Kultur, transportsträcka	Blå
Höga Åsenslingan	12,9 km	Skog, geologi, insekter	Grön
Gamla gården–Säludden	5,5 km	Skog, transportsträcka	Vit
Högaland	4,3 km	Hav, skog, insekter, kultur	Svart
Tärnudden–Säludden	6,5 km	Skog, kultur, (transportsträcka)	Grå

A5.3.5 RASTPLATSER, UTSIKTSPLATSER, GÖMSLE

Bänkar/rastbord finns på olika platser på ön, ofta i anslutning till byggnader. Från fyren finns möjlighet att se större delar av ön. Uppe på Höga Åsen kan man skymta havet och se ner över tallskogen. Det går inte att från någon plats se hela ön och havet runtomkring. Vid Säludden finns ett gömsle där man kan komma sälarna mycket nära.

A5.3.6 BOENDE, TOALETTER, FÄRSKVATTEN, SOPOR

Idag kan man övernatta i stugor eller i tält vid Lägerplatsen/Fyrbyn. Standarden varierar från stugor med full standard och stugor med kokvrå till boende i eget tält eller hyrtält där man får laga mat i storkök. På resten av ön är det idag inte tillåtet att övernatta i tält, men det är tillåtet att övernatta under bar himmel.

Tillgång till dricksvatten finns förutom vid Lägerplatsen/Fyrbyn idag endast vid Nymans på södra delen av ön. Sophantering och sopsortering finns vid Lägerplatsen/Fyrbyn. Toaletter (WC och TC) finns vid Fyrbyn/Lägerplatsen samt på några ställen över ön (TC).

A5.3.7 ELDNING

Eldning, inklusive att använda grill eller friluftskök, får endast ske på av tillsynsmannen anvisad plats (enligt föreskrift NFS 2014:7).

A5.3.8 TRYCKT INFORMATION, HEMSIDA

Förutom en sammanfattande broschyr med information om nationalparken finns en enkel vandringskarta med ledsystemet beskrivet. Det finns även en tryckt noggrannare karta i skala 1:20 000.

Information om Gotska Sandöns nationalpark finns samlad på den gemensamma hemsidan för Sveriges nationalparker. Nationalparken har också en egen hemsida som direkthänvisar till Sveriges nationalparker. Där finns information om nationalparken samt hänvisning till bokningsservicen för turbot och boende på ön.

A5.3.9 ORGANISERAT NYTTJANDE

Förutom Gotska Sandöns Hembygdsförening nyttjar lokala turistentreprenörer och föreningar området relativt sparsamt för organiserade turer. Idag förekommer besök av skolklasser, konfirmander, kursverksamhet (t.ex. om insekter), samt fågel- och floraresor. Viss kursverksamhet med inriktning mot foto och konstnärligt/kreativa uttryck såsom målning och skrivarkurser förekommer men väldigt sällan.

A6 Övriga intressenter

A6.1 Riksintresse för sjöfarten

Inom nationalparken finns funktioner med tillhörande utrustning, sjösäkerhetsanordningar samt objekt som är av riksintresse för sjöfarten. Sjösäkerhetsanordning (SSA) är en anordning inrättad i syfte att underlätta navigering t.ex. i form av sjövägmärken, fasta sjösäkerhetsanordningar, flytande sjösäkerhetsanordningar, orienteringsmärken, fyrar, racon, enslinjer eller frimärkslinjer. Objekt som är av riksintresse för sjöfarten kan utgöras av DGPS-referensstationer för sjöfarten (Referensstationer för utsändning av korrektionssignal inom positioneringssystemet DGPS), VHF-stationer (Infrastrukturnätet för säkerhetskommunikation, finns på Gotska Sandön) samt AIS (Automatic Identification System, finns på Gotska Sandön). Stationerna finns att hitta i ”Ufs A, Underrättelser för sjöfarande, Allmänna upplysningar” på Sjöfartsverkets hemsida.

I Naturvårdsverkets föreskrifter finns generella undantag för Sjöfartsverket för underhåll av inom nationalparken förekommande anläggningar.

Sjöfartsverket är också ägare till Fyren som är statligt byggnadsminne och registrerad fornlämning (RAÄ Fårö 331).

A6.2 SMHI

I Naturvårdsverkets föreskrifter finns generella undantag för SMHI för underhåll av inom nationalparken förekommande anläggningar.

A6.3 Kyrkogården

Kyrkogården ligger på fastigheten Gotska Sandön 1:2. Fastigheten ägs i sin helhet av Fårö pastorat och omfattar ett område om ca 20x24 meter norr om Hamnudden.

När nya gravanläggningar ska tas upp på kyrkogården (RAÄ Fårö 308:1–3), bör kontakt tas med Länsstyrelsen för att rådgöra om antikvarisk medverkan. Fynden av flintdolkar på ömse sidor om kyrkogården indikerar att det här kan ha legat en forntida boplats.

B Plandel

B1 Zonindelning

B1.1 Principer

Riktlinjer, åtgärder och mål för friluftsliv i skötselplanen utgår från en indelning av Gotska Sandöns nationalpark i zoner. Målet med zoneringen är att, tillsammans med föreskrifterna, tydliggöra hur nationalparken inom ramen för det övergripande syftet ska kunna tillgodose olika anspråk på bevarande och tillgänglighet.

Zoneringen utgör ett övergripande underlag för planering och förvaltning av nationalparken. Den är ett hjälpmedel för förvaltningen att prioritera resurserna på ett effektivt sätt för att uppnå syftet med nationalparken. Zonindelningen styr var åtgärder och insatser ska göras för att underlätta allmänhetens nyttjande. Zonindelningen kan också göra det lättare för besökare att förstå vad man kan förvänta sig av sitt besök i olika delar av nationalparken. Den kan tydliggöra vilka aktiviteter som är lämpliga, vilka anläggningar som finns och vilken grad av tillgänglighet respektive upplevelser av stillhet och ostördhet som finns.

B1.2 Zoner på Gotska Sandön

Gotska Sandön har delats in i tre zoner (bilaga 8). Utöver zonerna finns två ”funktionsytor” som ingår i zon III:

- Zon I – stillhetszon
- Zon II – lågaktivitetszon, uppdelat på a och b
- Zon III – högaktivitetszon, inklusive funktionsytorna Lägerplats/Fyrbyn och Förvaltning (uppdelat på A, B, C)

B1.2.1 ZON I – STILLHETSZON

Stillhetszonen utgörs av större delen av nationalparken från Höga Åsen och söderut med undantag av kustremsan Gamla gården–Tärnudden.

Zonen domineras av tallskogsbeklädda sanddyner. På många ställen har skogen antagit eller är på väg mot ett naturskogstillstånd. Längs stränderna finns vita och grå dyner. Genom zonen skär ett flertal skogsvägar/stigar. Några av dem ingår i ledsystemet. Innanför den yttre stranddynen går Burgvägen. Vägen är en serviceväg som i princip går runt hela ön. Några få besöksplatser finns i området; exempelvis Ryska kanonerna och Ryska kyrkogården, Höga Revarn och Arnagrop.

Riktlinjer och vad besökare kan förvänta sig

Inom zonen finns få spår av tillrättaliggande för besökare. Längs de markerade lederna och längs stränderna kan man träffa på andra besökare som är på väg till eller från någon av besöksplatserna i norr, söder eller öster. På de stigar som är markerade cykelleder (se bilaga 10) kan man förvänta sig att möta

mellan vandrare och cyklister sker. Inom zonen finns goda möjligheter att uppleva avskildhet, orörd natur, stillhet, tystnad och vildmarkskänsla. Stränderna kan upplevas som öde även under högsäsong eftersom det är långt från Lägerplatsen där de flesta besökare bor och vistas.

Förvaltning och skötselåtgärder

Upplevelser av orörd natur, avskildhet och stillhet prioriteras. Befintliga friluftsanordningar och besöksplatser underhålls. Möjligen kan vissa stickspår/stigar från leder till besöksplatser med intressanta natur- och kulturvärden behöva förtydligas genom enklare markering eller röjning. Förvaltaren kan dra om befintliga leder i händelse av att slitage eller oacceptabla störningar på växt- och djurliv uppkommer samt om det kan förhöja natur- och/eller kulturupplevelsen. Framförande av fordon sker med hänsyn till besökarnas upplevelser (se vidare i avsnitt B2.7).

Tillgänglighet

Zonen är tillgänglig genom ledsystemet. I övrigt ställer zonen krav på besökarnas friluftsvana och rörelseförmåga. Besökarnas tillgänglighet till området ökas något genom planerade tältplatser i angränsande zon II a och II b.

B1.2.2 ZON II – LÅGAKTIVITETSZON

Lågaaktivitetszonen är uppdelad på två delzoner:

- Zon II a Området från Kapellänget till Höga Åsen
- Zon II b Strandområdet från Gamla gården till Tärnudden

Zon II a

Zonen domineras av tallskogsbeklädda sanddyner. På många ställen har skogen antagit eller är på väg mot ett naturskogstillstånd. Längs stränderna finns vita och grå dyner. Södra delen av zonen domineras av sanddynen Höga Åsen.

Genom zonen skär ett flertal skogsvägar/stigar. Många av dessa ingår i ledsystemet varav några är cykelleder. Innanför den yttre stranddynen går Burgvägen. Vägen är en serviceväg som i princip går runt hela ön. I öster finns stranden Las Palmas där turbåten oftast angör. I zonen finns sälskyddsområdet Säludden som är en av nationalparkens mest besökta platser. Här finns goda möjligheter att spana på säl vid gömslet.

I zonen finns många besöksplatser: Västra och Norra sidan, Las Palmas, Säludden, Höga Åsen, gamla brandområden, Ryssdalen, Schipkapasset, m.fl.

Zon II b

Zonen sträcker sig längs stranden i sydväst och några hundra meter in i skogen. Stranden i väst och sydväst består av klappersten med inslag av sand. Vid Högaland finns en mäktig strandbrink som stupar ner mot klapperstensstranden. Längs stränderna vid Vinbukten finns vita och grå dyner samt tallskogsbeklädda sanddyner.

Genom zonen går delar av Hamnuddsleden. Här finns Gamla gården med omgivande hävdad mark och ålderdomlig bebyggelse. Hela Högalandsleden ligger inom zonen och går längs stranden, på körvägar och på stigar. Kulturhistoriskt intressant bebyggelse finns längs leden vid stranden i söder. Vid Högaland går leden högt över havet med fina vyer.

Innanför den yttre stranddynen i nordväst går Burgvägen som är en serviceväg. Parallellt med stranden i söder finns körvägar några hundra meter upp i skogen (Hamnuddsvägen, Högalandsvägen och Nymans bilväg).

I zonen finns många besöksplatser: Högaland, Tärnudden, Gamla gården, Kyrkogården, Bourgströms, Nymans, m.fl.

Riktlinjer och vad besökare kan förvänta sig

Inom zon II a finns få spår av tillrättaläggande för besökare. Zon II b är mer kulturpräglad med en del bebyggelse, kyrkogård och fyrmast men även i denna del finns opåverkad natur.

På vandring längs lederna och på stränderna träffar man på andra besökare, på de stigar som är markerade cykelleder (bilaga 10) kan man förvänta sig att möte mellan vandrare och cyklister sker. Utanför lederna rör sig få besökare. Inom zonen finns ändå goda möjligheter för besökare att uppleva avskildhet, orörd natur, tystnad och en känsla av stillhet. Stränderna kan tidvis upplevas som öde, framför allt i början och slutet av säsongen.

Förvaltning och skötselåtgärder

Inom zonen prioriteras tillgänglighet för besökare men även upplevelser av oförstörd natur, avskildhet och stillhet. Befintliga friluftsanordningar och besöksplatser underhålls. Stickspår/stigar till besöksplatser från leder förtydligas genom enklare markering eller röjning. Förvaltaren kan dra om befintliga leder i händelse av att slitage eller oacceptabla störningar på växt- och djurliv uppkommer samt om det kan förhöja natur- och/eller kulturupplevelsen. Nya anordningar och leder för att tillgängliggöra nationalparken kan anläggas. Hänsyn ska tas till värdefull eller känslig natur samt kulturvärdena inom zonen. Om högt slitage eller störningar på växt- och djurliv eller upplevelse uppstår vidtas åtgärder för att leda om eller leda bort besökare från dessa partier. Framförande av fordon sker med hänsyn till besökarnas upplevelser (se vidare i avsnitt B2.7).

Tillgänglighet

Zonen är delvis tillgängliggjord via de leder och vägar som finns. Det är också enkelt att röra sig och orientera sig längs stränderna. Att röra sig utanför lederna ställer krav på besökarnas friluftsvana och orienteringsförmåga.

Genom att utveckla tältplatser vid Nymans, Tärnudden och Källahamn (söder om Säludden) inom zon II a och II b tillgängliggörs områdets upplevelsevärden för fler besökare som kan ha svårare att ta sig så långt på en dagstur. Boende ger också möjlighet att uppleva mörker, stjärnor utan störande ljus, tystnad och känslan av att vara på en ö långt ut i havet samt solens upp- och nedgång.

B1.2.3 ZON III – HÖGAKTIVITETSZON

Zonen sträcker sig från Kapellänget – gräns ut mot Norra och Västra sidan och nordväst ut innefattande Bredsand. Ute på Bredsandsudde finns den magnifika sandstranden, vandrande sanddyner och vita och grå dyner. Längre in tar tallskogen vid. Ett stort parti bergtall finns i området på sanddynen närmast norr och väster om Fyrbyn. Vid Lägerplatsen/Fyrbyn finns många byggnader, både service- och förvaltningsbyggnader och boende. Närmast sydöst om Lägerplatsen finns Kapellänget. Vissa partier med tallskogsbeklädda sanddyner finns nordost om Lägerplatsen ut mot Norra sidan.

Vid och runt Fyrbyn/Lägerplatsen är miljön mycket påverkad av olika åtgärder. Här finns bostäder, tältplats, servicebyggnader, maskinhallar m.m. I området finns också olika servicevägar och landningsplats för helikopter.

Inom zonen finns två funktionsytor:

- Lägerplatsen/Fyrbyn: Område med boende, WC/TC, hygien- och serviceanläggningar.
- Förvaltningsytor: Områden där förvaltningsbyggnader och anordningar för förvaltning finns, uppdelade på tre delytor (A, B, C).

Samtliga leder utgår från denna zon. Två leder, Bredsandsslingan och Kapellslingan, går i sin helhet inom zonen. Ytterligare utveckling av ledsystemet går att göra inom zonen t.ex. en led som vänder sig till barn.

I zonen finns många besöksplatser: Fyren, Fyrbyn, Kapellänget, Gottbergs lada, Bredsandsudde, Gumskullen samt Västra och Norra sidan.

Riktlinjer och vad besökare kan förvänta sig

Zon III karakteriseras av hög anläggnings- och servicegrad. Vid själva Fyrbyn och Lägerplatsen rör sig mycket människor framför allt morgon- och kvällstid under högsäsong. I anslutning till förvaltningsbyggnader, anläggningar och boende kan också fordonstrafik ske.

Ledsystemet inom denna zon används frekvent. Kapellslingan och Bredsandsslingan är populära leder, framför allt den sistnämnda eftersom den också används som stig ner till stranden på Bredsand. Stora delar av zonen är kulturpräglad med bebyggelse, kapell, fyr och förvaltningsanordningar. Ute på Bredsand och i nordöstra delen av zonen kan området upplevas som mindre besökt med mer orörd natur. Utanför den absoluta högsäsongen kan stränderna ändå upplevas som mer öde. På de stigar som är markerade cykelleder (bilaga 10) kan man förvänta sig att vandrare och cyklister möts.

Förvaltning och skötselåtgärder

Inom zonen prioriteras besökare men även naturupplevelser. Befintliga friluftsanordningar och besöksplatser underhålls. Stickspår/stigar från leder till besöksplatser med intressanta natur- och kulturvärden kan förtydligas genom enklare markering eller röjning. Nya anordningar och leder för att tillgängliggöra nationalparken kan anläggas om det inte skadar känslig eller

värdefull natur. Förvaltaren kan dra om befintliga leder i händelse av att slitage eller oacceptabla störningar på växt- och djurliv uppkommer samt om det kan förhöja natur- och/eller kulturupplevelsen. Ytterligare besöksplatser kan anordnas. Framförande av fordon sker med hänsyn till besökarnas upplevelser, se vidare i avsnitt B2.7.

Tillgänglighet

Zonen är delvis tillgängliggjord via de leder och vägar som finns. Det är också enkelt att röra sig och orientera sig längs stränderna. Att röra sig utanför lederna ställer mer krav på besökarnas friluftsvana och orienteringsförmåga. Tillgängligheten kan utvecklas och ökas inom zonen med avseende på boende, toaletter, leder och information m.m.

B2 Disposition och skötsel

B2.1 Skötsel av naturtyper och indelning i skötselområden

Ön är indelad i elva skötselområden. För utförligare beskrivningar av ingående naturtyper se avsnitt A3.4 och för skötselområdenas utbredning se bilaga 9.

Nationalparken ska förvaltas så att den biologiska mångfalden av naturmiljöer och arter bevaras och utvecklas. Syftet med nationalparken är styrande för utformningen av skötseln. Syftet är formulerat på en generell nivå med liknande ansats för alla Sveriges nationalparker (se nationalparksförordningen 1987:938). Syftet för Gotska Sandöns nationalpark är ”att bevara ön i dess naturliga tillstånd”. Gotska Sandön är emellertid historiskt sett inget orört naturområde. Ön har brukats i olika grad under de senaste tusen åren. De senaste 100 till 200 åren har det bedrivits ett relativt intensivt skogsbruk, samt stundom ett hårt bete med får. Dessutom har bränder släckts och sanddrift hindrats. Hela ön ska därför inte bevaras i ett naturligt tillstånd, utan vissa mindre områden ska fortsatt ha en kulturhistorisk skötsel, t.ex. vid Gamla gården och Kapellänget.

Uppföljning skall genomföras regelbundet för att säkerställa att syfte och bevarandemål nås, samt för att säkerställa att skötselåtgärder ger avsedd effekt och genomförs i tillräcklig omfattning. Uppföljning enligt avsnitt B7.1.1. ska ge tillräcklig information för att säkerställa detta. Förvaltaren ska också löpande dokumentera genomförda åtgärder och vunna erfarenheter från skötselarbetet (se vidare i avsnitt B6.1 och B6.2).

B2.1.1 SKÖTSELOMRÅDE 1: SANDBANKAR

Havsbottnarna runt Gotska Sandön utgörs av grunda sandbankar vilka idag har god status och enda hotet för närvarande bedöms vara utsläpp av olja och andra skadliga ämnen.

Bevarandemål

Arealen sandbankar är ca 852 hektar. Arealen varierar naturligt men får inte minska på grund av onaturliga orsaker. Vattenkvaliteten i området är god och vattnet är klart utan stor förekomst av partiklar. Karakteristiska och typiska arter av djur och växter förekommer i gynnsam omfattning. Fiskfaunan har en naturlig sammansättning avseende artförekomst och populationsstruktur. Den antropogena belastningen i form av utsläpp och läckage av mikroplaster, övergödande näringsämnen, olja och kemikalier är försumbar.

Åtgärder

Bekämpning av utsläpp av skadliga ämnen vid behov.

B2.1.2 SKÖTSELOMRÅDE 2: STRÄNDER

Stränderna är idag i god status men kan påverkas negativt av nedskräpning, utsläpp, främmande arter och felaktigt framförande av fordon på stranden.

Bevarandemål

Arealen sandstränder vid Östersjön (1640) inklusive fördyner (2110) är ca 67 hektar. Arealen varierar naturligt, men ska inte minska som följd av igenväxning eller exploatering. En för naturtypen naturlig artsammansättning av karakteristiska och typiska växt- och djurarter förekommer. Främmande invasiva arter finns ej. Sandstränderna är öppna och fria från spår av fordon. Populationen av näbbtrampört är stabil eller ökande över tid.

Åtgärder

- Strandstädning av skräp sker regelbundet. Allt naturligt material lämnas.
- Förvaltningen säkerställer att endast absolut nödvändigt framförande av motorfordon förekommer. Framförande av motorfordon får ej orsaka skador på skyddsvärd flora och fauna.
- Bekämpning av utsläpp av farliga ämnen.
- Bekämpning av främmande arter.

B2.1.3 SKÖTSELOMRÅDE 3: GRÅ OCH VITA DYNER (ÖPPNA DYNER)

De främsta bevarandeproblemen i dynekosystemen är igenväxning av öppna miljöer och avsaknaden av naturlig dynamik i form av sandflykt, samt förekomsten av invasiva och främmande arter som tränger undan livsmiljöer för flora och fauna. Även upplevelserna av naturligt fungerande ekosystem hotas av ovanstående faktorer.

Bevarandemål

Arealen fördyner (2110), vita dyner (2120) och grå dyner (2130) ska vara minst 472 hektar. Arealen varierar naturligt dessa typer emellan och mellan trädklädda dyner (2180) men bör ej minska som följd av igenväxning. Området präglas av naturlig dynamik såsom aktiv dynbildning, naturlig vinderosion och ackumulation av sand, vilket skapar en omväxlande topografi.

Solexponerade varma miljöer finns i hela området. Vegetationen domineras av sandbindande vegetation och typiska arter förekommer i gynnsam omfattning. Främmande arter, främst invasiva arter som vresros eller förvildade växter som rödblåg berberis, ska inte förekomma. Småkrypsfaunan, värmekrävande torrmarksarter och sanddynsspecialister förekommer i livskraftiga populationer. Den lokala populationen av silltrut är livskraftig.

Åtgärder

Skötselområdet är indelat i fem delområden då behoven av åtgärder för att nå bevarandemålet skiljer sig åt. Åtgärder ska genomföras vid en tidpunkt och i en omfattning så att i första hand akuta hot undanröjs och att den pågående försämringen upphör och i andra hand med sikte på förbättringar av bevarandetillståndet och att nå bevarandemålet. En genomförandeplan för arbetet de kommande fem åren tas fram för att säkerställa ett effektivt arbete. Därefter tas nya planer fram vid behov. Planering och genomförande av naturvårdsbränning ska samrådats med berörda intressenter.

a. Alla vita och grå dyner, exklusive nedanstående områden

- Främmande invasiva arter bekämpas. Insatser ska prioriteras till de områden där hotet är störst. Åtgärder genomförs så att det främjar naturlig struktur och dynamik i naturtypen.
- Bränning kan förekomma i hela detta område för att återskapa naturlig struktur i naturtypen samt för att minska brandrisker.
- Tall som växer i fördynen och i de vita dynerna tas bort för att minska risken att dynerna stabiliseras.

b. Bredsand

- Restaurering genom avveckling av tallar som hotar naturlig dynamik, struktur och artsammansättning.
- Förekomster av vresros och andra främmande arter är idag mycket liten, men de ska bekämpas där de finns.
- Bränning kan förekomma i hela detta område för att återskapa naturlig struktur i naturtypen samt för att minska brandrisker.

c. Bergtallsbeståndet

- Avveckling av bergtall och andra främmande träarter.
- Bränning är tillåtet i restaureringsarbetet och för att minska brandrisker.

d. Källhamn inklusive Arnagrop

- Bekämpning av vresros och andra främmande arter.
- Avveckling av tall som hotar naturlig dynamik, struktur och artsammansättning i vita och grå dyner.
- Bränning kan förekomma i hela detta område för att återskapa naturlig struktur i naturtypen samt för att minska brandrisker.

e. Franska bukten, norra delen

- Bekämpning av vresros och andra främmande arter.
- Avveckling av tall som hotar naturlig dynamik, struktur och artsammansättning i vita och grå dyner.
- Bränning kan förekomma i hela detta område för att återskapa naturlig struktur i naturtypen samt för att minska brandrisker.
- Røjning runt fyren vid Kyrkudden bör ske.

B2.1.4 SKÖTSELOMRÅDE 4: DYNVÅTMARK

Generell beskrivning

Inre Dynkärret ute på Bredsand har blivit torrare, kanske beroende på den omgivande täta yngre tallskogen Träden växer också långsamt in i kärret. Vidare hotas dynkärret av den mycket invasiva hårnervmossan (*Campylopus introflexus*). Mindre dynvåtmarker finns också vid Kyrkudden respektive Tärnudden. Dessa är ej markerade i kartan, då de är av ringa storlek och ett tillräckligt kunskapsunderlag saknas.

Bevarandemål

Arealen dynvåtmarker (2190) ska vara minst 0,12 hektar. Området är öppet utan trädvegetation, har en naturlig hydrologi med grundvattennivå nära markytan och en naturlig näringsnivå. Blottor av sand förekommer i en mer eller mindre sluten perenn, rikkärnsbetonad, vegetation. Karakteristiska, typiska och störningsberoende arter förekommer och visar inga tecken på bestående populationsnedgångar. Området ingår som en del av ett större dynområde med naturlig abrasion, erosion och transport av sand.

Åtgärder i Inre Dynkärret

- Successivt avveckla den omkringliggande täta tallbården för att öka solinstrålning och minska vattenupptag från träd i kanterna. Enstaka äldre karaktärsträd sparas.
- Successivt avveckla de flesta av träden kring vattenhållet (bryan) och skapa en öppen yta runt detta. Äldre karaktärsträd sparas.
- Avlägsna hårnervmossan så att naturlig vegetation återfår ursprungligt utrymme att växa. Stor försiktighet och hänsyn måste iakttas så att inte sporer sprids.

Åtgärder i dysänkorna vid Kyrkudden och Tärnudden

- Tallarna i dysänkornas omedelbara närhet avvecklas successivt.

B2.1.5 SKÖTSELOMRÅDE 5: TALLSKOGEN (TRÄDKLÄDDA DYNER OCH GRÅA DYNER)

I skogen på de trädklädda dynerna utgör idag bristen på skogsbrandens påverkan det största bevarandeproblemet för ekosystemet. Avsaknaden av brand leder till fortsatt förtätning av skogen och påbyggnad av humuslager

samt att värdefulla vedsubstrat inte skapas. Vidare är stora delar av skogen påverkad av skogsbruk där vissa områden är starkt påverkade. Här saknas ekologiskt viktiga strukturer och solöppna miljöer. För de vedlevande insekterna är bristen på goda livsmiljöer med lämpliga vedsubstrat i rätt typ av miljö det största hotet och detta hot är akut tidsmässigt. Även upplevelserna av naturligt fungerande ekosystem hotas av ovanstående faktorer.

Bevarandemål

Arealen av trädklädda dyner (2180) och grå dyner (2130) ska tillsammans vara minst 3 061 hektar. De trädklädda dynerna ska domineras av tall. Skogen präglas av en naturlig branddynamik och solexponerade, varma miljöer och strukturer i form av levande äldre tallar och död tallved ska utgöra ett påtagligt inslag i stora delar av området. Det ska finnas gamla träd och död ved påverkade av brand i form av träd med brandljud, torrträd, hålträd, liggande död ved etc. av olika trädslag och i olika nedbrytningsstadier. Områden med tätare skogar med naturligt avdöende på grund av konkurrens finns också som en del av successionerna efter brand. Öppna sandblottor finns i betydande omfattning på de högsta dynerna och i övrigt tämligen allmänt, särskilt efter brand. På de grå dynerna dominerar öppen sand efter brand och öppen sand finns som ett betydande inslag i alla successioner. Karakteristiska och typiska arter förekommer allmänt och förnygrar sig. De mycket artrika lövskogsområdena, främst i anslutning till Höga Åsen, förekommer i nuvarande omfattning. Främmande träd- och buskarter förekommer inte i området. Den unika faunan av skalbaggar på både yngre och äldre tall samt tallved förekommer i livskraftiga populationer.

Åtgärder

- Regelbunden naturvårdsbränning med en omfattning som leder till en hög grad av naturlighet i hela området. Bränning ska genomföras minst i en omfattning som hindrar försämring av bevarandetillståndet för naturtyperna och de tallevande insekterna. På sikt ska det genomföras i en omfattning som säkerställer en förbättring av bevarandetillståndet så att bevarandemålet nås i sin helhet.
- En bränningsplan tas fram som tydliggör hur bränning ska genomföras under kommande decennium för att hindra fortsatt igenväxning av värdefulla miljöer (solöppna miljöer med värdefulla talls substrat och grå dyner) samt till en höjd brandsäkerhet på ön för att minska risker och konsekvenser för liv, egendom och miljö. Nya planer för bränning tas successivt fram för att stödja arbetet med att bidra till att uppnå bevarandemålet och förbättrad säkerhet.
- Planering och genomförande av naturvårdsbränning ska samrådas med berörda intressenter.
- Hänsyn tas till fornlämningar och kulturhistoriska lämningar samt kulturpåverkade träd (CMT).

- I lövområdena i anslutning till Höga Åsen ska lövträd och hasselbuskar dominera. Barrträd som utgör ett hot mot hotade lavar kan tas bort.
- I en initial fas kan tillgången på substrat för prioriterade arter av tallevande skalbaggar förbättras genom aktiva insatser med fällning eller ringbarkning av träd. Detta ska enbart göras när behovet av substrat för de prioriterade arterna är stort samt ske i begränsad omfattning.
- Träd som faller över stigar ska efter avlägsnandet återföras till skogs-ekosystemet till gagn för vedlevande organismer.

B2.1.6 SKÖTSELOMRÅDE 6: LÖVSKOGSOMRÅDEN

Generell beskrivning

Skötselområdet omfattar Stora Idemoren, strax söder om Fyrbyn, samt Lilla Idemoren ett stycke söder om Kapellänget.

Stora Idemoren är kraftigt igenväxt med idegran, som breder ut sig och tränger undan hasselbestånden. I dagsläget är området i princip ogenomträngligt. Det finns flera sällsynta lavar på hasseln som nu hotas till sin existens. Igenväxningen är inte alls lika påtaglig i Lilla Idemoren.

Bevarandemål

Arealen lövskogar (ingående i trädklädda dyner 2180) ska vara minst 10,3 hektar. Lövträd ska dominera. Asp dominerar och hassel förekommer allmänt. Trädskiktet ska inte vara tätare än att det tillåter ett tillräckligt ljusinsläpp för hasselns fortlevnad. Idegran ska inte tillåtas ta överhanden eller skada de biologiskt gamla och värdefulla träden och buskarna i området. Populationen av liten havstulpanlav är stabil eller ökar.

Åtgärder:

Stora Idemoren (6a)

- Idegran som utgör ett hot mot den biologiska mångfalden ska tas bort.
- Runt hasselbuketterna röjs sly och buskar bort.
- Större ekar friställs.

Lilla Idemoren (6b)

- Inga akuta åtgärder så länge inte idegranen förtätar området och därigenom hotar naturvärdena, främst lavfloran på asp och hassel.

B2.1.7 SKÖTSELOMRÅDE 7: ÄNGS- OCH GRÄSMARKER

Det finns flera kulturpräglade ängs- och gräsmarker. Dessa kräver en hävd som säkerställer dess bevarande.

Bevarandemål

Arealen slåtterängar i låglandet (6510) ska vara minst 2,0 hektar. Ängen har en markvegetation som är tydligt präglad av slåttern. Efterbete kan få förekomma. Miljön är öppen med maximalt 30 % täckningsgrad av träd och

buskar. Typiska och karakteristiska arter samt andra naturligt förekommande arter ska föryngra sig. Det ska finnas gamla träd och föryngring av nya träd som efterträdare till de äldre ekarna. Ingen skadlig ansamling av förna ska finnas i området efter vegetationsperiodens slut. Inga främmande/invasiva arter eller någon igenväxningsvegetation ska förekomma.

Arealen lövängar (6530) ska vara minst 3,6 hektar. Regelbundet traditionellt lövängsbruk ska påverka området. Efterbete kan få förekomma. Ängar har ett rikligt inslag av värdefulla träd och föryngring av nya träd som efterträdare till de äldre ekarna. Genom traditionell ängshävd får markerna på Gotska Sandön den artsammansättning som är optimal under de förhållanden som råder. Hävdgynnade arter förekommer rikligt och florans visar inga tecken på bestående populationsnedgångar eller trivialisering. Ingen igenväxningsvegetation av träd, buskar eller andra arter som hotar ängens värden ska förekomma. Främmande arter förekommer inte.

Åtgärder – Kapellänget (7a)

- Årlig fagning under perioden 1 april – 30 maj.
- Fagningshögar ska brännas i ängar, dock ej på de öppna ytorna med bäst fodervärde.
- Årlig slåtter under perioden 15 juli – 30 augusti.
- Höet ska torkas på plats i ängar. Efter vändning ska höet samlas in. Hö ska inte ligga kvar i ängar längre än två veckor efter utförd slåtter.
- De större ekarna i anslutning till ängar ska friställas och röjas fram.
- Närområdet kan röjas från sly och mindre träd så att ett mjukare bryn skapas. Detta område ska dock inte ingå i det traditionella ängsbruket.
- Rövningar utförs. Hasselbuskarnas hängande grenar tas bort så att de får sitt typiskt hävdade utseende. Idegranar som växer i eller intill hasselbuketter tas bort.
- Yngre lövträd (främst ek) sparas som efterträdare.

Åtgärder – Gamla gården (7b)

- Årlig fagning vid behov under perioden 1 april – 30 maj.
- Fagningshögar ska brännas i slåttermarken, dock ej på de öppna ytorna med bäst fodervärde.
- Årlig slåtter under perioden 15 juli – 30 augusti.
- Höet ska torkas på plats i ängar. Efter vändning ska höet samlas in. Hö ska inte ligga kvar i ängar längre än två veckor efter utförd slåtter.
- Yngre lövträd (främst ek) sparas som efterträdare.

Åtgärder – Hammudden (7c)

- Området hålls fritt från vedväxter och buskar.
- Tersords ängar kan öppnas upp.

Åtgärder – Bourgströms mausoleum (7d)

- Ytan runt mausoleet ska årligen hållas öppen med slåtter.
- Begränsa spridning av vintergröna.
- Siktröjning mot havet och borttagande av uppväxande buskar.

Åtgärder – Eken vid Högaland/Vinbukten (7e)

- Ytan runt eken hålls fri från träd och buskar.
- Braustens ängar kan öppnas upp.

Åtgärder – Enelyckan (7f)

- Området kan röjas och skötas med slåtter.

B2.1.8 SKÖTSELOMRÅDE 8: SÄLUDDEN

Generell beskrivning

Vid Säludden råder tillträdesförbud året om, förutom längs en anlagd spång som leder fram till ett plank vid strandkanten från vilket sälarna kan beskådas från nära håll utan att de störs av besökarna.

Bevarandemål

Sälarna störs inte av besökare utan kan genomföra naturliga beteenden i det närliggande vattnet.

Åtgärder

- Anläggningen (plank och spång) bedöms idag vara funktionell för att ge möjlighet att betrakta sälarna utan att störa dem. Dess funktion behöver utvärderas vid ändrat nyttjande, t.ex. genom ökat besöksstryck. Spången och planket underhålls.

B2.1.9 SKÖTSELOMRÅDE 9: TRÄDGÅRDAR OCH VÄXTLIGHET KRING FYRBYN OCH KULTURHISTORISKT INTRESSANTA BYGGNADER

Bevarandemål

Den kulturpräglade växtligheten i närmiljön vid Bourgströms, Nymans, Hörlins och Tärnudden ska spegla och/eller bevara ett kulturarv av tidstypiska växter samtida med det statliga byggnadsminnet eller tiden för miljöns etablering. Trädgårdarna i Fyrbyn ingår i området som utgör det statliga byggnadsminnet. Trädgårdsväxterna ska vara tidstypiska och spegla och/eller bevara ett kulturarv samtida med det statliga byggnadsminnet ca 1860–1960. Växterna ska representera det biologiska kulturarvet efter självhushållning och/eller plantering av växter för deras skönhets skull. Arter som utgör ett hot mot kulturvärden eller mot biologiska värden ska inte finnas i området.

Oftast ansvarade kvinnorna för självhushållningen och skötseln av trädgårdsväxterna. Genom att vårda och bevara trädgårdarna, så berättas därför en del av kvinnornas historia på Gotska Sandön.

Åtgärder:

Fyrbyn, Lagerplatsen (inklusive helikopterplatsen) med omgivningar:

- Sedumtaket på jordkällaren avvecklas.
- Trädgårdsväxter utanför trädgårdarna avlägsnas.
- Vid förnyelse av trädgårdsväxterna i Fyrbyn bör sorter väljas som har funnits i trädgårdarna eller som är samtida med det statliga byggnadsminnets uttryck. De gamla fruktträden bör sortbestämmas och vid nyplantering ersättas med liknande/samma sort.
- Ingen införsel av växter som kan vara invasiva eller växter som kan anses utgöra ett otypiskt inslag med avseende på kulturhistoriskt värde.
- Dokumentation och plan över befintliga växter samt ett vårdprogram med skötselriktning behöver upprättas för Fyrbyns trädgårdar.

Åtgärder:

Bourgströms, Nymans, Hörlins och Tärnudden:

- Dokumentation och plan över befintliga växter behöver upprättas.
- Bevara och visa hänsyn mot de kulturpräglade växter som finns kvar på platserna.
- Begränsa utbredningen av vildkaprifol till att endast omfatta området allra närmast Hörlins stuga. Vildkaprifol finns också vid Nymans där den ska hållas under uppsikt så att den inte sprider sig vidare ut på ön.

B2.1.10 SKÖTSELOMRÅDE 10: MILJÖER RUNT KULTURHISTORISKT INTRESSANTA BYGGNADER

Generell beskrivning

Kunskapen om byggnadernas ursprungsfunktion förklarar deras placering i landskapet. Vid tidpunkten för uppförandet av byggnaderna såg det omkringliggande landskapet helt annorlunda ut. Framför allt var landskapet betydligt öppnare med färre träd. Vid följande platser behövs åtgärder för att förstärka upplevelsen av platserna och/eller för att brandsäkra byggnaderna: Tomtebo (10a), Tärnudden (10b), Nymans (10c), Bourgströms (10d) och Hörlins (10e). Brandsäkring av byggnaderna i området vid Gamla gården ska också göras (7b).

Bevarandemål

Besökarna kan uppleva miljöerna, platserna och byggnadernas ursprungliga funktion och förståelse vid Tomtebo, Tärnudden, Nymans, Bourgströms och Hörlins vid den period då de anlades och nyttjades.

Åtgärder

- Vid Tomtebo (10a) avlägsnas träd mellan huset och vägen så att byggnaden synliggörs och får ett sammanhang med Sälutkikstallen och vidare mot havet för att skapa en siktlinje. Några tallar invid Sälutkikstallen sparas så att man även i framtiden kan ha ett äldre träd stående på platsen för att förklara och berätta funktionen som den äldre Sälutkikstallen hade för säljakten.

- Vid Tärnudden (10b) avlägsnas träd som står så nära Bagarstugan att rötterna hotar byggnaden. Det är dock inte önskvärt att dynen som omger Bagarstugan börjar röra på sig igen. Siktlinje kan skapas mellan manskapsbaracken och Bagarstugan.
- Vid Nymans och Bourgströms (10c och 10d) kan träd avlägsnas i en omfattning som ger en förståelse för byggnadernas placering och historiska miljö. Siktlinjer kan skapas.
- Vid Hörllins (10e) avlägsnas träd som står för nära stugan.
- Generell brandsäkring runt samtliga byggnaderna genom att t.ex. avlägsna brännbart material nära husen samt i förekommande fall rensa hängrännorna inklusive Gamla gården (7b).

B2.1.11 SKÖSTELOMRÅDE 11: FORNLÄMNINGAR OCH KULTURHISTORISKA LÄMNINGAR

Generell beskrivning

Gotska Sandön är en föränderlig ö, vilket påverkar historiska lämningar både positivt och negativt. Sand, vind och hav kan avslöja kulturlager eller erodera bort dem. Redan dokumenterade och kända lämningar kan vara svåra att återfinna efter att sanddynen har flyttat på sig. Generellt så mår kulturlager och fornlämningar bra av en stabil omgivande miljö. I samband med brand kan också nya kulturhistoriska lämningar påträffas. Inför planerad brand är det viktigt att det finns god kännedom, framför allt i fält, av befintliga forn- och kulturlämningar. Alla fornlämningar, både kända och ej registrerade, är skyddade enligt kulturmiljölagen (1988:950).

Bevarandemål

Besökarna ska kunna ta del av Gotska Sandöns långa och komplexa kulturhistoria genom att synliggöra och informera om olika och varierande typer av fornlämningar och kulturhistoriska lämningar. Inom nationalparken vårdas och tillgängliggörs fornlämningar och kulturhistoriska lämningar som en viktig del för besökarnas upplevelse av öns natur- och kulturvärden. Berättelserna kan göras på plats runt om på ön genom t.ex. skyltar och bilder. Informationen kan också komma besökarna till del genom utställningar, guidningar, informationsskrifter, m.m.

Åtgärder

- Generell skötsel av öns samtliga fornlämningar och kulturhistoriska lämningar är att de ska hållas synliga och fria från vegetation, om inte träden håller höga biologiska värden.
- Fornlämningarna och kulturhistoriska lämningar kan tillgängliggöras genom information när de ligger lämpligt intill led eller väg eller på annat sätt bidrar till att öka besökarnas upplevelser av ön.
- Genom dokumentation och inmätning av fornlämningar och kulturhistoriska lämningar tillgängliggörs informationen om öns kulturhistoria både för besökare på ön och för allmänheten genom digitala fornminnesregistret.

- Inför planering och genomförande av bränning behöver fornlämningar och kulturhistoriska lämningar markeras både i terräng och på karta så att de inte förstörs i samband med brand t.ex. Gottbergs andra lada, Norrlänningarna, rälsboden, då fornminnesregistret inte är heltäckande (se punkt ovan).
- Inför att nya områden upplåtes för tältning, bör uppmärkning av närliggande fornlämningar göras t.ex. stensättningen och husgrunderna i närområdet runt Säludden. Uppmärkningen görs för att uppmärksamma besökarna på kulturhistorien i närområdet och för att minska risken för skador på fornlämningarna.
- De fornlämningar (framför allt stensättningar RAÄ Fårö 310–312), som befinner sig invid rasbranterna i söder och sydväst, bör märkas ut i terrängen för att möjliggöra uppföljning av hur hotbilden om att de riskerar att förstöras förändras. I de fall de tydligt hotas av ras, ska de inventeras och totalundersökas.
- Ryska kyrkogården (RAÄ Fårö 319:1) ska hållas fri från inväxande träd och platsen ska ge ett vårdat intryck med underhållet staket och information. För att förstärka sambandet mellan de båda kanonerna vid vägen (RAÄ Fårö 320:1), kyrkogården och vattnet kan siktlinjer röjas fram.
- Vid Söderlunds före detta museum ska de vita kvartsstenarna hållas synliga. Platsen är en av få kulturlämningar i tallskogen. Besökaren får en nära upplevelse mellan tallskogen, den blommande ljungen och de pedantiskt utlagda vita kvartsstenarna och får fundera över platsens betydelse som inte låter sig fångas i en enkel geometrisk förklaring. Tallarna behålles i anläggningen men det är tillåtet att ta bort träd som hotar att falla/har fallit och lägga dem vid sidan.
- Tallarna med ristningar på Höga Revarn (CMT, RAÄ Fårö 323:1 och RAÄ Fårö 325:1–6) bör fotodokumenteras och mätas in med GPS.
- Vid framröjning av Sälutkikstallen (RAÄ Fårö 243:1) ska några tallar sparas. Det möjliggör att man även i framtiden kan ha ett äldre träd stående på plats för att förklara och berätta funktionen som den äldre Sälutkikstallen hade för säljakten (se skötselområde B2.1.10 ovan).
- Området vid Bourgströms mausoleum (RAÄ Fårö 314:1) är i fortsatt hävd. Platsen ska ge ett vårdat och tillgängligt intryck. Information kan finnas på plats.
- För att ge mervärde till besökare som följer vägen mellan Hamnudden och Tärnudden kan stensättningarna (RAÄ Fårö 315:1 och RAÄ Fårö 316:1–2) tillgängliggöras genom information och speciellt lyfta berättelsen om Sandögubben.
- Dokumentation och sammanställning behöver göras av de fynd som förvaras på Gotlands museum och andra museer. Detta kan kompletteras med muntliga uppgifter om eventuella ytterligare fyndplatser och privatsamlingar.

- När nya gravanläggningar ska anläggas på kyrkogården (RAÄ Fårö 308:1–3), bör kontakt tas med Länsstyrelsen för att rådgöra om antikvarisk medverkan. Fynden av flintdolkar på ömse sidor om kyrkogården indikerar att det kan ha legat en forntida boplats där. Fastigheten ägs i sin helhet av Fårö församling och hålles vårdad och tillgänglig för besökare. Söderlunds mausoleum tillhör öns personhistoria inte minst genom Madame Söderlund, som är gravlagd där.

B2.1.12 SKÖTSEL AV MARK INOM FUNKTIONSYTOR (EXKLUSIVE TIDIGARE NÄMNDA SKÖTSELOMRÅDEN)

Områdena återfinns på karta i bilaga 8 (zonering). Funktionsytorna ska skötas så att funktion och tillgänglighet bibehålls för besökare och förvaltning. Åtgärderna ska göras med hänsyn till upplevelsevärdena för besökarna.

B2.2 Begränsningar i allmänhetens tillträde

I Gotska Sandöns nationalpark finns områden och byggnader till vilka allmänhetens tillträde är förbjudet eller begränsat under hela eller delar av året. Tillfälliga restriktioner kan införas med anledning av t.ex. skydd av växt- och djurarter, kulturmiljö och personsäkerhet. Det finns förbudsskyltar i nationalparken för att upplysa besökare om detta, dessa ska följas av alla besökare. Överträdelse betraktas i normalfallet som lagbrott.

B2.3 Skydd av växt- och djurarter

B2.3.1 VÄXT- OCH DJURSKYDD SOMRÅDEN

På Sandöns norra/nordöstra sida, mellan Las Palmas och Källahamn, ligger Säludden där tillträdesförbud råder året runt. Här låg fåröbornas fiskeläge fram till slutet av 1700-talet. Flera fornlämningar finns här, bl.a. rester efter husgrunder, medeltida kulturlager, gravar från järnåldern samt rester efter en vädersåg. Området är ca 750 meter långt (och ca 28 hektar stort) och innefattar även vattenområdet några hundra meter ut från stranden. In i området leder en spång som slutar vid ett plank vid strandkanten. Bakom planket, genom små hål, kan sälarna beskådas på nära håll utan att de störs. Vid vindstilla förhållanden kan över hundra sälar uppehålla sig på stenarna och i det intilliggande vattnet.

B2.3.2 RÖDLISTADE ARTER OCH ÅTGÄRDSPROGRAM FÖR HOTADE ARTER

Gotska Sandön är ett område med stor biologisk mångfald och många rödlistade arter. Åtta åtgärdsprogram för hotade arter berör nationalparken (elva om även arter som tillfälligt eller sporadiskt uppträder på ön medräknas). Åtgärdsprogram för hotade arter är ett av flera verktyg för att nå det av riksdagen beslutade miljö kvalitetsmålet ”Ett rikt växt- och djurliv” och samtliga sex ekosystemrelaterade miljömål. Programmen är vägledande, ej formellt bindande och gäller under en fastslagen tidsperiod.

B2.3.3 INVASIVA ELLER FÖR LANDET ELLER REGIONEN FRÄM- MANDE ARTER

Vresros (Rosa rugosa)

Vresros har på senare år etablerat sig längs stora delar av öns stränder. Den bildar lokalt enormt täta ogenomträngliga bestånd. Följden blir att sanddynerna binds än hårdare och sandflykten helt uteblir. Dessutom hotas flera arter att konkurreras ut, däribland martorn och sandsnabblöpare.

Bergtall (Pinus mugo ssp. uncinata)

Under 1800-talet och i början av 1900-talet genomfördes stora insatser för att stoppa sandens rörelser mot Fyrbyn, där bostäderna och fyren hotades till sin existens. För att få bukt på sandflykten planterades därför sandbindande gräs och barrträd, främst bergtall, men även andra icke inhemska barrträd (lärk, vitgran och banksianatall).

Hårnervmossa (Campylopus introflexus)

I Inre Dynkärret hittades 2014 den mycket invasiva hårnervmossan. Den upptäcktes i Sverige första gången 1976. Mossan har i Sverige främst en västlig utbredning men enstaka fynd har hittats ända upp till Stockholms skärgård. På vissa håll kan den konkurrera ut inhemska mossor och lavar. Mossan kan också lokalt vara ett stort problem eftersom den snabbt etablerar sig efter markstörning, till exempel efter återställande av sanddynmiljöer. Den klassas som en av de 40 invasiva arter med störst negativ påverkan i Sverige. Hårnervmossan är således ett stort hot mot, inte bara dynkärrets flora, utan även öppnare partier i sanddynerna.

Arter på jordkällarens tak

I samband med anläggandet av jordkällarens ”Sedumtak” infördes även en mängd andra främmande arter såsom fetblad och fetknoppar (*Phedimus* sp och *Sedum* sp). Spridning av dessa arter sker nu i anslutning till jordkällaren. Den enda naturligt förekommande fetknoppen på Gotska Sandön är gul fetknopp (*Sedum acre*). Även duvnäva och stinknäva (*Geranium columbinum* och *G. robertianum*) tillkom och hittas runt jordkällaren. I sedummattorna medföljde även sydhedsnäcka och hedsnäcka. Båda dessa arter har nu etablerat sig på ön. Det ca femton år gamla ”Sedumtaket” ska därför tas bort och ersättas med för ön mer naturligt material.

Kanadabinka (Conyza canadensis)

Infördes till Gotska Sandön i början av 2000-talet i samband med jordkällarens ”Sedumtak”. Kanadabinkan har potential att bli ett stort problem på ön då den är lättspridd och har god förmåga att etablera sig. Uppkomna plantor i Fyrbyn och i omgivningarna kan med fördel ryckas upp med rötterna för att förhindra fortsatt etablering.

Andra främmande och invasiva arter som hittats på Gotska Sandön är:

- Raklosta (*Bromopsis erecta*) – känd från två platser men på Gotland är den av de mest invasiva arterna och kan ta över stora ytor. Bör därför hållas under uppsikt.
- Berberis (*Berberis vulgaris*) rödbladig form – odlas i Fyrbyn men fåglar har spridit dess frön till minst ett tiotal platser. Berberis är naturligt förekommande på Sandön men denna rödbladiga form är odlad. Enligt botaniker bedöms den inte vara mer expansiv än vanlig berberis.
- Harris (*Cytisus scoparius*) – det finns några buskar mellan Fyrbyn och helikopterplattan. Den tycks inte vara nämnvärt spridningsbenägen. Förutom ett kulturhistoriskt värde och möjligen som mat till öns harar finns ingen anledning att ha kvar harris på ön.
- Ärttörne (*Ulex europaeus*) – i likhet med ovanstående lär den ha använts för att binda sanden. Nu finns några exemplar kvar väster om trappan upp till fyren. Trots att den inte verkar vara särskilt spridningsbenägen kan den med fördel tas bort.
- Spärroxbär (*Cotoneaster divaricatus*) – den mest invasiva arten av odlade oxbär. Spärroxbär odlas i Fyrbyn och nere vid husen vid Sankt Annae. Bären är fågelspridda och nya buskar har uppkommit i närheten av odlingsplatserna, t.ex. i Hamnuddsområdet. Alla buskar utanför trädgårdsområdena tas bort.
- Pimpinell (*Poterium sanguisorba*) – har rapporterats från Fyrbyn, Sankt Annae och Hamnudden, samt på en plats centralt på ön. Pimpinell uppstår i dagsläget inga större ytor men kan på sikt bli ett problem.
- Armeniskt björnbär (*Rubus armeniacus*) – de buskar som planterats i Fyrbyn håller långsamt på att sprida sig. På Gotland har denna björnbärsart spridit sig över en stor del av ön. Därför bör Sandöns armeniska björnbär tas bort, i första hand utanför trädgårdarna.
- Klasespirea (*Spiraea x billardii*) – förekommer i Fyrbyn med flera stora buskage. Klasespirea sprids med rotskott och det tycks inte föreligga någon överhängande risk för ytterligare spridning men bör begränsas till trädgårdarna i Fyrbyn.
- Rödvide (*Salix purpurea*) – kan ha införts för att binda sanden då den är känd från Tärnudden sedan gammalt. På senare år har den även hittats ut mot Bredsand. Bedöms inte utgöra något akut hot men bör hållas under uppsikt och på sikt tas bort.
- Pricknattljus (*Oenothera muricata*) – har nyligen hittats på tre platser mellan Källhamn och Kyrkudden. Det finns dock en uppgift om nattljus från 1970-talet som också kan röra denna art (då pricknattljus inte var känd från Sverige). Pricknattljus bedöms vara något expansiv i sanddynerna eftersom antalet plantor har ökat sedan 2009. Arten bör tas bort innan ytterligare etablering sker.

- Såpnejlika (*Saponaria officinalis*) – en trädgårdsväxt som odlas i Fyrbyn men nu finns spridd utanför trädgårdarna. På Gotland har den visat sig trivas väl i grus- och sandtag, dvs. liknande miljöer som på Sandön. Såpnejliken ska därför begränsas till öns trädgårdar, övriga plantor tas bort.
- Knappstånds (*Jacobaea vulgaris* ssp. *dunensis*) – hittades på Gotska Sandön under 2000-talet men etablerade sig på Gotland under slutet av 1800-talet. Knappstånds sprider sig med vinden och har därför stor förmåga, i likhet med övriga Gotland, att expandera ut i naturlig miljö. Den bör därför snarast tas bort.
- Vildkaprifol (*Lonicera periclymenum*) – odlade exemplar finns vid Fyrbyn, Sankt Annae och Hamnudden, främst vid Hörlins stuga. Alla exemplar utanför trädgårdarna ska tas bort, undantaget de som växer i direkt anslutning till Hörlins stuga och husen vid Sankt Annae.

B2.4 Brand

Gotska Sandön domineras idag av ljungdominerad tallskog, en naturtyp med hög potential till snabb brandspridning och stora avbrända arealer. Ön saknar också naturliga brandhinder. Skogsbrand har historiskt varit frekvent förekommande på ön, men har p.g.a. brandbekämpning inte förekommit i nämnvärd omfattning i modern tid. Detta har lett till tjockare humuslager (på ställen > 50 cm) och tätare skogar, vilket betyder att mängden bränsle som är tillgängligt för en brand ökar.

En rapport av brandrisker och konsekvenser av brand för Gotska Sandön visar att det inte är ovanligt med torkperioder som innebär att i stort sett hela ön är brännbar. En skogsbrand kan på kort tid, på grund av öns avsaknad av brandhinder och lång väntetid för räddningsinsats, bränna av större delen av ön, med mycket hög trädmortalitet som följd.

Om inga åtgärder görs förväntas riskerna långsamt öka. Läget, bränsletyperna och klimatet gör att utmaningarna är stora, men det finns många åtgärder som kan minska riskerna. Rapporten innehåller förslag på hur konsekvenserna av uppkomna bränder kan minskas genom att bränslemängden reduceras genom bränning i väl utvalda och planerade områden i landskapet. Dessa åtgärder kan genomföras i samverkan med den naturvårdande skötseln av de trädklädda sanddynerna och beskrivs därför i B2.1. Planering och genomförande av naturvårdsbränning ska samrådats med berörda intressenter.

För en ökad beredskap föreslås också bland annat ökad samverkan mellan Länsstyrelsen och räddningstjänsten, ökad utbildning, rutiner för tidig upptäckt, mekanisk minskning av bränsle intill byggnader och en väl etablerad evakueringsplan. Det initiala arbetet efter uppkommen brand är av helt avgörande betydelse. Detta innebär att Sandöpersonalens kunskap, tillgång på utrustning och daglig dialog med räddningstjänst, tillsammans med ställtiden för räddningstjänsten, tillgång till helikopter, är av avgörande betydelse för brandens utveckling och därmed dess konsekvenser.

Ett systematiskt brandskyddsarbete är av stor vikt för att skydda den bebyggda miljön. Särskilt viktigt är ett förebyggande arbete rörande de bygg-

nader som ingår i det statliga byggnadsminnet, som har höga kulturhistoriska eller upplevelsemässiga värden samt byggnader av större ekonomiskt intresse.

B2.5 Storm, insektsangrepp, torka och andra storskaliga händelser

Årsmedeltemperaturen förväntas öka med 20–30 % vid seklets slut. Denna förändring kan i sin tur leda till översvämningar, fler stormar, erosion, torka, högre brandrisk, igenväxning, förlust av arter och habitat, samt ökad mängd konkurrenskraftiga och/eller skadliga arter, såväl främmande som inhemska.

Förväntade förändringar är svåra att direkt motverka i arbetet med revivering av skötselplanen. En viktig åtgärd som dock planeras är de ovannämnda naturvårds- och skyddsbränningar. I och med att olika delar av ön planeras att brännas minskar bränslemängden samtidigt som naturliga hinder för fortsatt spridning av elden uppstår. Stigande havsnivåer kan påverka stränderna och eventuellt strandnära bebyggelse, direkt genom översvämning och indirekt genom ökad förekomst av erosion.

Storm, stormfällningar, storskaliga insektsangrepp och torka är naturliga företeelser för de naturtyper som ingår i nationalparken. De störningar som detta medför ska få fritt spelrum.

Alla klimatförändringar behöver dock inte vara av ondo. Ett varmare, soligare och nederbördsfattigare sommarklimat kan gynna flera av öns insekter. Flera av insekterna betraktas som värmereliker och skulle förmodligen trivas bättre om det blev några grader varmare.

Om sandflykt får sådan omfattning att den hotar bebyggelse eller andra värden kan lämpliga åtgärder behöva vidtas. Åtgärderna ska utföras enligt anvisningar från Naturvårdsverket.

B2.6 Införsel av material och utrustning m.m.

Vid införsel av material och utrustning finns risker att oönskade organismer förs in till Gotska Sandöns nationalpark. För att minimera dessa risker ska följande riktlinjer följas:

- Införsel av jord, sand och grus ska ske med försiktighet och hanteras på ett sätt som minimerar risker att invasiva arter, sjukdomar eller skadegörare förs in till området.
- Trädgårdsväxter kontrolleras noggrant så att inte oönskade växter, sjukdomar eller skadegörare följer med materialet. Växter som lätt sprids med fåglar eller vind ska undvikas.
- Almvirke får inte föras in till Gotska Sandön.
- Risken att föra in den invasiva tallvedsnematoden till Gotska Sandön minimeras genom att i första hand välja värmebehandlat virke. Inget virke med barken kvar får föras in. Vidare bör det så långt som möjligt undvikas att föra in emballagevirke.
- Alla maskiner och redskap som förs in till ön ska vara väl rengjorda och vid behov desinficerade.

B2.7 Framförande av motorfordon

För att genomföra tillsyn, skötselåtgärder samt vid besöksmottagning från turbåten eller personalbåten finns behov av framförande av motorfordon. Fordonstrafiken behöver anpassas till öns natur-, kulturmiljö- och upplevelsevärden för att syften och mål med Gotska Sandöns nationalpark ska kunna nås.

- För bevarande av naturtyper och arter ska körningen anpassas så att ingen negativ påverkan sker på bevarandestatusen för naturtyperna. Bevarandemål för respektive skötselområde ger vägledning.
- Besökarnas upplevelser ska inte påverkas negativt av framförandet av fordon. Störning av upplevelser kan bestå av ljud, ljus och känslan av att stillheten och rofylldhet bryts av mötet med ett fordon. Beskrivningar i respektive zon ger vägledning.

Förvaltaren bör ta fram en policy som reglerar körningen. Den ska vara utformad så att den når mål för bevarande av naturtyper, arter, kulturmiljöer och besökarnas upplevelser och samtidigt säkerställa att skötselåtgärder kan genomföras och att mottagningen av besökare och personal (egen, andras och inhyrda) från båten kan hanteras på ett tillfredsställande sätt med avseende på arbetsmiljö och säkerhet.

B2.8 Oljeutsläpp

Oljeutsläpp riskerar att hota livsmiljöer för växt- och djurliv. Ansvaret för oljeutsläpp regleras av lagen (2003:778) om skydd mot olyckor. För att kunna starta en insats tidigt och begränsa skador är det viktigt att tillräcklig beredskap i form av kunskap och material finns stationärt på Gotska Sandön. Vidare finns risk för läckage från förvaltningens egna fordon samt vid bunkring. Erforderligt material och kunskap ska finnas för att hantera detta. Biologisk nedbrytbar olja ska användas i alla maskiner som nyttjas i nationalparken. Genom samverkan mellan Kustbevakningen, Länsstyrelsen och Räddningstjänsten bör en beredskapsplan för hantering av oljeskador tas fram.

B3 Besökare, tillgänglighet och anordningar

B3.1 Övergripande mål, arbetssätt och principer

B3.1.1 MÅLSÄTTNINGAR FÖR SVERIGES NATIONALPARKER

En av målsättningarna för Sveriges nationalparker är att besökaren ska få berikande upplevelser i Sveriges mest sevärda naturområden. Detta ska ske genom att förvaltningen möjliggör naturupplevelser som präglas av kvalitet och kunskap. Genom att aktivt tillföra kunskap, information och service ska förvaltningen göra skyddad natur tillgänglig för alla. Med hjälp av lång erfarenhet och världsledande pedagogik ska förvaltningen göra besöket spännande, underhållande och fullt av aha-upplevelser för besökare på alla nivåer.

Nationalparken är till för alla, oavsett nationalitet, etnicitet, ålder, kön, kunskapsnivå eller ambitionsnivå. Med kanalisering genom leder och anlägg-

ningar erbjuds besökare olika grader av tillgänglighet och orördhet samtidigt som de skyddsvärda naturförhållandena bibehålls. Alla praktiska lösningar gällande infrastruktur, information och service sker med största hänsyn till miljön och utifrån ett hållbarhetsperspektiv.

B3.1.2 ÖVERGRIPANDE MÅL FÖR GOTSKA SANDÖNS NATIONALPARK

I detta avsnitt beskrivs de målsättningar för hur Gotska Sandöns nationalpark utifrån sina värden och förutsättningar på bästa sätt bidrar till de övergripande målsättningarna för Sveriges nationalparker.

Gotska Sandöns nationalpark ska erbjuda besökare naturupplevelser med möjlighet att uppleva orördhet, stillhet, fria horisonter, vandringar på stränder och i skog, möjligheter att se växter, fåglar och insekter samt uppleva kulturhistoria på en relativt oexploaterad ö mitt i Östersjön. Besökarnas aktiviteter ska inte äventyra naturvärdena i nationalparken. Åtgärder för besökare anpassas vid behov för att säkerställa att målsättningar nås och den mängd och typ av nyttjande besökarna står för, kan styras och anpassas till det som området kan tåla, utan att det uppkommer oacceptabla störningar eller slitage på natur- och kulturvärden eller upplevelser. Uppföljning enligt avsnitt B7 ska ge tillräcklig information och kunskap för att säkerställa detta.

Generella riktlinjer och åtgärder

- Genom zonerings och kanalisering av besökarna balanseras tillgänglighet och bevarande till den mängd och typ av nyttjande som området tål, utan att det uppkommer oacceptabla störningar eller slitage på naturtyper, arter och kulturmiljöer samt upplevelser.
- Genom kanalisering med hjälp av ett ledsystem leds besökare:
 - o till områden och platser med intressanta upplevelser av nationalparken, och
 - o från känsliga områden där de kan orsaka oacceptabla störningar eller slitage.
- Åtgärder för besökare anpassas vid behov för att säkerställa att målsättningar nås och den mängd och typ av nyttjande besökarna står för, kan styras och anpassas till det som området kan tåla, utan att det uppkommer oacceptabla störningar eller slitage på naturtyper, växt- och djurliv, kulturvärden eller upplevelser. Vid planering och genomförande av förändringar av leder och anläggningar för besökare ska samråd ske med berörda intressenter.
- För att erbjuda besökarna berikande upplevelser av Gotska Sandön ska det finnas en uppdaterad natur- och kulturvägledningsplan som bidrar till att olika typer av besökare (med avseende på ålder, kön, etnicitet och funktionsnedsättning m.m.) får berikande upplevelser av sevärd natur och kultur med hjälp av information som förmedlas via skyltar, broschyrer, web, guidningar, m.m.

- Förvaltningen av nationalparken ska genomsyras av ett kvalitetstänkande. Anordningar och anläggningar ska vara enkla men hållbart utförda. Bästa miljöval av material ska så långt det är möjligt användas. Anordningarna ska följa riktlinjerna för Sveriges nationalparker.
- Samtliga byggnader och anordningar ska vara i bra skick och underhållas kontinuerligt för att dess funktion ska behållas samt för att de ska bibehålla sina kulturhistoriska och ekonomiska värden, samt värden för besökarnas upplevelser av nationalparken.
- Information ska vara uppdaterad och finnas på flera språk. Språket ska vara lättförståeligt, pedagogiskt och tillgängligt.

B3.2 Tillgänglighet

De flesta av Gotska Sandöns besökare kommer idag med turbåten från Fårösund och Nynäshamn. Båda utgångshamnarna kan nås med kollektiva färdmedel. Själva överresan till Gotska Sandön tar 2–3 timmar från Fårösund och 3–4 timmar från Nynäshamn. Restiden är beroende av väder, våghöjd och vind. Om turbåten körs upp på stranden, vilket den oftast gör, går i- och urlastning relativt smidigt. Vid läktring kan det ta längre tid. Besökare från privata båtar som ankrar upp utanför Sandön tar sig iland själva, ofta med jollar. På grund av öns utsatta läge och de geologiska förutsättningarna finns idag inga andra möjligheter att gå iland. Någon hamn går inte att bygga och temporära bryggor eller liknande fungerar inte i det utsatta läget.

En av Naturvårdsverkets målsättningar med Sveriges nationalparker är att inom ramen för bevarandet av naturvärden underlätta för allmänheten att besöka nationalparken. Det är därför viktigt med en god tillgänglighet för alla typer av besökare, såväl gamla som unga och personer med olika grad eller typ av funktionsnedsättning. Genom att använda sig av de riktlinjer som finns för nationalparksidentiteten vad gäller information, ledmarkering, vägvisning m.m. ökar tillgängligheten för de flesta människor som besöker Gotska Sandön. Rastplatser, TC och annan service kan erbjudas på lämpliga avstånd i nationalparken för att underlätta för besökaren. Genom att erbjuda möjlighet till boende på andra områden på ön kan fler ta del av platser som kanske inte kan nås via dagsturer från Lägerplatsen.

Tillgängligheten för människor med olika typer av funktionsnedsättningar är dock i flera fall begränsad på Gotska Sandön. Det gäller framför allt personer med nedsatt rörelseförmåga. Dels på grund av båttransporten och osäkerheten var någonstans man ska gå iland, dels på grund av svårigheter med att hårdgöra stigar och vägar. För människor med nedsatt syn kan det också vara svårt att ensam ta del av Gotska Sandöns natur- och kulturvärden. Idag finns inga ledstråk som är anpassade till detta. Det är därför viktigt att besökare redan innan informeras om Gotska Sandöns speciella förutsättningar vad gäller tillgänglighet.

Även om det i dagsläget är svårt att med olika typer av tillgänglighetsåtgärder öka möjligheten för människor med vissa typer av funktionsnedsättningar att besöka ön, bör ändå utvecklingen på området följas. Nya typer av

rullstolar eller andra tekniska hjälpmedel kan komma att möjliggöra besök i nationalparken för målgrupper som idag kan ha svårt att förflytta sig på ön. Förvaltningen kan på vissa platser öka tillgängligheten genom anordningar men på grund av naturliga och ekonomiska förutsättningar kan detta enbart ske i begränsad omfattning. Byggande av mer omfattande anordningar, exempelvis ramper, anpassade TC m.m. bör därför ske i zon III och enbart omfatta området närmast Lägerplatsen. För att tydliggöra öns speciella förutsättningar vad gäller tillgänglighet bör tydlig information finnas tillgänglig så att var och en kan bedöma sina möjligheter att besöka ön utifrån sin egen fysiska förmåga.

B3.2.1 MÅL OCH RIKTLINJER/AKTIVITETER

Det ska finnas tydlig information om öns speciella förutsättningar vad gäller tillgänglighet. Informationen ska man kunna ta del av redan innan man kommer till nationalparken och den ska finnas tillgänglig på flera språk.

Tillgänglighetsåtgärder görs framför allt inom zon III. Åtgärder genomförs utifrån rådande omständigheter i form av ekonomi, platsernas förhållanden och anordningens konstruktion.

B3.3 Entréer/Informationsplatser

B3.3.1 NYNÄSHAMN/FÅRÖSUND

I anslutning till turbåtens anlösningsplatser finns större informationsskyltar om nationalparken samt alla Sveriges nationalparker. I anslutning till skyltarna finns också folderställ med information.

Mål och riktlinjer/aktiviteter

Eventuella kompletteringar sker utifrån varumärket Sveriges nationalparker. Skick och funktion säkerställs genom tillsyn och underhåll efter behov.

B3.3.2 STRÄNDER

På åtta platser runt ön finns en större informationsskylt med allmän information och föreskrifter. I anslutning till skyltarna finns också folderställ med information.

Mål och riktlinjer/aktiviteter

Eventuella kompletteringar sker utifrån varumärket Sveriges nationalparker. Skick och funktion säkerställs genom tillsyn och underhåll efter behov.

B3.3.3 LÄGERPLATSEN

Vid Lägerplatsen finns en informationsplats med flera större skyltar. Här informeras allmänt om ön, vandringslederna och öns natur. Om ytterligare översiktlig information om öns natur och kultur ska sättas upp bör det ske på denna plats. Även annan mer praktisk information (guidningar/visningar, båtens ankomst, evenemang, etc.) bör lokaliseras till denna plats.

Mål och riktlinjer/aktiviteter

Eventuella kompletteringar sker utifrån varumärket Sveriges nationalparker. All praktisk information samlas till informationsplatsen vid Lägerplatsen. Skick och funktion säkerställs genom tillsyn och underhåll efter behov.

B3.3.4 MUSEER I FYRBYN OCH I FYREN

I Fyrbyn finns i gamla skolan ett museum där öns natur och kultur presenteras. Idag sköts den kulturhistoriska utställningen av hembygdsföreningen och naturutställningen av Naturvårdsverket/Länsstyrelsen. I Fyren finns ett arbetslivsmuseum om livet på Fyrplatsen som byggts upp av hembygdsföreningen.

Mål och riktlinjer/aktiviteter

Gamla skolan och fyren används även fortsättningsvis som utställningslokal för att informera om öns natur och kultur.

B3.4 Nationalparksmarkör och gränsmarkörer

En markör i form av en guldkrona som symboliserar Sveriges nationalparker ska placeras ut i Gotska Sandöns nationalpark. Den ska symbolisera värden som är förknippade med Sveriges nationalparker; hållbart, beständigt, värdefullt, eftertraktat och vackert. Markören, guldkronan, ska placeras ut på en naturskön och tillgänglig plats i nationalparken.

B3.5 Leder och besöksplatser

På Gotska Sandön finns många besöksplatser. Genom vandrings- och cykelleder kanaliseras besökarna till många av de natur- och kulturupplevelser som finns i nationalparken. Genom zoneringsplan ges olika ambitionsnivå av tillgänglighet och vad besökarna kan förvänta sig på olika delar av ön. Nuvarande ledssystem omfattar 56 km vandringsled och ca 30 km cykelled.

Ledsystemet på Gotska Sandön kan utvecklas ytterligare. Det befintliga ledssystemet är med få undantag enbart satt längs befintliga stigar och vägar. Etablering av nya stigar till helt nya besöksmål kan förhöja upplevelsen av ön ytterligare.

Vid förändringar i besöksmönster kan behov uppstå att kanalisera besökarna på ett bättre sätt, exempelvis genom att leder dras om. Leder kan också behöva stängas eller ändras temporärt för att undvika störning på t.ex. fågellivet, eller slitage.

Nedan anges förslag på utveckling av ledssystemet för att stärka besökarens möjlighet att ta del av nationalparkens upplevelsevärden:

- Höga Åsen-leden. Ledsträckningen ändras så att man går längs Västra sidan och sedan följer Höga Åsen från väst- till östkust.
- Leder för barn i anslutning till Lägerplatsen. En kortare vandringsled där mycket av nationalparkens upplevelser presenteras på ett pedagogiskt och anpassat sätt.

- Ny sträckning av grå led (Tärnudden-Kyrkudden-Säludden) närmare havet för att förhöja naturupplevelsen. I dagsläget är leden lagd längs Burgvägen och är mer av karaktären transportsträcka.
- Ny ingång till Lägerplatsen och Fyrbyn från Norra sidan. I dagsläget leds besökaren in nära förvaltningens anläggningar och byggnader. En ny stig förbi Gumsullen som ansluter till Säluddenleden och in i Kapellänget skulle kunna ge en bättre naturupplevelse.
- Kortare leder/stigar som leder in till natur- eller kulturupplevelser från befintlig led kan markeras. Förslag på kompletteringar är Ryska kyrkogården, Höga Revarn, Arnagrop, utsiktspunkt Nyhamn (Vinbukten), Varvsbukten och Bourgströms mausoleum.
- Kortare leder, eller stickspår till leder, i anslutning till Lägerplatsen kan kanske bli aktuella om de naturvårdande skötselåtgärderna förändrar möjligheter till utsikt över havet eller på annat sätt tar fram upplevelsevärden i detta område. Någon av dessa leder kan också vara aktuell för fysiska tillgänglighetsåtgärder.
- Enklare rastplatser med eller utan enkelt regnskydd (ej för boende) längs ledssystemet på lämpliga platser för besökarna.
- Uppföra strandsopställen vid lämpliga platser där besökarna kan lägga skräp som plockas längs stränderna. Besökaren kan därmed ta aktiv del i skötseln av nationalparken.

Det finns också en potential att utveckla nationalparkens besöksmål. Möjliga åtgärder för detta är:

- Förmedla berättelser om nationalparkens tillkomst och öns rika historia genom utvecklad information och tillgänglighet, t.ex. genom någon form av anordning som möjliggör att titta in på egen hand i Bourgströms vid Sankt Annae.
- Utveckla information om platsen och dess omgivningar vid Tomtebo för att skapa förståelse för platsens kontext. Utveckla någon form av möjlighet att se insidan av stugan utan guide.
- I någon av byggnaderna vid Nymans kan nationalparkens historia berättas genom text och bild.

B3.5.1 MÅL OCH RIKTLINJER/AKTIVITETER

Nya stigar och leder får anläggas (nya sträckningar, viss röjning, markeringar m.m.) för att tillgängliggöra nationalparkens natur- och kulturbesöksplatser om det inte skadar känslig eller värdefull natur.

Utveckling av ledssystemet ska ske med hänsyn till zoneringsen och natur- och kulturvärden. Anläggande eller komplettering av leder ska ske utifrån varumärket Sveriges nationalparker. Vissa modifieringar kan ske vid anläggande av leder inriktade mot barn. Enklare rastplatser anläggs på lämpliga platser längs ledssystemet.

Ledssystemet ses över och röjs varje år innan besökssäsong. Tillsyn av leder och friluftsanordningar sker en gång/månad under perioden maj–september.

I de fall förändringar i förekomst av växt- och djurarter upptäcks (t.ex. häckningsplatser) vilka riskerar att störas av besökare vidtas lämpliga åtgärder för att minimera denna störning (t.ex. genom omdragning, tillfällig avstängning eller information). I september efter att turbåten slutat gå för säsongen ses ledsystemet över och eventuella kompletteringar görs sedan under vinterhalvåret.

B3.6 Cykling

Cykel underlättar för många att uppleva större delar av ön. För att förhindra oacceptabla skador på naturmiljön, samt på upplevelsevärdena som stillhet m.m. styrs cykling till rekommenderade stigar genom uppmärkning. Höga Åsen och Högalandsleden är dessutom olämpliga att cykla på ur säkerhets-synpunkt. Rekommenderade cykelleder framgår av bilaga 10.

B3.7 Boende

Besökare på ön har möjlighet att övernatta i antingen hus eller tält. Boende styrs till maximalt fem platser inom nationalparken, vilka beskrivs nedan, se även karta bilaga 11. Att erbjuda möjligheter att bo på flera platser på ön gör det lättare för fler att ta del av Gotska Sandöns upplevelsevärden. Skälen till att tältning begränsas till särskilda platser baseras på överväganden om tillgänglighet och bevarande av upplevelser av stillhet och orördhet, brandsäkerhet samt sanitära frågor. Respektive plats för boende beskrivs nedan. Om uppföljning av besöksvärden visar att det finns en negativ påverkan på prioriterade upplevelsevärden kan tältningen regleras.

B3.7.1 FYRBYN

Boende är möjligt i hus, varav flera ingår i det statliga byggnadsminnet. Boendet bidrar till upplevelsen av ö-liv och kulturhistoria. Boendet omfattar kök och toalett/badrum. I Fyrbyn finns också personalbostäder.

B3.7.2 LÄGERPLATSEN

På Lägerplatsen bor de flesta av Gotska Sandöns besökare. Här finns möjlighet att bo i vandrarhem och i stugor med varierande antal bäddar och standard. Här finns också tältplats. Området ska erbjuda goda upplevelser genom att området är utformat och förvaltats på ett sätt som främjar stillhet och känslan av att vara på en ö långt ute i havet.

Områdets funktion säkerställs genom att:

- Det finns boende i hus av enklare standard i gott skick, möjlighet till matlagning och disk ska finnas i eller i anslutning till dessa.
- Tillräckligt med plats för tält för att ta emot öns besökare och tältplatsen ska ge möjlighet att välja närhet eller avskildhet till andra besökare. För tältare finns tillgång till dricksvatten, ytor för beredning av mat och diskhantering.
- För både stugboende och tältare finns sanitära anläggningar baserat på behov.

- Minst ett boende och ett TC är tillgängligt för personer med funktionsnedsättning.
- Sophantering finns.

Åtgärder för att utveckla platsen:

- Ny vattentäkt anläggs vid behov. Denna kan behöva anläggas utanför den för Lägerplatsen avgränsade ytan på kartan.
- Ytor för tältning på Lägerplatsen utökas åt sydväst. Tältning sker framför allt i områdets östra och sydvästra del. Tältområdets yttre gräns markeras på träd med vita streck. Området avgränsas söderut så att det inte syns från närliggande led (Kapellslingan).
- Bagageutlämning flyttas ut mot helikopterplatsen för att minska körning med fordon inne på Lägerplatsen. Förvaltningen bör se över möjligheten att ta bort uppställningen av traktorvagnar utom vid de tillfällen lastning/lossning sker.
- TC på Lägerplatsen ses över. Antingen samlas all sanitär funktion i en särskild byggnad ner mot helikopterplatsen eller så fördelas detta på två (eller flera) platser i sydvästra respektive nordöstra delen av Lägerplatsen. Minst ett TC är tillgängligt för personer med funktionsnedsättning.
- Sopsorteringen på Lägerplatsen flyttas ner mot helikopterplatsen för att renodla de olika funktionerna på Lägerplatsen.
- Hus och anordningar ska underhållas regelbundet och hållas i bra skick.
- Störning av besökares upplevelser av fordon minimeras genom att körning begränsas i omfattning och styrs till lämpliga platser och tidpunkter samt att fordon med lägst påverkan används. Bilar och traktorer styrs till genomfartsvägarna runt helikopterplatsen.
- Tillsyn av området sker dagligen under säsong.
- Lägerplatsen ska utformas med målsättning att den upplevs som trygg och tillgänglig för besökare.

B3.7.3 NYMANS

Ny tältplats anordnas vid Nymans. Övernattning på platsen bidrar till möjligheten att ta del av upplevelser av fri horisont, tystnad, naturligt ljus och känsla av en öde ö. Möjlighet finns att ett av husen också kan göras iordning för att erbjuda väderskydd. På platsen finns idag TC och färskvatten.

Mål och riktlinjer/aktiviteter

- Förvaltningen anvisar vilka ytor inom område enligt bilaga 11 som är lämpliga att tälta på.
- Anvisade tältplatser ska säkerställa att inga oacceptabla skador uppkommer på växt- och djurliv.
- Tältplatser bestäms med hänsyn till stugornas placering och ska inte inkräkta på upplevelsen av kulturmiljön.

- Tältning kan regleras av förvaltaren i samråd med Naturvårdsverket.
- Förvaltningen anvisar hur friluftskök får användas på platsen för att säkerställa brandsäkerheten.
- Ett eller flera av husen kan göras iordning som raststuga med enkel standard med möjlighet att sitta samt med anvisade platser för användning av friluftskök. Vatten bärs ut och in av besökarna.
- Slaskkon anordnas utomhus.
- Tillgång till färskvatten ska finnas.
- TC hålls i gott skick.
- Tillsyn av området sker utifrån behov.

B3.7.4 TÄRNUDDEN

Tärnudden är beläget på motsatt sidan om Fyrbyn/Lägerplatsen. Genom att erbjuda möjlighet att övernatta på platsen ges möjlighet till att vandra runt ön på två dagsetapper. Tältning möjliggörs i området i anslutning till byggnaderna. Huset vid Tärnudden kan göras iordning och användas för rast och/eller övernattning. Standarden bör vara enkel, där matlagning sker på medhavda friluftskök på anvisad plats och där vatten bärs in och ut. Byggnadens ursprungliga utseende och funktion ska så långt som möjligt bevaras. Tillgång till vatten finns inte idag men grundvatten finns tillgängligt i områdets närhet, vilket möjliggör att en grundvattentäkt kan anläggas. TC finns.

Mål och riktlinjer/aktiviteter

- Förvaltningen anvisar vilka ytor inom område enligt bilaga 11 som är lämpliga att tälta på.
- Anvisade tältplatser ska säkerställa att inga oacceptabla skador uppkommer på växt- och djurliv.
- Anvisade tältplatser säkerställer hänsyn till kulturmiljön.
- Tältning kan regleras av förvaltaren i samråd med Naturvårdsverket.
- Förvaltningen anvisar hur friluftskök får användas på platsen för att säkerställa brandsäkerheten.
- Huset kan göras iordning som raststuga med enkel standard på neder våningen med sittmöjligheter och med anvisade platser att använda friluftskök. Slaskkon anordnas utomhus. Huset kan också vara möjligt att använda för övernattning i sovsal på övervåningen. Användning av vedeldad kamin/spis bör utredas om behov av att använda huset under kallare årstid uppstår. Byggnadens historiska värde ska bevaras och militär stramhet och funktion ska bibehållas.
- Dricksvattentäkt anläggs i anslutning till platsen.
- TC hålls i gott skick.
- Tillsyn av området sker vid behov.

B3.7.5 KÄLLAHAMN

Möjlighet till tältning skapas vid Källahamn. Övernattning på platsen bidrar till möjligheten att ta del av upplevelser av fri horisont, tystnad, naturligt ljus, närhet till sälarna och känsla av en öde ö. Idag finns inget dricksvatten att tillgå på platsen, men då platsen varit bebodd historiskt bör möjligheter finnas att hitta tjänligt vatten. TC saknas.

Mål och riktlinjer/aktiviteter

- Förvaltningen anvisar vilka ytor inom område enligt bilaga 11 som är lämpliga att tälta på.
- Anvisade tältplatser ska säkerställa att inga oacceptabla skador uppkommer på växt- och djurliv.
- Tältning kan regleras av förvaltaren i samråd med Naturvårdsverket.
- Förvaltningen anvisar hur friluftskök får användas på platsen för att säkerställa brandsäkerheten.
- Eventuellt anläggs en vattentäkt i närheten av området.
- TC anordnas i anslutning till området och hålls i gott skick.
- Slaskkon anordnas.
- Tillsyn av området sker utifrån behov.

B3.7.6 BOENDE PÅ ÖVRIGA DELAR PÅ GOTSKA SANDÖN

I övriga delar i nationalparken får man också övernatta men inte sätta upp tält eller vindskydd. Friluftskök eller annan typ av öppen eldslåga får heller inte användas på andra delar av ön än på de utpekade boendeplatserna eller på plats anvisad av tillsynsmannen.

B3.8 Övriga anordningar

Friluftslivet förändras över tid, och därmed behovet av anläggningar. När behoven ändras kan ytterligare anläggningar jämfört med det beskrivet ovan uppföras. Exempel på detta är:

- Fler TC om besöksstryck ökar eller förändras geografiskt.
- Vädskydd i det fall besök ökar under kallare delar av året.

B3.9 Eld

Besökarens användande av eld är strikt begränsat till anvisade platser vid boende enligt ovan och i övrigt enbart efter tillstånd från tillsynsmännen. Detta då brandriskerna på Gotska Sandön är mycket stora.

B3.10 Båtkring

Ankring med båt är tillåtet runt hela Gotska Sandön, med undantag för en sektor vid Tärnudden på grund av elkabel (Länsstyrelsen i Gotlands läns föreskrift 09FS 2006:4) samt inom sälskyddsområdet.

B3.11 Fiske

I mars 2006 utsåg och utfärdade Fiskeriverket, med stöd av fiskelagen, ett 360 kvadratkilometer stort fiskefritt område runt Gotska Sandön. Detta innebär att fiske inte är tillåtet ut till fyra sjömil från strandlinjen.

B4 Naturvägledning och skyltning

Sveriges nationalparker ska genom världsledande pedagogik vara den mest populära naturattraktionen i Europa. I världsledande pedagogik ingår ledorden naturupplevelser, kvalitet och kunskap. Ledorden ska genomsyra all verksamhet inom nationalparken. Med världsledande pedagogik leder vi vägen genom naturen och gör vistelsen full av aha-upplevelser för besökare på alla nivåer. Att på ett intresseväckande sätt informera före, under och efter besöket gör naturupplevelsen ännu mer spännande och underhållande.

Gotska Sandön ska förknippas med naturupplevelser av hög kvalitet. Naturvägledning genom informationsmaterial och informationsplatser ger ett viktigt första intryck och påverkar därmed besökarens intresse för och förväntningar på ett besök i nationalparken.

B4.1 Mål

- Gotska Sandöns nationalpark ska skapa berikande upplevelser i ett av Sveriges mest sevärda naturområden, med ambitionen att så många som möjligt ska kunna uppleva det idag och imorgon.
- Gotska Sandöns nationalpark ska vara ett välkänt och positivt förknippat begrepp bland såväl den natur-, kultur- och friluftslivsintresserade allmänheten som hos naturvårdsorganisationer, myndigheter och privatpersoner.
- Vid besök i nationalparken får besökaren kunskap om och förståelse för vad hen ser och efter besök i nationalparken har besökarens intresse för natur-, miljö- och kulturmiljövård ökat.
- Antalet besökare ska öka totalt och besökarna ska representeras av olika grupper.
- Besök i Gotska Sandöns nationalpark skapar intresse för att besöka andra nationalparker i Sverige samt andra naturreservat i länet.

Riktlinjer och åtgärder

Naturvägledning utformas med sikte på ovanstående mål. All information ska hålla hög klass och vara utformad för olika kategorier av besökare. Tillhandahållande av olika sorters information ska ses som ett indirekt styrmedel och en möjlighet att minimera behovet av föreskrifter. Informationen ska finnas på flera språk.

Nationalparken ska marknadsföras aktivt till olika besökargrupper, både Gotlands län, i Sverige och övriga världen. Om möjligt bör samarbete ske med andra besöksmål på Gotland och i närområdet. Nationalparken ska marknadsföras i alla förekommande och lämpliga kommunikationskanaler

utifrån vad ekonomiska resurser tillåter. Till exempel skriftlig information i böcker, broschyrer och tidningar och digital information på webbsidor, mobiltelefonapplikationer, m.m.

B4.2 Informationsskyltar

Informationsskyltar är ett bra sätt att informera besökare vid alla tider på året och dygnet, utan att personal finns på plats. Större informationsskyltar ska finnas på de platser där en större andel besökare förväntas anlända till nationalparken, framför allt vid entréerna. Enklare informationsskyltar och platsspecifik information av olika slag kan finnas vid övriga besöksplatser och utmed leder.

Mål

- Besökaren får kunskap om Gotska Sandöns upplevelsevärden och hur hen kan ta del av dessa.
- Besökaren blir inspirerad att uppleva Gotska Sandöns upplevelsevärden.
- Besökaren får kunskap om och förståelse för vad hen ser vilket bidrar till ökad insikt som kan berika upplevelsena.
- Besökarna känner till gällande lagar och föreskrifter samt känner ansvar för och tar hänsyn till nationalparkens natur- och kulturvärden.

Riktlinjer/aktiviteter

Riktlinjer för Sveriges nationalparker ska användas för att säkerställa att de utformas på ett sätt som bidrar till en gemensam identitet samt för att uppfylla gemensamma målsättningar om pedagogik och tillgänglighet för många. Informationsskyltarna ska utformas så att de är informativa, uppdaterade och lättlästa och ger besökaren användbar information vid besöket. Skyltar ska också bidra till efterlevnad av föreskrifter och till att förebygga skada och störning.

B4.3 Foldrar och vägledningar

Trycksaker i form av foldrar, faktablad och guide- och lärarvägledningar används för att ge fördjupad information och vägledning för pedagogisk verksamhet om vissa delar av nationalparken eller vissa naturtyper. Trycksaker används även för att informera besökare inför deras besök i nationalparken, t.ex. genom att distribueras via kommuner och turistbyråer. Riktlinjer för Sveriges nationalparker ska användas för att säkerställa att de utformas på ett sätt som bidrar till en gemensam identitet samt för att uppfylla gemensamma målsättningar om pedagogik och tillgänglighet för många.

Mål

- Besökaren får kunskap om Gotska Sandöns upplevelsevärden och hur hen kan ta del av dessa.
- Besökaren blir inspirerad av Gotska Sandöns upplevelsevärden.

- Besökaren får kunskap om och förståelse för vad hen ser vilket bidrar till fördjupad förståelse och därmed berikande upplevelser.
- Besökarna känner till gällande lagar och föreskrifter samt känner ansvar för och tar hänsyn till nationalparkens natur- och kulturvärden.

Riktlinjer/aktiviteter

Riktlinjer för Sveriges nationalparker ska användas för att säkerställa att de utformas på ett sätt som bidrar till en gemensam identitet samt för att uppfylla gemensamma målsättningar om pedagogik och tillgänglighet för många. Prioritering av vad som ska produceras görs utifrån hur det bidrar till målen.

B4.4 Hemsida

Den gemensamma hemsidan för Sveriges nationalparker gör information om nationalparkerna tillgänglig även när man inte är på plats i nationalparken. Hemsidan kan användas för att söka information om nationalparken t.ex. hemifrån eller från turistbyråer. Hemsidan kan även användas för marknadsföring av nationalparken.

Mål

- Hemsidan på den nationella webben för Sveriges nationalparker är informativ och lättillgänglig och innehåller relevant information för olika kategorier av besökare.
- Informationen på hemsidan lockar till besök i nationalparken.

Riktlinjer och åtgärder

Hemsidan ska uppdateras löpande så att den bidrar till målen och att all information är relevant och aktuell.

B5 Turism och organiserad verksamhet

Det är möjligt för alla organisationer, t.ex. turismföretagare, föreningar, skolor, m.m. att bedriva organiserad verksamhet i Gotska Sandöns nationalpark. För alla arrangemang i nationalparken, stora eller små, gäller dock de generella bestämmelserna i miljöbalken om arrangörers ansvar för att motverka skada på naturen. Detta gäller även den samlade effekten av arrangemanget. En viktig del av besökarens upplevelse av Gotska Sandöns nationalpark är upplevelsen av ostördhet. Denna upplevelse är extra känslig för de störningar som ett möte med grupper kan medföra. Det är därför viktigt att planera och genomföra förvaltningen av nationalparken så att både enskilda friluftsutövare och organiserade grupper får positiva naturupplevelser under sin vistelse i nationalparken.

Mål

- Turism och annan organiserad friluftsvksamhet i nationalparken bedrivs på ett hållbart sätt i lämplig omfattning, utan att komma i konflikt med syftet för nationalparken.
- Samverkan mellan arrangörer och förvaltningen leder till ett bättre nyttjande av nationalparken, fler nöjda besökare och mindre störningar och konflikter.

Riktlinjer och åtgärder

- En god dialog upprätthålls med aktörer som organiserar verksamhet i området.
- Nyttjanderättsavtal för varumärket Sveriges nationalparker tecknas med aktörer som organiserar arrangemang i nationalparken och som vill använda varumärket. För att få teckna nyttjanderättsavtal ska aktören genomgått Länsstyrelsens utbildning om varumärket.
- Förvaltningen ska följa upp utvecklingen och effekterna av de organiserade verksamheterna.

B6 Förvaltning

B6.1 Förvaltning av nationalparken

Gotska Sandöns nationalpark förvaltas enligt 3 § nationalparksförordningen (1987:938) av Länsstyrelsen i Gotlands län. Förvaltaren svarar för det administrativa och ekonomiska ansvaret för förvaltningen och för de praktiska åtgärder som utförs enligt fastställd skötselplan. Genomförda åtgärder ska dokumenteras i SkötselDOS eller motsvarande system som anvisas av Naturvårdsverket.

B6.2 Adaptiv förvaltning

Adaptiv förvaltning innebär att man utifrån kunskapsunderlag sätter mål för vad som ska bevaras eller uppnås, beslutar om åtgärder för att uppnå dessa mål, formulerar en plan för uppföljning av mål och åtgärder, genomför åtgärder och uppföljning samt justerar åtgärderna om målen inte uppnås. Detta sker i en process som ständigt upprepas. Den adaptiva förvaltningsmodellen är en struktur som på ett systematiskt sätt gör det möjligt att erhålla ny kunskap genom sitt arbete och kunna anpassa och förändra åtgärder och mål utifrån de resultat som erhålls i en kontinuerligt lärande process. Denna skötselplan anger mål för naturtyper, arter, friluftsliv och även i viss mån för de inom nationalparken förekommande kulturmiljöerna. Det är dessa som ska uppnås genom de åtgärder som genomförs. Planen beskriver åtgärderna som bedöms behövas. Förvaltningen ska löpande utvärdera om dessa ger avsedd effekt och vid behov justera genomförandet av förvaltningen för att stärka måluppfyllelsen.

Tillståndet för naturtyper och för friluftslivet behöver bedömas regelbundet för att klargöra om målen nås. Uppföljningen av bevarandemålen och upp-

följning av besökare är basen för detta och ska genomföras enligt en fastställd uppföljningsplan för Gotska Sandöns nationalpark (samordnat med uppföljning av Natura 2000-området), se vidare avsnitt B7. Denna uppföljning kompletteras av information från tillsyn, annan inventering eller uppföljning, uppgifter om artförekomster i Artportalen och erfarenhetsmässiga bedömningar av det som inte omfattas av ovanstående. En bedömning behöver göras om målen är uppnådda/upprätthålls eller ej, samt om det sker förbättringar, försämringar eller om utvecklingen är stabil.

Efter att ha bedömt bevarandestatusen behöver orsaker till bristande status eller negativ utveckling bedömas. I detta sammanhang bedöms skötselåtgärderna genom att svara på följande frågor: Är åtgärderna de rätta? Är de utförda på korrekt sätt och med rätt omfattning? Behövs andra åtgärder?

Slutsatserna från utvärdering och lärande utgör kunskapsunderlag för vidare arbete. Efter en systematisk genomgång av måluppfyllelse och åtgärders effekter blir eventuella behov av förändringar tydliga.

I de fall åtgärder som stöds av denna plan inte anses tillräckliga för att uppnå planens mål för naturtyper och arter samt besökare ska förvaltaren påtala behov av revidering av skötselplanen.

B6.3 Fastighetsförvaltning

Till följd av regeringens proposition 1991/92:44 om riktlinjer för den statliga fastighetsförvaltningen och ombildningen av Byggnadsstyrelsen m.m. infördes 1993 en ny förordning, fastighetsförvaltningsförordningen, med bestämmelser angående förvaltningen av statliga fastigheter.

Länsstyrelsen ansvarar, på särskilt uppdrag av Naturvårdsverket, för viss fastighetsförvaltning av nationalparkens fastigheter. Uppdraget innebär sammanfattningsvis att länsstyrelsen för Naturvårdsverkets räkning förvaltar nyttjanderättsupplåtelseerna och svarar för drift och underhåll av byggnader och anläggningar m.m. En fullständig beskrivning av uppdraget finns i separat avtal. Fastighetsförvaltningen i nationalparken följer Naturvårdsverkets vägledning för fastighetsförvaltning och förvaltaren gör en särskild fastighetsförvaltningsplan där nödvändiga åtgärder listas.

B6.3.1 NÖDVÄNDIGA BYGGNADER FÖR FÖRVALTNINGEN

För att uppnå syftet med Gotska Sandöns nationalpark samt för att nå målsättningarna för besökare, behövs markytor och byggnader som har en funktion för förvaltningen. Byggnader med denna funktion finns idag framför allt inom funktionsytan Förvaltning samt i Fyrbyn (se vidare i avsnitt B1.2, samt på karta i bilaga 5 och 8). Funktioner som behöver finnas är bl.a. boende för personal, kontor, verkstäder, förvaringsytor för material och verktyg, bränsletankar m.m. Strävan skall vara att nyttja markytor och byggnader på effektivast sätt. I de fall behov inte längre finns av yta eller byggnad ska denna avvecklas och ytan tillföras zon III till gagn för besökare och natur.

B6.3.2 BYGGNADER FÖR BESÖKARE

Boende och rastning

Byggnader finns för besökares boende i Fyrbyn och på Lägerplatsen. Det är också möjligt att Tärnuddens hus framöver nyttjas för boende. Byggnader vid Nymans och Tärnudden kan göras iordning som raststugor för besökare. Avsnitt B3.7 anger målsättningar för förvaltningen av dessa byggnader. De byggnader som utgör statligt byggnadsminne skall vårdas i enlighet med skyddsföreskrifterna för detta.

Upplevelser

Gotska Sandöns byggnader är en del av öns kulturhistoria och bidrar till upplevelsevärde för besökarna. Byggnader av stort intresse hålls tillgängliga och öppna för besökare på ön. Tillgänglighet nås med hjälp av olika lösningar t.ex. genom guidningar, skyltar, informationsskrift och webbsidor, och kan variera beroende på byggnadens kulturhistoriska värde samt dess inventarier. Samverkan ska ske med Gotska Sandöns Hembygdsförening och med kultur- miljövårdande instanser i Gotlands län och Riksantikvarieämbetet.

B6.3.3 ÖVRIGA BYGGNADER

I de fall det finns byggnader som inte uppfyller någon prioriterad funktion för besökare och heller inte ingår i det statliga byggnadsminnet eller har kulturhistoriska värden, kan det dock vara aktuellt att andra aktörer och föreningar har intresse av att göra viktiga insatser för byggnaden t.ex. Gotska Sandöns Hembygdsförening och Kapellföreningen. En fortsatt samverkan kring byggnaderna är viktig. Byggnader, som inte är av kulturhistoriskt intresse och inte uppfyller någon funktion för förvaltningen eller besökare, kan avvecklas.

B7 Uppföljning och utvärdering

B7.1 Uppföljning och utvärdering i nationalparken

För att kunna utvärdera skötsel och förvaltning av nationalparken mot gällande syfte och uppsatta mål ska uppföljning och utvärdering göras i enlighet med Naturvårdsverkets riktlinjer för uppföljning av skyddade områden. Vid uppföljning ska i första hand Naturvårdsverkets och Havs- och vattenmyndighetens manualer användas. Målindikatorer för uppföljning anges inte i skötselplanen utan i särskild fastställd uppföljningsplan. Där kan indikatorer ändras över tid när ny kunskap eller nya uppföljningsbehov tillkommer.

B7.1.1 UPPFÖLJNING AV NATURTYPER OCH ARTER

Uttekade naturtyper och arters bevarandetilstånd ska följas upp regelbundet för att säkerställa att nationalparkens syften och bevarandemål nås. Detta ska samordnas med uppföljningen av Natura 2000-området. Påverkan från hotfaktorer, t.ex. invasiva arter och störning och slitage från besökare, ska

prioriteras vid uppföljningen. Uppföljning ska också genomföras för att säkerställa att vidtagna åtgärder ger avsedd effekt och att erfarenheter kan dras för att utveckla kvaliteten i skötselarbetet. Även denna ska följa Naturvårdsverkets metodik om sådan finnes. Ett urval av rödlistade eller andra arter av särskild betydelse/intresse bör följas upp med därtill lämpliga metoder.

B7.1.2 UPPFÖLJNING AV BESÖKARE

För att följa upp hur väl målsättningar för besökare nås (antal och representation) samt att besök sker inom ramen för områdets rekreativa bärkraft ska besökarantalet följas upp regelbundet på olika platser i nationalparken. Besökarstudier bör också genomföras regelbundet för att följa upp hur olika typer av besökare (med avseende på ålder, kön, etnicitet och funktionsnedsättning m.m.) upplever sitt besök och sina möjligheter att ta del av nationalparkens upplevelser. Vägledning från Naturvårdsverket ska följas.

B7.2 Tillämpning av EU:s art- och habitatdirektiv samt fågeldirektiv

Hela området som omfattas av Gotska Sandöns nationalpark är ett utpekad Natura 2000-område enligt EU:s art- och habitatdirektiv samt fågeldirektiv (92/43/EEG samt 79/409/EEG). Artikel sex i habitatdirektivet anger hur ett sådant område ska bevaras, skötas och förvaltas. Grundläggande är att ”nödvändiga åtgärder ska vidtas för att säkerställa en gynnsam bevarandestatus” hos de utpekade arterna och naturtyperna. Åtgärder i denna skötselplan ska bidra till att nödvändiga bevarandeåtgärder säkerställs. Uppföljning och utvärdering genomförs för att bedöma om planen och genomförandet av åtgärder i denna bidrar i tillräcklig grad till detta.

B7.3 Forskning och miljöövervakning

Gotska Sandöns nationalpark bör även i fortsättningen kunna utnyttjas i studie- och forskningssyften under förutsättning att inte syftet med nationalparken äventyras. Vunnen kunskap om förhållandena på ön ska av den aktuella forskningsinstansen alltid återkopplas till nationalparksförvaltningen och ligga till grund för framtida revideringar av föreskrifter och skötselplan och för bevarandet och utveckling av kulturmiljön och det biologiska kulturarvet.

Enligt nationalparksföreskrifterna är det förbjudet att utan länsstyrelsens tillstånd genomföra vetenskapliga undersökningar eller bedriva miljöövervakning som innebär markering, insamling, fångst eller annan påverkan. Under ett stort antal år har olika studier genomförts på Gotska Sandön.

B7.4 Revidering av skötselplan

Nationalparkens skötselplan bör revideras när det bedöms att den inte ger stöd till att uppnå nationalparkens syfte, målsättningar för nationalparkens besökare eller påverkan på andra värden och intressen. Naturvårdsverket beslutar om och när revidering ska ske.

Källförteckning

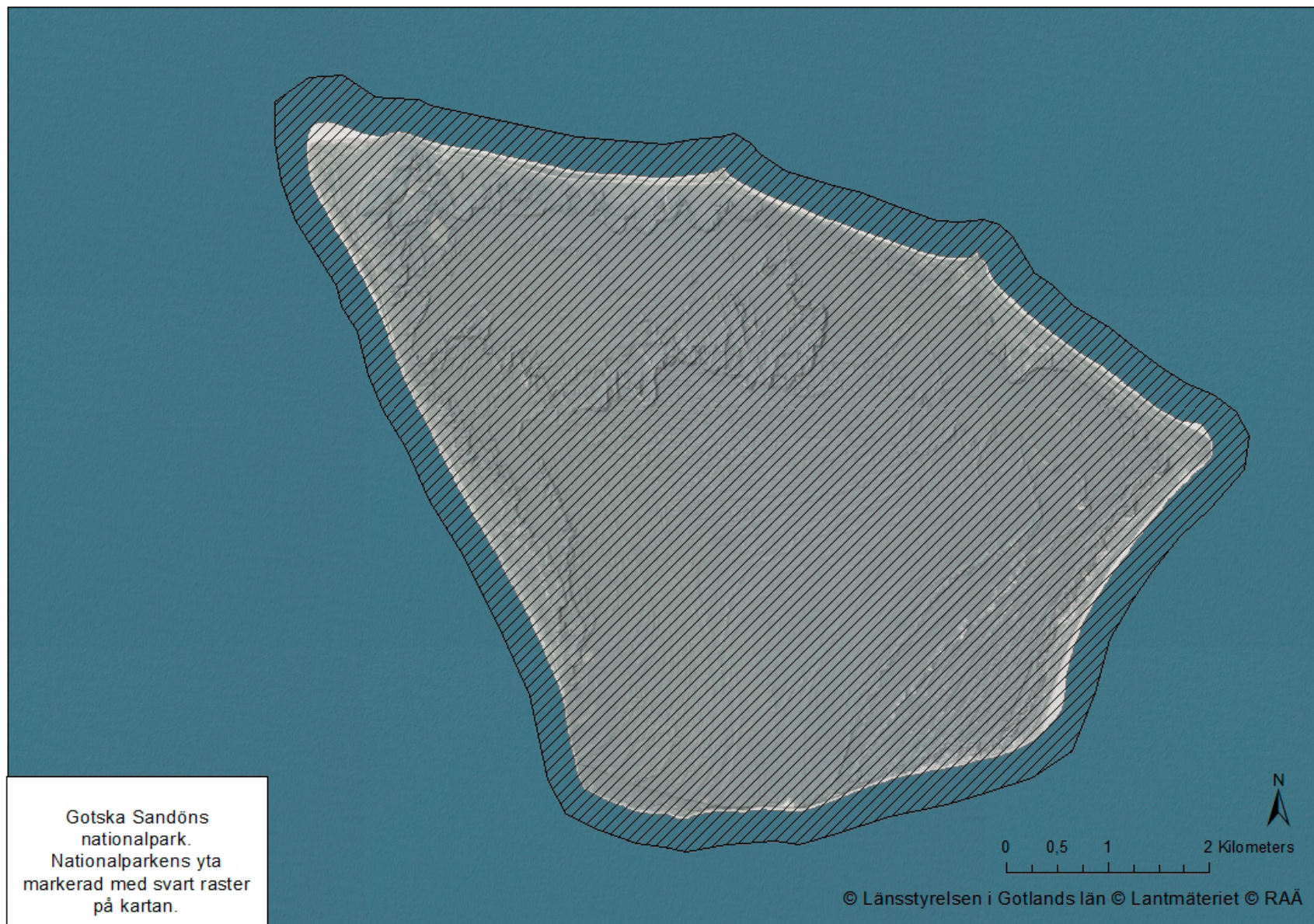
- Agrell, H. (1987). Beskrivning till jordartskartan Gotska Sandön. Serie Ae – Nr 69. SGU. Uppsala.
- Aronsson, M., Nyberg, C. och Sahlin, U (2008). DAISE – och 100 värstingar. Fauna och Flora 103 (2): 2–9.
- ArtDatabanken (1997). Faktablad: *Phallus hadriani* – Dynstinksvamp. Författare: Stellan Sunhede.
- ArtDatabanken (1997). Faktablad: *Psathyrella ammophila* – Dynspröding. Författare: Stig Jakobsson & Leif Örstadius.
- ArtDatabanken (2005). Faktablad: *Cliostomum corrugatum* – Gul dropplav. Författare: Svante Hultengren & Anders Nordin.
- ArtDatabanken (2005). Faktablad: *Dendrographa decolorans* – Grå skärelev. Författare: Ulf Arup & Svante Hultengren.
- ArtDatabanken (2005). Faktablad: *Evernia divaricata* – Ringlav. Författare: Svante Hultengren & Mats Karström.
- ArtDatabanken (2005). Faktablad: *Gyalecta carneola* – Ädelkronlav. Författare: Ulf Arup & Svante Hultengren.
- ArtDatabanken (2005). Faktablad: *Harpalus neglectus* – Dynfrölöpare. Författare: Håkan Ljungberg.
- ArtDatabanken (2005). Faktablad: *Lecanographa lyncea* – Daggklotterlav. Författare: Ulf Arup.
- ArtDatabanken (2005). Faktablad: *Lecanora sublivescens* – Blå halmlav. Författare: Ulf Arup.
- ArtDatabanken (2005). Faktablad: *Lobaria pulmonaria* – Lunglav. Författare: Svante Hultengren.
- ArtDatabanken (2005). Faktablad: *Pachnolepia pruinata* – Matt pricklav. Författare: Ulf Arup & Svante Hultengren.
- ArtDatabanken (2005). Faktablad: *Strigula jamesii* – Strigula. Författare: Ulf Arup.
- ArtDatabanken (2005). Faktablad: *Thelotrema suecicum* – Liten havstulpanlav. Författare: Göran Thor.
- ArtDatabanken (2006). Faktablad: *Bledius baudii*. Författare: Håkan Ljungberg.
- ArtDatabanken (2006). Faktablad: *Euroleon nostras* – Fläckig myrlejonslända. Författare: Hugo Andersson.
- ArtDatabanken (2006). Faktablad: *Medon dilutus*. Författare: Bengt Ehnström.

- ArtDatabanken (2006). Faktablad: *Menephilus cylindricus* – Gnagmjölbagge.
Författare: Bengt Ehnström.
- ArtDatabanken (2006). Faktablad: *Tragosoma depsarium* – Raggbock.
Författare: Lars-Ove Wikars.
- ArtDatabanken (2007). Faktablad: *Acrosathe baltica* – Baltisk sandstiletfluga.
Författare: Hans Bartsch.
- ArtDatabanken (2007). Faktablad: *Polygonum oxyspermum* – Näbbtrampört.
Författare: Margareta Edqvist.
- ArtDatabanken (2007). Faktablad: *Agnathosia sandoeensis* – Tallsvampmal.
Författare Jan Å. Jonasson.
- ArtDatabanken (2007). Faktablad: *Oxytropis pilosa* – Luddvedel.
Margareta Edqvist.
- ArtDatabanken (2008). Faktablad: *Orthotomicus longicollis* – Avlång
barkborre. Författare: Åke Lindelöw.
- ArtDatabanken (2012). Faktablad: *Horisme aemulata* – Grå strimmätare.
Författare: Claes U. Eliasson.
- ArtDatabanken (2012). Faktablad: *Pelecocera lusitanica* – Dynöronblomfluga.
Författare: Jonas Sandström.
- ArtDatabanken (2013). Faktablad: *Agenioideus ciliatus* – Rödpannad
vägstekel. Författare: Johan Abenius.
- ArtDatabanken (2015). Rödlstade arter i Sverige 2015. SLU, Uppsala.
- ArtDatabanken (2015). Faktablad: *Boros schneideri* – Smal skuggbagge.
Författare: Håkan Ljungberg.
- ArtDatabanken (2015). Faktablad: *Ergates faber* – Smedbock. Författare:
Håkan Ljungberg.
- ArtDatabanken (2015). Faktablad: *Usnea barbata* – Gropig skägglav.
- Eisen, G. & Stuxberg, A. (1868). Bidrag till kännedomen om Gotska Sandön.
Översikt Kungliga Vetenskapsakademiens Förhandlingar, nr 5, p. 353.
- Engström, A. (1926). Gotska Sandön. Albert Bonniers Förlag. Stockholm.
- Fiskeriverket (2011). Uppföljning av fredningsområdet vid Gotska Sandön
2006–2011. Rapport 2011:8.
- Föreningen Natur och Samhälle i Norden (FNSiN) (2007). Gotska Sandön –
en tvärfacklig beskrivning, 4:e rev. Upplagan. Halmstad tryckeri. Halmstad.
- Gothnier, M. & Strid, T. (2004). Dynstinksvamp funnen i Sörmland – den
svenska nordgränsen har flyttats. Svensk Bot. Tidskr. 98: 274–277.

- Gotlands museum (Opubl). Gotska Sandön 2017. Kulturhistorisk värdering byggnader och miljö. Gotlands Museum, Eva Selin och Ulrika Mebus.
- Hallberg, A, Benckert, K. & Bergström, P. (2016). Gotska Sandön Stränder, Insegling, Ankring, Sevärt. Brixham Books, Lettland ISBN 978-91-983941-0-7.
- Hultengren, S. & Stenström, J. (2007). Lavinventering på Gotska Sandön 2005 och 2006. Länsstyrelsen i Gotlands län, rapport 2007:1.
- Höjer, J. (1967). Gotska Sandöns fågelfauna. Fauna och Flora 4–5: 149–222.
- Höjer, J. (2015). *Ernobius pruinosus*, en nordeuropeisk trägnagare på Gotska Sandön (Coleoptera; Anobiidae). Ent. Tidskr. 136: 67–71.
- Höjer, J. (2015). De exotiska skalbaggar på Gotska Sandön – invandring och överlevnad. Ent. Tidskr. 136: 73–84.
- Ingmansson, G. & Petersson, J. (2006). Gotska Sandöns flora. Rindi nr 1:2006.
- Johansson, A. (2017). Brandrisk- och konsekvensanalys för Gotska Sandön. Länsstyrelsen i Gotlands län, rapport 2017:19.
- Kers, L.-E. (1976). Fönsteralger på Gotska Sandön. Svensk Botanisk Tidskrift 70: 225–230.
- Lundberg, S. (1981). Gotska Sandöns skalbaggsfauna – nyttillskott och intressanta arter. Ent. Tidskr. 102: 147–154.
- Länsstyrelsen i Gotlands län (2005). Bevarandeplan för Natura 2000-område Gotska Sandön (-Salvorev) SE0340097 Del 1.
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län (2013). Skyddad natur i ett förändrat klimat. Rapport 2013:74.
- Naturvårdsverket (1990). Skötselplan Gotska Sandöns nationalpark. Allmänna råd 90:6.
- Naturvårdsverket (2004). Kartering av skyddade områden. Kontinuerlig naturtypskartering. Rapport 5391.
- Naturvårdsverket (2007). Åtgärdsprogram för bevarande av liten havstulpanlav (*Thelotrema suecicum*). Rapport 5643, Naturvårdsverket.
- Naturvårdsverket (2009). Åtgärdsprogram för martorn 2008–2012 (*Eryngium maritimum*). Rapport 5940, Naturvårdsverket.
- Naturvårdsverket (2009). Åtgärdsprogram för näbbtrampört 2008–2010 (*Polygonum oxyspermum*). Rapport 5972, Naturvårdsverket.
- Naturvårdsverket (2012). Åtgärdsprogram skalbaggar i eklågor 2012–2016. Rapport 6507, Naturvårdsverket.
- Naturvårdsverket (2013). Åtgärdsprogram för skalbaggar på nyligen död tall, 2014–2018. Rapport 6599, Naturvårdsverket.

- Naturvårdsverket (2014). Åtgärdsprogram för steklar, myrlejonsländor och spindlar i sanddyner, 2014–2018. Rapport 6638, Naturvårdsverket.
- Naturvårdsverket (2015). Åtgärdsprogram för skalbaggar på äldre död tallved, 2014–2018. Rapport 6629, Naturvårdsverket.
- Niklasson, M. (2015). Skogshistoria och bränder på Gotska Sandön. Länsstyrelsen i Gotlands län, rapport 2015:1.
- Nordiska ministerrådet (1984). Naturgeografisk regionindelning av Norden.
- Petersson, J. (2010). Inventering av martorn (*Eryngium maritimum*) på Gotland sensommaren 2009. Länsstyrelsen i Gotlands län, rapport 2010:4.
- von Reis, J. (1981). Gotska Sandöns bebyggelse. Uddevalla (2012) ISBN 978-91-7192-659-3.
- Riksantikvarieämbetet, www.raa.se: ”Biologiskt kulturarv – växande historia” 2014.
- Siltberg, T. (1979). Gotska Sandön – skildringar. Barry Press förlag, Nyköping ISBN 91-7400-092-6.
- Sjöfartsverket, www.sjofartsverket.se.
- SMHI, www.smhi.se.
- SMHI (2015). Framtidsklimat i Gotlands län. Klimatologi nr 31, 2015.
- Säve, P.A. (1993). Sandön 1873. Stockholm. Ursprungligen införa artiklar i Gotlands Tidning 1874, nr 77–89.
- Uppsala universitet (Opubl). Kulturmiljö i naturmiljö. Antikvarisk förundersökning med fokus på Bourgströms vid S:t Anna Gotska Sandöns nationalpark”, Uppsala universitet, Campus Gotland, Kulturvård vt 2017.
- Uppsala universitet (Opubl). Antikvarisk förundersökning av inredningar och inventarier, Bourgströms jaktstuga, Gotska Sandöns nationalpark”, Uppsala universitet, Campus Gotland, Kulturvård vt 2017 Malin Stengård.
- Uppsala universitet (Opubl). Kulturhistorisk inventering och värdering av bebyggelse och bebyggelseämningar på Gotska Sandön – Fältrapport”, Uppsala universitet, Campus Gotland, Kulturvård vt 2017 Simon Langwagen.
- Uppsala universitet (Opubl). Växternas plats i kulturmiljön på Gotska Sandön”, Uppsala universitet, Campus Gotland, vt 2017, Uppsats i kulturvård, Emmy Lindblom.

Bilaga 1. Gotska Sandöns nationalpark

Bilaga 2. Utbredning av naturtyper enligt Natura 2000

Bilaga 3. Rödlistade arter i Gotska Sandöns nationalpark

(Rapporterade fynd i Artportalen t.o.m. oktober 2017, samt externa källor)

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Rödlistekategori
Däggdjur		
Knubbsäl	<i>Phoca vitulina</i>	VU*
Fåglar (häckande)		
Duvhök	<i>Accipiter gentilis</i>	NT
Sånglärka	<i>Alauda arvensis</i>	NT
Ängsplärka	<i>Anthus pratensis</i>	NT
Kungsörn	<i>Aquila chrysaetos</i>	NT
Rosenfink	<i>Carpodacus erythrinus</i>	VU
Havsörn	<i>Haliaeetus albicilla</i>	NT
Gråtrut	<i>Larus argentatus</i>	VU
Silltrut (nominatrasen)	<i>Larus fuscus fuscus</i>	NT
Svärta	<i>Melanitta fusca</i>	NT
Nötkråka	<i>Nucifraga caryocatactes</i>	NT
Lundsångare	<i>Phylloscopus trochiloides</i>	NT
Kungsfågel	<i>Regulus regulus</i>	VU
Buskskvätta	<i>Saxicola rubetra</i>	NT
Ejder	<i>Somateria mollissima</i>	VU
Småtärna	<i>Sternula albifrons</i>	VU
Stare	<i>Sturnus vulgaris</i>	VU
Kentsk tärna	<i>Thalasseus sandvicensis</i>	VU
Fjärilar		
Tallsvampmal	<i>Agnathosia sandoeensis</i>	EN
Skägglavmätare	<i>Alcis jubata</i>	NT
Smygstekellik glasvinge	<i>Bembecia ichneumoniformis</i>	NT
Sandsnedbandsvecklare	<i>Clepsis pallidana</i>	VU
Gråbinkevecklare	<i>Cochylidia heydeniana</i>	NT
Bredbandad mårefältmätare	<i>Epirrhoe galiata</i>	NT
Strecksilvermal	<i>Eteobalea tririvella</i>	CR
Piltecknad fältmätare	<i>Gagitodes sagittata</i>	NT
Grå strimmätare	<i>Horisme aemulata</i>	EN
Längsbandad strimmätare	<i>Horisme vitalbata</i>	NT
Eksvampmal	<i>Nemapogon inconditellus</i>	EN
Snedstreckad fältmätare	<i>Perizoma bifaciata</i>	NT
Glimfältmätare	<i>Perizoma hydrata</i>	NT
Gördelljasmott	<i>Pyrausta cingulata</i>	VU
Spåstelfjädermott	<i>Calyciphora albodactyla</i>	VU
Rödlätt lövmätare	<i>Scopula rubiginata</i>	NT
Vitpunkterat lundfly	<i>Sideridis albicolon</i>	VU
Skalbaggar		
Mindre timmerman	<i>Acanthocinus griseus</i>	NT
Kantad kulhalsbock	<i>Acmaeops marginatus</i>	EN

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Rödlistekategori
Svartspetsad rödrock	<i>Ampedus praeustus</i>	NT
	<i>Anogcodes rufiventris</i>	VU
Sexfläckig blombock	<i>Anoplodera sexguttata</i>	NT
Tvåfläckig snabbagge	<i>Anthicus bimaculatus</i>	NT
Sanddyngbagge	<i>Aphodius foetidus</i>	RE
Heddyngbagge	<i>Aphodius sordidus</i>	NT
Kustbarkbock	<i>Arhopalus ferus</i>	EN
Slät barkbock	<i>Asemum tenuicorne</i>	EN
Gul strandlöpare	<i>Bembidion ruficolle</i>	NT
	<i>Bledius baudii</i>	VU
	<i>Borboropora kraatzi</i>	NT
Smal skuggbagge	<i>Boros schneideri</i>	EN
Tallbarkbagge	<i>Bothrioderes bipunctatus</i>	EN
Gulfläckig praktbagge	<i>Buprestis novemmaculata</i>	VU
Skrovlig flatbagge	<i>Calitys scabra</i>	NT
Tallgångbagge	<i>Cerylon impressum</i>	VU
Brun sammetslöpare	<i>Chlaenius tristis</i>	NT
Brokig barksvartbagge	<i>Corticeus fasciatus</i>	VU
Dynskulderlöpare	<i>Cymindis macularis</i>	NT
	<i>Dryophthorus corticalis</i>	VU
Dyngrävare	<i>Dyschirius impunctipennis</i>	VU
Bred groplöpare	<i>Elaphrus uliginosus</i>	NT
Aspmögelbagge	<i>Enicmus lundbladi</i>	NT
Smedbock	<i>Ergates faber</i>	NT
Hårig blombock	<i>Etorofus pubescens</i>	NT
	<i>Euplectus tholini</i>	VU
Ädelguldbagge	<i>Gnorimus nobilis</i>	NT
	<i>Haeterius ferrugineus</i>	NT
Trädesfrölöpare	<i>Harpalus calceatus</i>	NT
Dynfrölöpare	<i>Harpalus neglectus</i>	NT
Ragghornig kamklobagge	<i>Hymenophorus doublieri</i>	VU
	<i>Lycoperdina succincta</i>	NT
	<i>Medon dilutus</i>	VU
Gnagmjölbagge	<i>Menephilus cylindricus</i>	VU
Strandblombagge	<i>Nacerdes carniolica</i>	VU
Reliktbock	<i>Nothorhina muricata</i>	NT
	<i>Opilo mollis</i>	NT
Avlång barkborre	<i>Orthotomicus longicollis</i>	VU
	<i>Pediacus depressus</i>	VU
Ekmulmbagge	<i>Pentaphyllus testaceus</i>	NT
	<i>Plegaderus dissectus</i>	NT
	<i>Plegaderus sanatus ssp. gobanzi</i>	EN
	<i>Plegaderus saucius</i>	NT
Plattkäkbagge	<i>Prostomis mandibularis</i>	EN
Korthornad ögonbagge	<i>Pseudanidorus pentatomus</i>	NT
Tallbarkbrunbagge	<i>Rushia pareyssi</i>	VU
Grön aspedbock	<i>Saperda perforata</i>	NT
Brun trädbasbagge	<i>Sphaeriestes reyi</i>	VU

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Rödlistekategori
Raggbock	<i>Temnoscheila caerulea</i>	EN
	<i>Tragosoma depsarium</i>	NT
	<i>Uloma rufa</i>	NT
	<i>Xyletinus ater</i>	NT
Steklar		
Rödpannad vägstekel	<i>Agenioideus ciliatus</i>	EN
Silversandbi	<i>Andrena argentata</i>	NT
Vindvägstekel	<i>Anoplius aeruginosus</i>	NT
Taggvägstekel	<i>Aporinellus sexmaculatus</i>	VU
Dynvägstekel	<i>Arachnospila consobrina</i>	NT
Guldsmalbi	<i>Lasioglossum aeratum</i>	NT
	<i>Pemphredon mortifer</i>	NT
Nätvingar		
Fläckig myrlejonslända	<i>Euroleon nostras</i>	VU
Liten myrlejonslända	<i>Myrmeleon bore</i>	NT
Tvåvingar		
Baltisk sandstiletfluga	<i>Acrosathe baltica</i>	EN
Dynstrimharkrank	<i>Nephrotoma quadristriata</i>	VU
Dynöronblomfluga	<i>Pelecocera lusitanica</i>	VU
Vallrovfluga	<i>Choerades igneus</i>	VU
Spindeldjur		
Knölspindel	<i>Araneus angulatus</i>	NT
Sandsnabblöpare	<i>Rhysodromus fallax</i>	NT
Kärlväxter		
Grådådra	<i>Alyssum alyssoides</i>	VU
Månlåsbräken	<i>Botrychium lunaria</i>	NT
Röd skogslilja (rödsyssla)	<i>Cephalanthera rubra</i>	VU
Ryl	<i>Chimaphila umbellata</i>	EN
Klasefibbla	<i>Crepis praemorsa</i>	NT
Martorn	<i>Eryngium maritimum</i>	EN
Ask	<i>Fraxinus excelsior</i>	EN
Knärot	<i>Goodyera repens</i>	NT
Solvända	<i>Helianthemum nummularium</i>	NT
Bergjohannesört	<i>Hypericum montanum</i>	NT
Slätterfibbla	<i>Hypochaeris maculata</i>	VU
Tofsäxing	<i>Koeleria glauca</i>	EN
Timjansnyltrot	<i>Orobanche alba</i>	NT
Luddvedel	<i>Oxytropis pilosa</i>	EN
Majviva	<i>Primula farinosa</i>	NT
Toppjungfrulin	<i>Polygala comosa</i>	VU
Näbbtrampört	<i>Polygonum oxyspermum</i>	EN
Backsmörblomma	<i>Ranunculus polyanthemos</i>	NT
Backtimjan	<i>Thymus serpyllum</i>	NT
Klittviol	<i>Viola tricolor ssp. curtisii</i>	VU
Skogsalm	<i>Ulmus glabra</i>	CR
Kärlväxter, äldre uppgifter		
Klätt (1937)	<i>Agrostemma githago</i>	NT

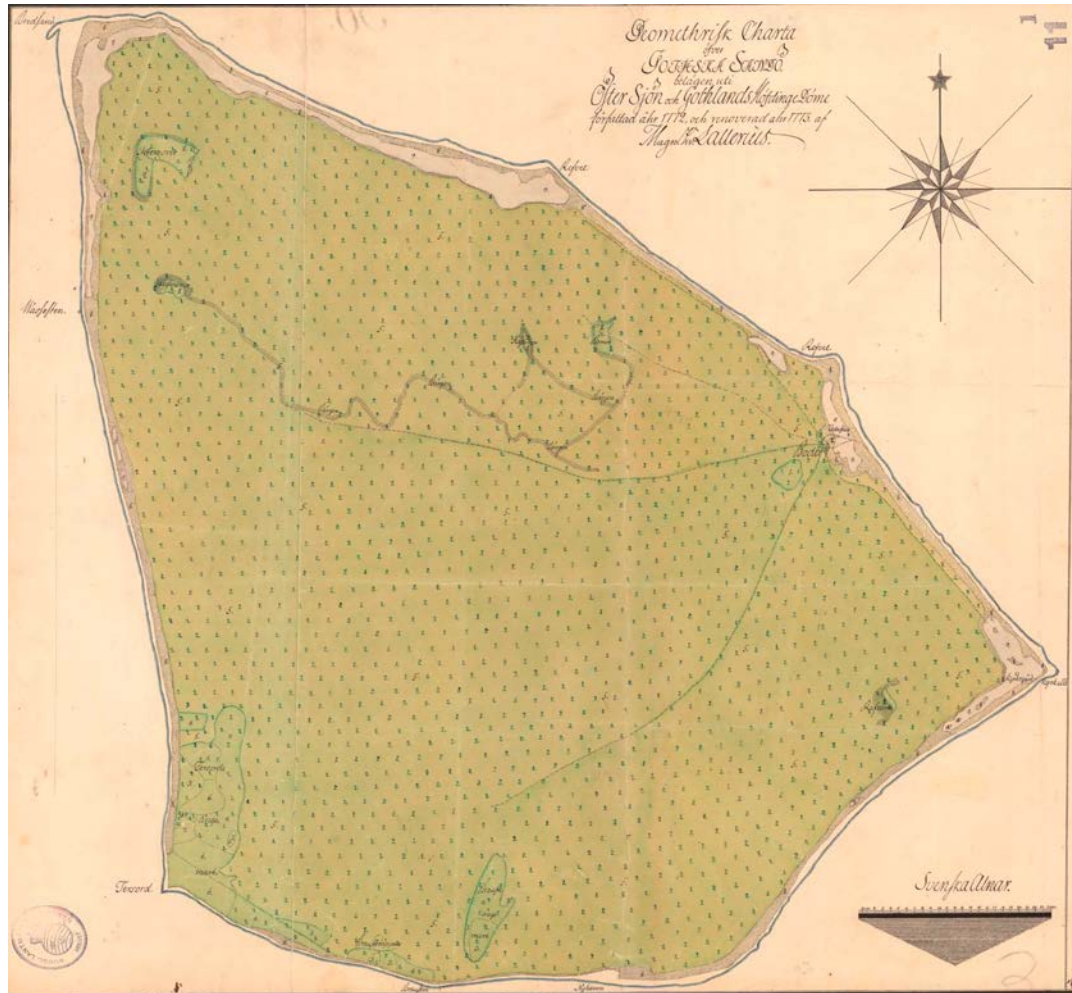
Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Rödlistekategori
Åkerkulla (1868)	<i>Anthemis arvensis</i>	NT
Kösa (1907)	<i>Apera spica-venti</i>	NT
Paddfot (1934)	<i>Asperugo procumbens</i>	NT
Rödsäv (1938)	<i>Blysmus rufus</i>	NT
Råglosta (1901)	<i>Bromus secalinus</i>	EN
Vit sminkrot (1937)	<i>Buglossoides arvensis</i> var. <i>arvensis</i>	NT
Östersjömålla (1903)	<i>Chenopodium striatiforme</i>	EN
Riddarsporre (1977)	<i>Consolida regalis</i>	NT
Bolmört (1921)	<i>Hyoscyamus niger</i>	NT
Strandlummer (1950)	<i>Lycopodiella inundata</i>	NT
Gråfingerört (1921)	<i>Potentilla incana</i>	EN
Lavar		
Orangepudrad klotterlav	<i>Alyxoria ochrocheila</i>	NT
Liten sönderfallslav	<i>Bactrospora corticola</i>	NT
Stor sönderfallslav	<i>Bactrospora dryina</i>	EN
Blyertslav	<i>Buellia violaceofusca</i>	NT
Skuggorangelav	<i>Caloplaca lucifuga</i>	NT
Kolflarnlav	<i>Carbonicola anthracophila</i>	NT
Parknål	<i>Chaenotheca hispidula</i>	NT
Dvärgbägarlav	<i>Cladonia parasitica</i>	NT
Gul dropplav	<i>Cliostomum corrugatum</i>	NT
Stiftgelélav	<i>Collema furfuraceum</i>	NT
Aspgelélav	<i>Collema subnigrescens</i>	NT
Parasitsotlav	<i>Cyphelium sessile</i>	VU
(Sydlig) Ladlav	<i>Cyphelium tigillare</i>	NT
Ringlav	<i>Evernia divaricata</i>	VU
Ädelkronlav	<i>Gyalecta carneola</i>	VU
Mörk kraterlav	<i>Gyalecta truncigena</i>	VU
Vedskivlav	<i>Hertelidea botryosa</i>	NT
Ekpricklav	<i>Inoderma byssaceum</i>	VU
Gammelekslav	<i>Lecanographa amylacea</i>	VU
Daggklotterlav	<i>Lecanographa lyncea</i>	CR
Blå halmlav	<i>Lecanora sublivescens</i>	VU
Lunglav	<i>Lobaria pulmonaria</i>	NT
Ädellav	<i>Megalaria grossa</i>	EN
Liten ädellav	<i>Megalaria laureri</i> (<i>Catinaria</i>)	EN
Västlig njurlav	<i>Nephroma laevigatum</i>	VU
Stiftklotterlav	<i>Opegrapha vermicellifera</i>	NT
Matt pricklav	<i>Pachnolepia pruinata</i>	NT
Fransrosettlav	<i>Physcia leptalea</i>	VU
Askvårtlav	<i>Pyrenula nitidella</i>	EN
Hjälmbrosklav	<i>Ramalina baltica</i>	NT
Rännformig brosklav	<i>Ramalina calicaris</i>	VU
Trubbig brosklav	<i>Ramalina obtusata</i>	VU
Småflikig brosklav	<i>Ramalina sinensis</i>	NT
Vedflamlav	<i>Ramboldia elabens</i>	NT
Skriftskärelav	<i>Schismatomma graphidioides</i>	EN

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Rödlistekategori
Rosa skärelav	<i>Schismatomma pericleum</i>	NT
Strigula	<i>Strigula jamesii</i>	EN
Liten havstulpanlav	<i>Thelotrema suecicum</i>	NT
Gropig skägglav	<i>Usnea barbata</i>	VU
Mossor		
Vedtrappmossa	<i>Anastrophyllum hellerianum</i>	NT
Kornknutmossa	<i>Odontoschisma denudatum</i>	NT
Svampar		
Ekskinn	<i>Aleurodiscus disciformis</i>	NT
Rotsopp	<i>Caloboletus radicans</i>	NT
Skrovelskinn	<i>Crustomyces subabruptus</i>	VU
Liten diskröksvamp	<i>Disciseda candida</i>	VU
Oxtungssvamp	<i>Fistulina hepatica</i>	NT
Liten jordstjärna	<i>Geastrum minimum</i>	VU
Dvärgjordstjärna	<i>Geastrum schmidelii</i>	NT
Räfflad nagelskivling	<i>Gymnopus fusipes (tidigare Collybia)</i>	NT
Sprickborstskinn	<i>Hymenochaetopsis corrugata</i>	VU
Dynskål	<i>Peziza ammophila</i>	VU
Dynstinksvamp	<i>Phallus hadriani</i>	VU
Tallticka	<i>Phellinus pini</i>	NT
Stor aspticka	<i>Phellinus populicola</i>	NT
Tungticka	<i>Piptoporus quercinus</i>	EN
Vit aspticka	<i>Polyporus pseudobetulinus</i>	VU
Dynspröding	<i>Psathyrella ammophila</i>	NT
Kronskål	<i>Sarcosphaera coronaria</i>	NT
Stjälkröksvamp	<i>Tulostoma brumale</i>	NT
Fransig stjälkröksvamp	<i>Tulostoma fimbriatum</i>	EN
Grå stjälkröksvamp	<i>Tulostoma kotlabae</i>	EN
Vindlad klockmurkla	<i>Verpa bohemica (Ptychoverpa)</i>	NT

RE – Nationellt utdöd, CR – akut hotad, EN – starkt hotad, VU – sårbar, NT – missgynnad, DD – kunskapsbrist (ArtDatabanken 2015)

*gäller Östersjöbeståndet

Bilaga 4. Karta över Gotska Sandön från 1772 av lantmätare Magnus Israel Lallerius

Bilaga 5. Byggnader och anläggningar på Gotska Sandön

Byggnader och anläggningar på Gotska Sandön redovisas i tre tabeller. På efterföljande kartor, markeras byggnader och anläggningar med vit numrering enligt tabellerna. Två områden, som ingår i det statliga byggnadsminnet, är markerade med vit streckad linje på två kartor. Fornlämningar och kulturhistoriska lämningar syns i rött på kartorna. Vissa byggnader och anläggningar är med både i bilaga 5 och bilaga 6.

Tabell 1. Byggnader och anläggningar ägda/disponerade av Naturvårdsverket inom fastigheten Gotska Sandön 1:1.

Nr	Byggnad	År	Fasad	Takmaterial	SBM	Funktion
1	Litt A, Fyrbyn	1859	Knuttimmer med träpanel	Tegel, enkupigt	SBM	Personalbostad
2	Litt B, Fyrbyn	1893	Knuttimmer med träpanel	Tegelimiterad plåt	SBM	Uthyrning turism
3	Litt C, Fyrbyn	1867	Massivt ramverk med träpanel	Tegelimiterad plåt	SBM	Uthyrning turism
4	Litt D, Fyrbyn	1859	Knuttimmer med träpanel	Tegel, enkupigt	SBM	Personalbostad
5	Litt E, Fyrbyn	1939	Prefab med träpanel, Boro	Tegel, enkupigt		Personalbostad
6	Litt F, skolan, Fyrbyn	1939	Prefab med träpanel, Boro	Tegel, enkupigt	SBM	Museum/ Personalbostad
7	Skärmtak båtar		Stolphus	Tegel, enkupigt		Båthus
8	Bagarstuga Fyrbyn	1878	Massivt ramverk med träpanel	Papptak	SBM	Konferenssal
9	Reningsverk	1998	Regel med panel	Tegel, enkupigt		Reningsverk
10	Förråd, västra Fyrbyn	1860	Regel med panel	Tegel, enkupigt	SBM	Förråd, personal
11	Förråd, östra Fyrbyn	?	Regel med panel	Tegel, enkupigt	SBM	Förråd Litt B övernattningsrum
12	Lillebo		Regel med panel	Papptak		Övernattningsrum
13	Tottebo	1932	Regel med panel	Papptak		Personalbostad
14	Telestation		Regel med panel			Hembygdsförening, övernattningsrum
15	Jordkällare	1890	Betong	Torv		Källare
16	Sommarbo		Regel med panel			Lekstuga
17	TC dubbelt, bakom Litt D		Regel med panel	Papptak	SBM	Torrpass
18	TC dubbelt, bakom Litt C		Regel med panel	Papptak	SBM	Torrpass
19	Signalmast		Rundvirke			Signalmast
20	Pappersförråd		Stålregel med plåt	Plåt		Förråd, förvaltning
21	Virkesförråd	1964	Regel med panel	Aluminiumplåt		Förråd, förvaltning
22	Brännbod (f.d. Raketbod)	?	Regel med panel			Förråd, mellanlagring återvinning
23	Båthus	?	Regel med panel	Aluminiumplåt		Båthus/ samlingslokal
24	Runes förråd	2011	Stålregel med plåt	Plåt		Maskinhall

Nr	Byggnad	År	Fasad	Takmaterial	SBM	Funktion
25	Såghus	1994	Regel med panel	Aluminiumplåt		Sågverk
26	Kompostanläggning		Regel med panel	Aluminiumplåt		Kompostanläggning
27	Förråd Liljas dal		Stålregel med plåt	Korrugerad plåt		Förråd, byggmaterial och sopor
28	Brandförråd/garage		Korrugerad plåt	Korrugerad plåt		Garage/förråd
29	Oljetank 50 m ³		Stål			Oljetank
30	Reservkraftscontainer	2012	Stålpåt	Korrugerad aluminium		Reservkraftsaggregat
31	Reservkraft fristående	2011	Stålpåt	Stålpåt		Reservkraftsaggregat
32	F.d. militärförråd (norr om oljetank)		Stålregel med plåt	Korrugerad plåt		Förråd
33	Drivmedelsförråd	1997	Stålregel med plåt	Plåt		Bränsleförråd
34	Tomtebo		Regel med spån av trä	Papptak	SBM	Kulturbyggnad
35	Sälgömsle		Plank	Saknas		Plank med trall
36	Spång vid Säludden		Träplank	Saknas		
37	Tärnuddsbaracken		Regel med panel	Korrugerad aluminium		F.d. militär barack, besöksverksamhet
38	Bagarstuga, Tärnudden		Massivt ramverk med panel	Papptak		Kulturbyggnad
39	TC Tärnudden		Regel med panel	Papptak		Torrpass
40	Nymans 1, lillstuga	1926	Regel med panel	Papptak		Besöksverksamhet
41	Nymans 2, storstuga		Regel med panel	Papptak		Besöksverksamhet
42	Nymans 3, uthus		Regel med panel	Papptak		Besöksverksamhet
43	TC/förråd Nymans		Regel med panel	Papptak		Torrpass/förråd
44	Handpump Nymans		Gjutjärnspump			Vattenpump
45	Bourgströms stuga		Regel med panel	Papptak	SBM	Kulturbyggnad
46	Förråd Bourgströms		Regel med panel	Papptak	SBM	Kulturbyggnad
47	Källare Bourgströms		Regel med panel	Papptak	SBM	Kulturbyggnad
48	Brunn Bourgströms		Trähuv			Ej fungerande brunn
49	Båthus Bourgströms		Regel med panel	Papptak	SBM	Kulturbyggnad
50	Madams hus		Knuttimrat	Faltak (brädtak)		Kulturbyggnad
51	Östra skogshuggarbaracken		Knuttimrat	Papptak	SBM	Kulturbyggnad
52	Veterinärens		Knuttimrat, ruin	Saknas		Kulturminne
53	Visthusbod/"Gottbergs fängelse"		Knuttimrat	Faltak (brädtak)	SBM	Kulturbyggnad
54	TC Gamla Gården		Regel med panel	Papptak		Torrpass
55	Valfrid	1962	Regel med panel, isolerad	Aluminiumplåt		Uthyrningsstuga, turism
56	Vandrarhem		Regel med panel, isolerad	Korrugerad eternit, papp och "fuskfaltak"		Uthyrningsrum, turism
57	Matsal		Regel med panel	Korrugerad eternit		Matsal för turism
58	Servicehus	1972	Regel med panel	Korrugerad aluminium		Kokhus och torr-förråd för turism
59	Minan	1994	Regel med panel, isolerad	Tegel, enkupigt		Uthyrningsstuga, turism
60	Snabb	1994	Regel med panel, isolerad	Tegel, enkupigt		Uthyrningsstuga, turism
61	Kanonen	1994	Regel med panel, isolerad	Tegel, enkupigt		Uthyrningsstuga, turism

Nr	Byggnad	År	Fasad	Takmaterial	SBM	Funktion
62	Madame		Regel med panel, isolerad	Tegel, enkupigt		Uthyrningsstuga, turism
63	Lyran		Regel med panel, isolerad	Tegel, enkupigt		Uthyrningsstuga, turism
64	Lillian		Regel med panel, isolerad	Tegel, enkupigt		Uthyrningsstuga, turism
65	Albertina/Anders		Regel med panel, isolerad	Tegel, enkupigt		Uthyrningsstuga, turism
66	Maria/Petter		Regel med panel, isolerad	Tegel, enkupigt		Uthyrningsstuga, turism
67	Fanny/Gunnar	1998	Regel med panel, isolerad	Tegel, enkupigt		Uthyrningsstuga, turism
68	Olga/Oskar	1998	Regel med panel, isolerad	Tegel, enkupigt		Uthyrningsstuga, turism
69	Hulda/Kalle	1998	Regel med panel, isolerad	Tegel, enkupigt		Uthyrningsstuga, turism
70	Gottbergs lada	1823	Knuttimrat	Faltak (brädtak)	SBM	Kulturbyggnad
71	TC lägerplatsen syd, mitt	1978	Regel med panel	Korrugerad plast		Torrdass
72	TC lägerplatsen, norr	1989	Regel med panel	Korrugerad plast		Torrdass
73	Ryska kyrkogården		Inhägnad och kors			Kulturminne
74	Lottabaracken Höga Åsen		Regel med panel, isolerad			Telestation (ej markerad på karta)
75	Hörlins stuga		Regel med panel	Papptak		Besöksverksamhet
76	Rälsboden		Regel med panel	Saknas		Kulturminne, ruin
77	Kabelbod		Regel med panel	Papptak	SBM	Kulturbyggnad
78	Maskinverkstad	1972	Korrugerad aluminium på regel	Korrugerad aluminium		Verkstadsbyggnad, fordonsreparation
79	Gummiverkstad (tidigare Svarvboden, innan dess oljeförråd)		Regel med panel			Verkstadsbyggnad, gummireparation
80	Snickeri		Plåtfasad på regel med panel	Korrugerad aluminium		Snickeri/ personalbostad
81	Bastu (f.d. uthus flyttat från Tomtebo)					Bastu
84	Bourgströms mausoleum		Betong	Betong (se fornlämningskarta)		Kulturbyggnad
87	Gottbergs andra lada			Trä		Besöksverksamhet
91	Tomtebo f.d. jordkällare					Besöksverksamhet
92	Bourgströms träsyll				SBM	Besöksverksamhet
93	Gamla gården f.d. brunn					Besöksverksamhet
94	Tärnudden f.d. brunn					Besöksverksamhet
95	Gamla gården f.d. jordkällare					Besöksverksamhet
96	Lägerplatsen sopbod					Besöksverksamhet
97	"Herrgården"	1750-tal	Husgrund			Besöksverksamhet
98	Västra skogshuggarbaracken		Husgrund			Besöksverksamhet
100	Norrlänningarna		Husgrund/ruin			Besöksverksamhet
101	Bourgströms iskällare		Husgrund/ruin			Besöksverksamhet
102	Timrad grop		Vid Bourgströms mausoleum			(ej med på karta)

Tabell 2. Byggnader och anläggningar ägda/disponerade av andra än Naturvårdsverket inom fastigheten Gotska Sandön 1:1.

Nr	Byggnad	Ägare	Fasad	Takmaterial	SBM
82	Norra fyren	Sjöfartsverket		Kopparplåt	SBM
83	Kapell	Kapellföreningen	Knuttimrat	Faltak (brädtak)	
85	Väderstation	SMHI			
86	Telemast	Telia		(ej markerad på karta)	
88	Kyrkuddens fyr	Sjöfartsverket			
89	Hamnuddens fyrmast	Sjöfartsverket			
99	Manuell obskur	SMHI			

Byggnad = bruksnamnet på byggnaden/anläggningen

SBM = statligt byggnadsminne

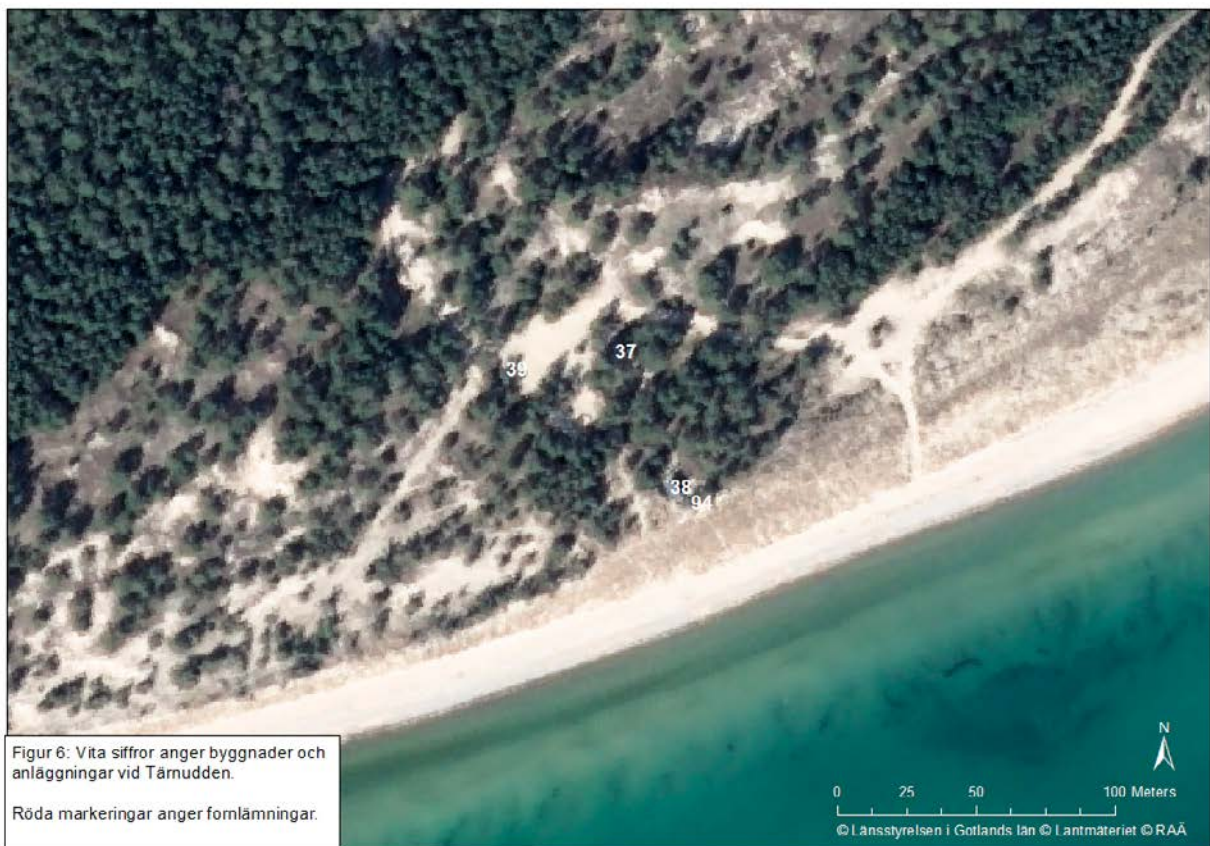
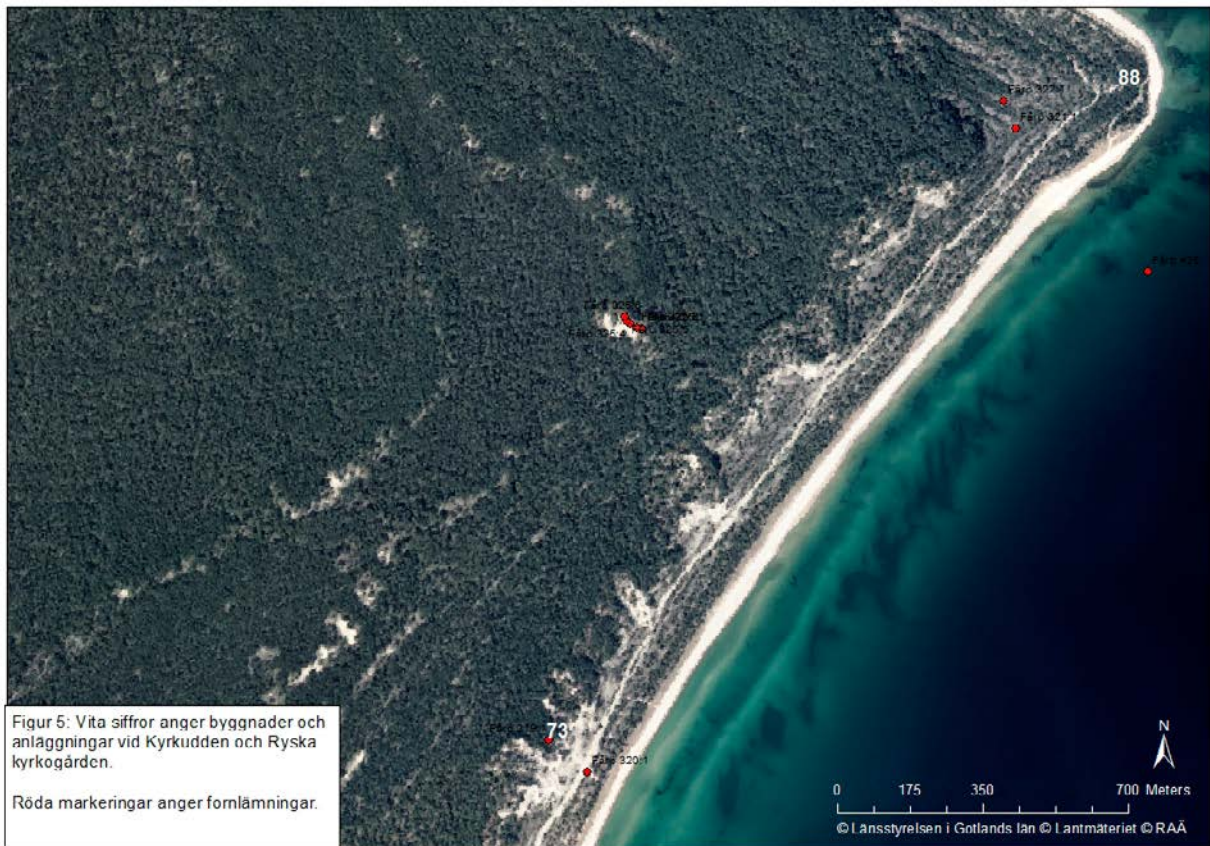
Funktion = beskriver anläggningens övergripande användningsområde 2017

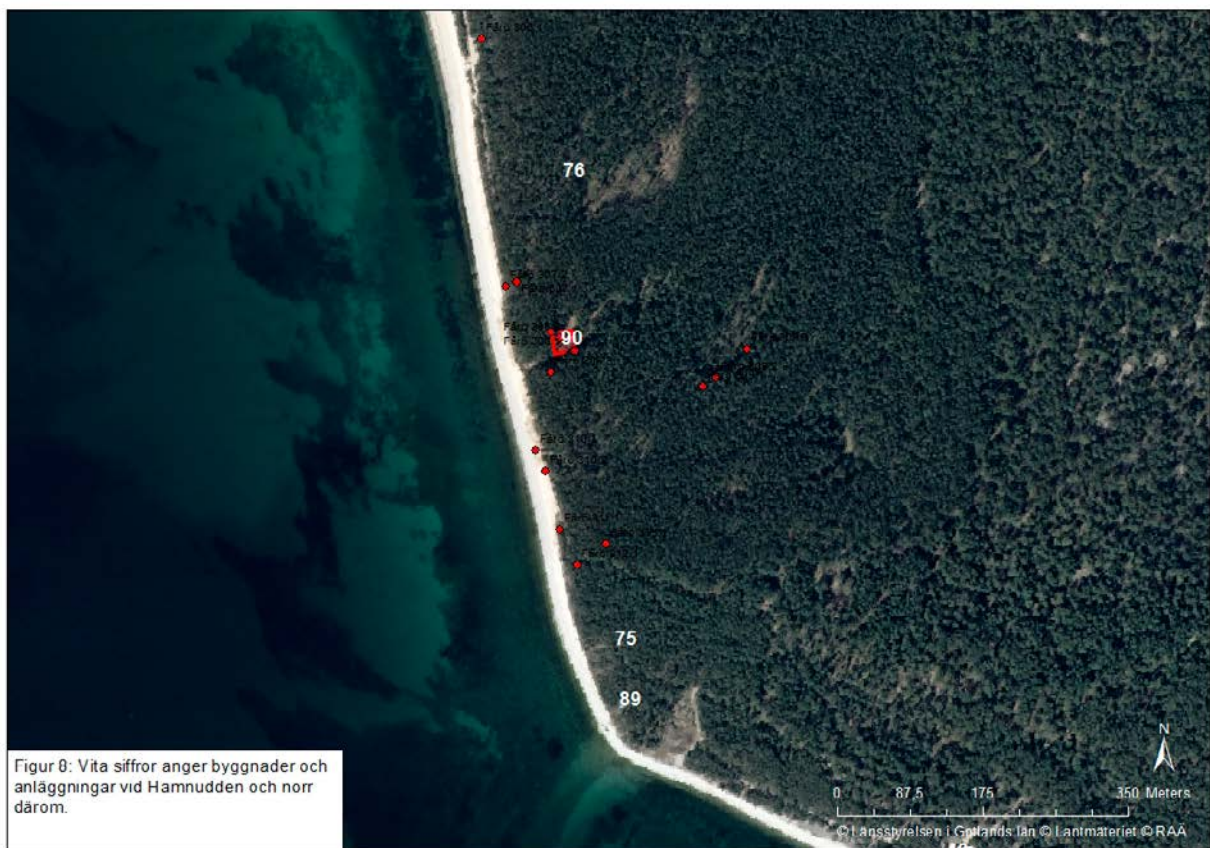
Tabell 3. Byggnader och anläggningar inom fastigheten Gotska Sandön 1:2 (ingår ej i nationalparken).

Nr	Byggnad	Ägare
90	Kyrkogården, Söderlunds mausoleum	Norra Gotlands pastorat

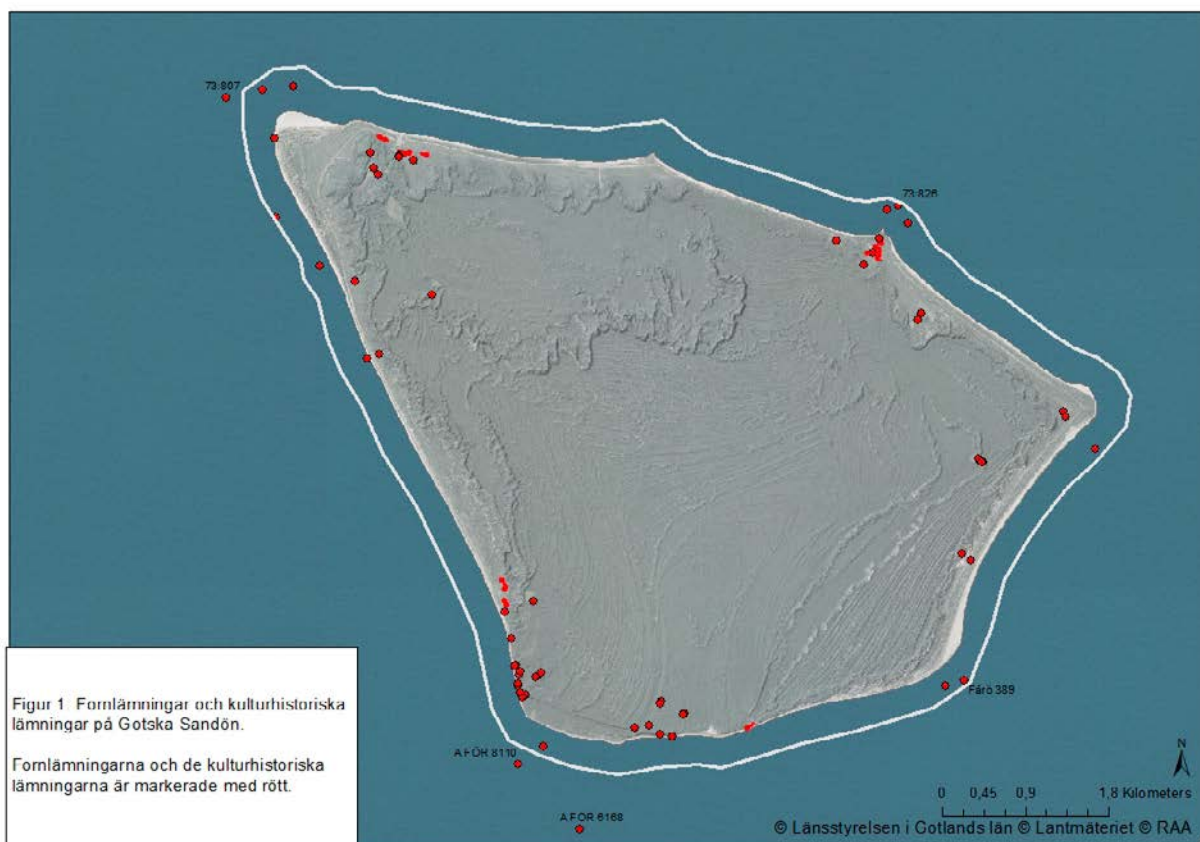
Bilaga 6. Fornlämningar på eller invid Gotska Sandön enligt RAÄ

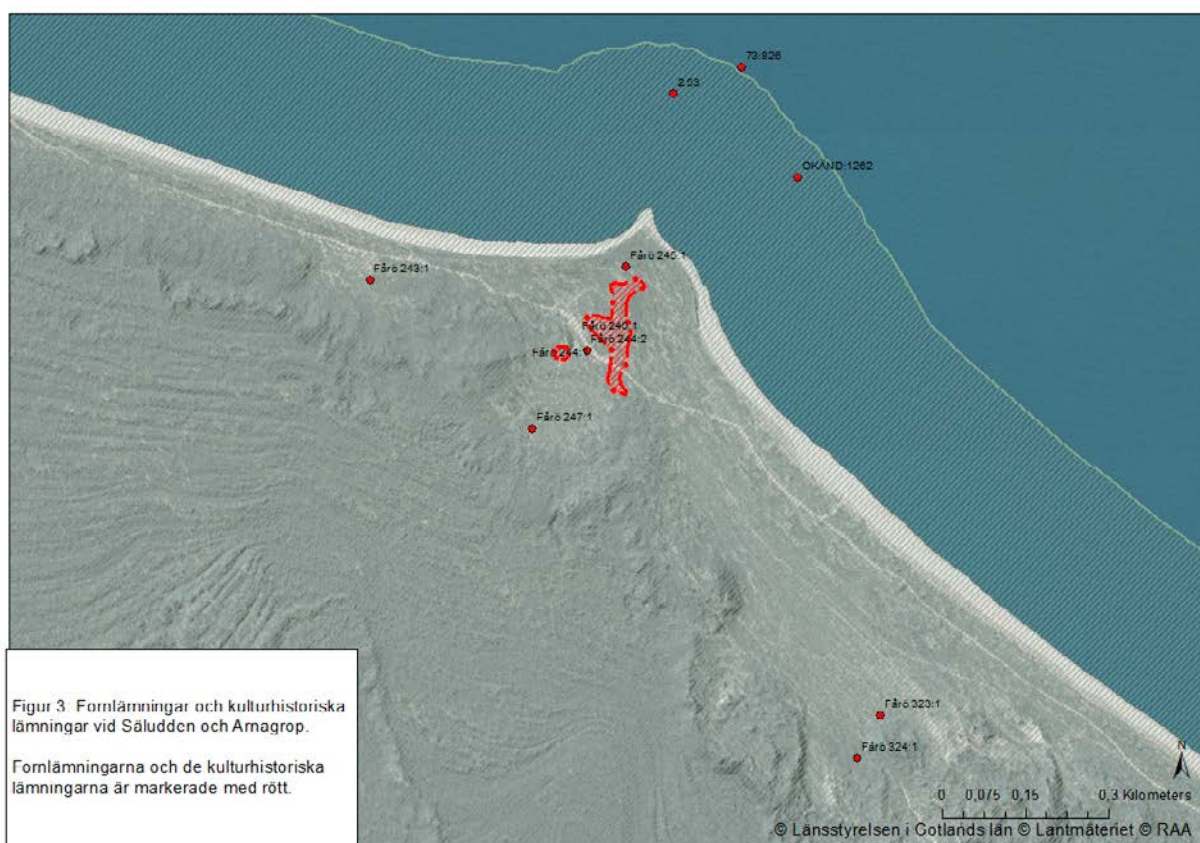
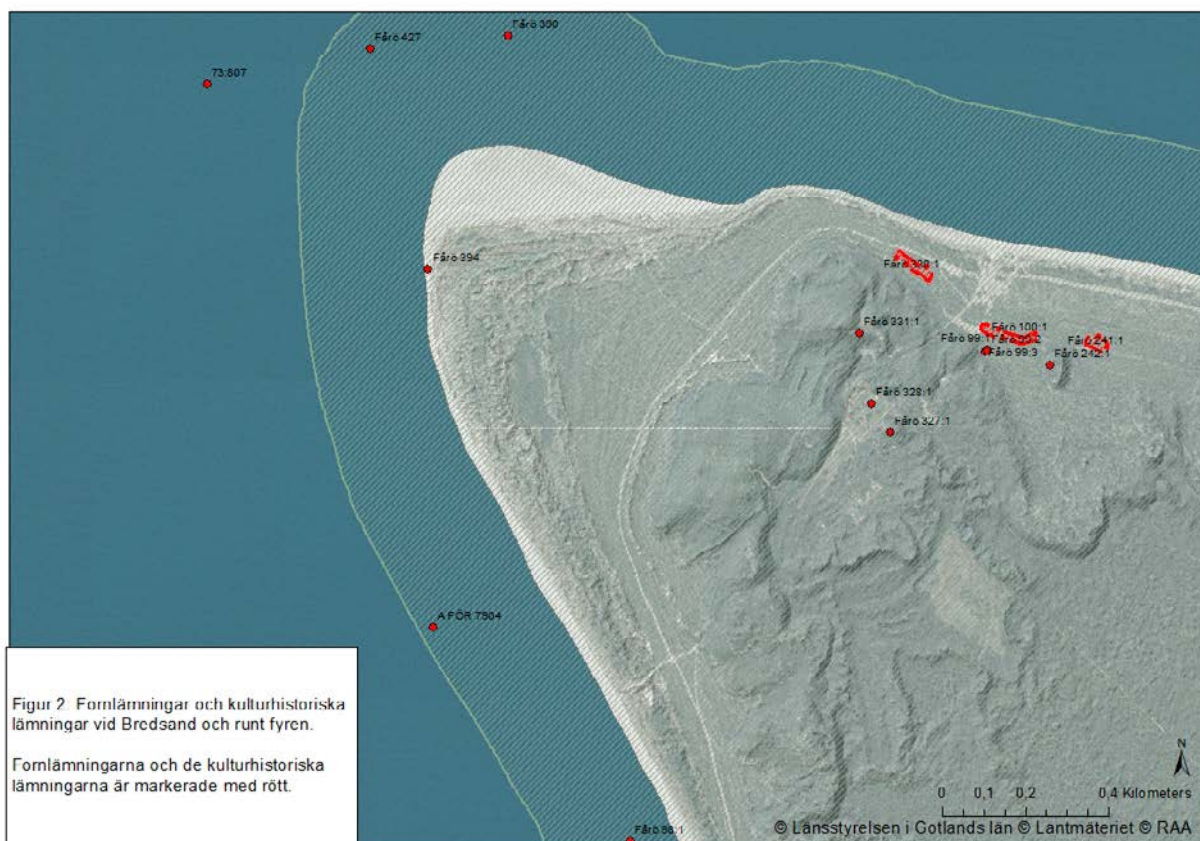
Fornlämningarna och de kulturhistoriska lämningarna markeras med röd färg (plats eller utbredning) och med siffror i svart i efterföljande kartunderlag.

Tabell 1. Fornlämningar och kulturhistoriska lämningar på Gotska Sandön.

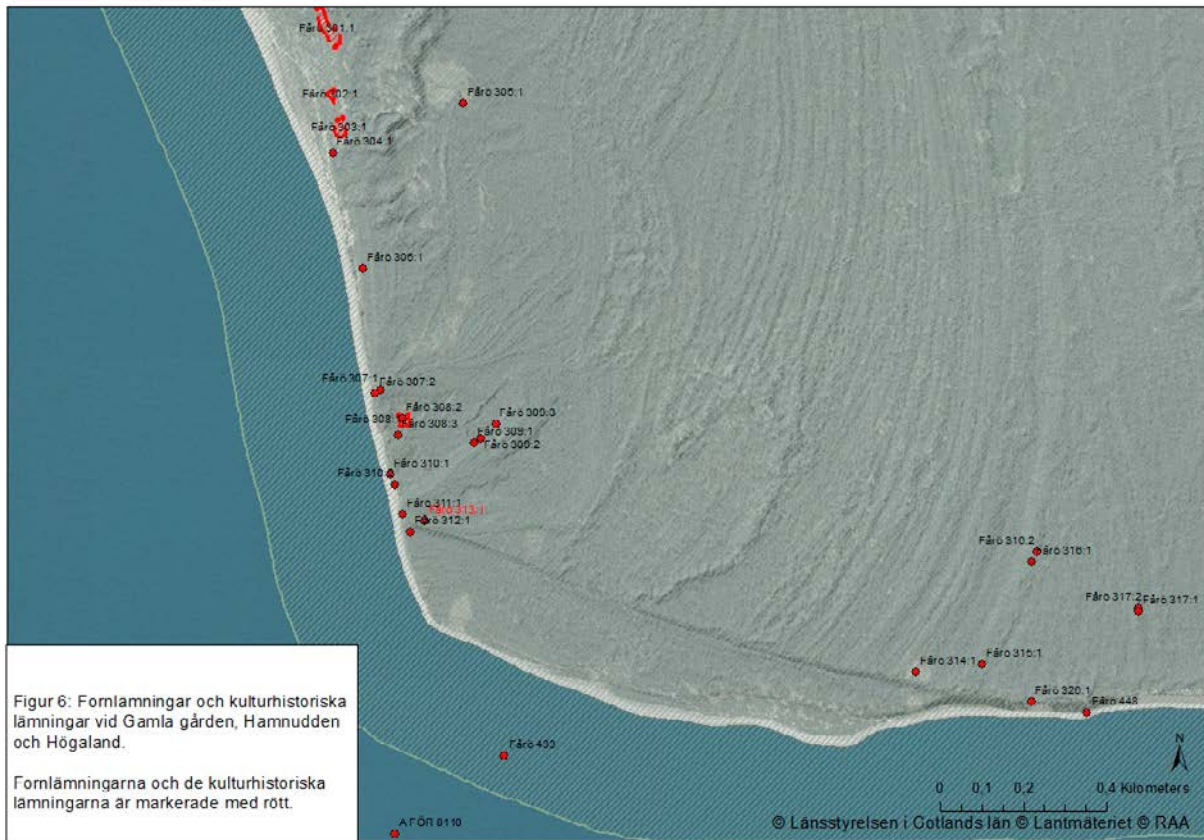
Fornminnesnummer	Beskrivning
RAÄ Fårö 98:1	stenblock med egennamn, <i>Torparstugan</i>
RAÄ Fårö 99:1–3	stensamlingar
RAÄ Fårö 100:1	område med 11 stensamlingar
RAÄ Fårö 241:1	område med ca 70 stensamlingar
RAÄ Fårö 242:1	grav markerad med kiselstenar
RAÄ Fårö 243:1	tall med egennamn, <i>Sälutkikstallen</i>
RAÄ Fårö 244:1–2	begravningsplats, fynd av skelett, <i>Kyrkogården</i> (Säludden)
RAÄ Fårö 245:1	vädersågsruin
RAÄ Fårö 246:1	område med bebyggelselämningar (fiskeläge) bestående av 22 husgrunder, 15 härdar och 1 vall, fynd av vikingatida och medeltida föremål samt flera påträffade skelett
RAÄ Fårö 247:1	fyndplats för sköldbuckla av järn
RAÄ Fårö 248:1	stensamling
RAÄ Fårö 249:1	flyttblock med egennamn, <i>Vassesten</i>
RAÄ Fårö 250:1	skärvstenspackning (boplatslämning)
RAÄ Fårö 301:1	boplatsområde bestående av 20-tal härdpackningar
RAÄ Fårö 302:1	boplatsområde bestående av 4 skärvstenspackningar
RAÄ Fårö 303:1	boplatsområde bestående av skärvstenslager och en grop med bl.a. flintavfall och keramik
RAÄ Fårö 304:1	skärvstenspackning (boplatslämning)
RAÄ Fårö 305:1	skärvstenspackning, uppgift om (boplatslämning)
RAÄ Fårö 306:1	skärvstenschög
RAÄ Fårö 307:1–2	2 stensättningar (gravar)
RAÄ Fårö 308:1–3	kyrkogård med mausoleum (<i>Söderlunds</i>) samt fyndplatser för flintdolkar
RAÄ Fårö 309:1–3	2 stensättningar (gravar), skärvstenschög
RAÄ Fårö 310:1–2	stensättning (grav), skärvstenschög
RAÄ Fårö 311:1	stensättning (grav)
RAÄ Fårö 312:1	gravfält med 5 stensättningar (gravar)
RAÄ Fårö 313:1	vädersågsruin
RAÄ Fårö 314:1	mausoleum (<i>Bourgströms</i>)
RAÄ Fårö 315:1	stensättning (grav)
RAÄ Fårö 316:1–2	2 stensättningar (gravar)
RAÄ Fårö 3171–1	2 stensättningar (gravar)
RAÄ Fårö 318:1	boplatsområde bestående av skörbränd sten och bränd flinta
RAÄ Fårö 319:1	ödekyrkogård, <i>Ryska kyrkogården</i>
RAÄ Fårö 320:1	2 ryska kanoner från ryska ångklippern <i>Wsadnik</i>
RAÄ Fårö 321:1	stensättning (grav)
RAÄ Fårö 322:1	skärvstenschög
RAÄ Fårö 323:1	tall med ristning (culture modified tree CMT)

Fornminnesnummer	Beskrivning
RAÄ Fårö 324:1	skärvstenshög, fynd av medeltida keramik
RAÄ Fårö 325:1–6	6 tallar med ristningar (CMT)
RAÄ Fårö 326:1–3	3 härdar/skärvstenshögar, uppgift om
RAÄ Fårö 327:1	stensättning (grav)
RAÄ Fårö 328:1	rysk kanon från ryska ångklippern <i>Wsadnik</i>
RAÄ Fårö 329:1	härd/skärvstenshög, uppgift om
RAÄ Fårö 330:1	område med 6 stensamlingar
RAÄ Fårö 331:1	fyr
RAÄ Fårö 389	förlisningsuppgift <i>Indiane</i> 1851
RAÄ Fårö 390	förlisningsuppgift <i>Emelyn</i> 1858
RAÄ Fårö 391	förlisningsuppgift <i>Catharina</i> 1861
RAÄ Fårö 394	fartygs-/båtlämning
RAÄ Fårö 427	förlisningsuppgift <i>Conferentsraad Clasen</i> 1859
RAÄ Fårö 433	förlisningsuppgift <i>Viatka</i> 1867
RAÄ Fårö 448	fyndplats för skelett (ung kvinna, ca år 1810)
RAÄ Fårö 2:53	förlisningsuppgift <i>Svea</i> 1911
RAÄ Fårö 73:807	förlisningsuppgift <i>Svea</i> 1911
RAÄ Fårö 73:826	förlisningsuppgift <i>Willy</i> 1920
RAÄ Fårö okänd:1262	förlisningsuppgift <i>Fritz</i> 1877

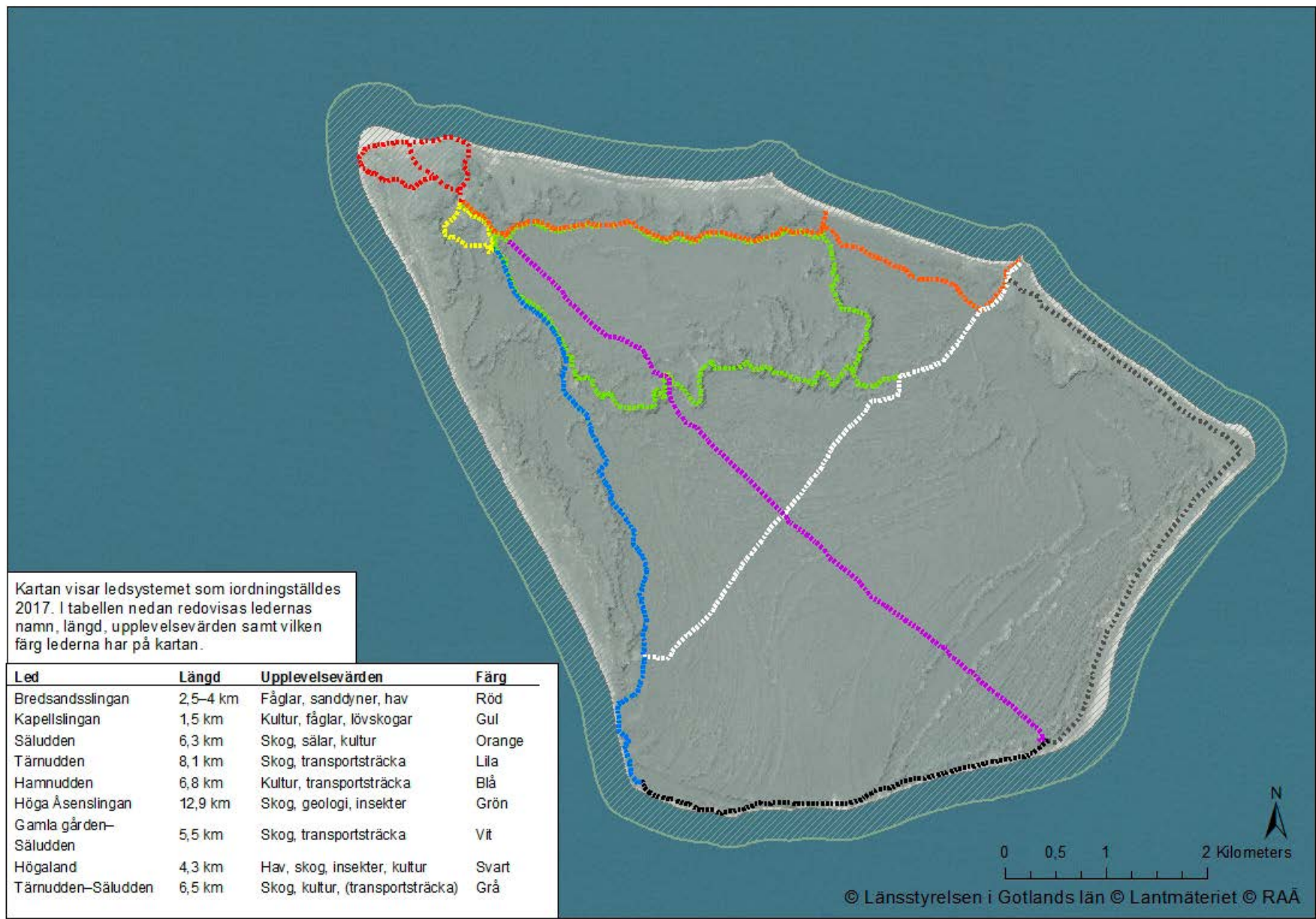

Bilaga 7. Vandringsleder

Bilaga 8. Zonering

Bilaga 9. Skötselområden

Bilaga 10. Cykelleder

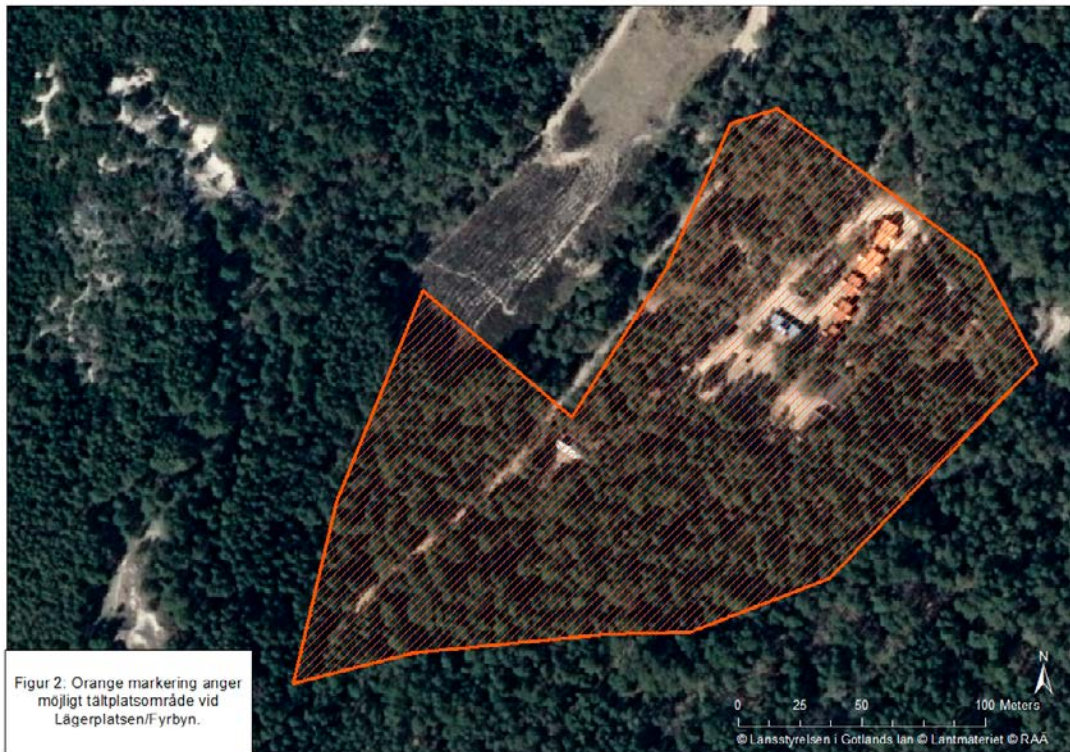
Bilaga 11. Tältplatser

Platser för boende i tält på Gotska Sandön. Översiktskartan visar områdena för befintlig samt föreslagna tältplatser (markerade med orange cirklar i kartan).

Orange markering visar vilket område som kan nyttjas för boende/tältning.
Förvaltningen markerar området i terrängen och anvisar tältplatser mer i detalj.

Lägerplatsen

Källahamn

Tärnudden

Nymans

Enligt nationalparksförordningen ska nationalparker vårdas och förvaltas i enlighet med de syften för vilka de har bildats. Nationalparkens syfte och föreskrifter är styrande för förvaltningen. Skötselplanen anger närmare hur nationalparken ska vårdas och förvaltas.

